

**Національна академія наук України
Український комітет славістів
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського**

До Дня слов'янської писемності і культури

Назустріч XV Міжнародному з'їзду славістів

**СУЧАСНА СЛАВІСТИКА: КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ
ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

ТЕЗИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

23–24 травня

Київ - 2013

Сучасна славістика: ключові проблеми та тенденції розвитку : тези Міжнар. наук. конф. до Дня слов'янської писемності і культури ; 23–24 трав. 2013 р. / НАН України ; Укр. ком. славістів ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. і відп. ред. Н. Г. Солонська. – К. : НБУВ, 2013. – 108 с.

Тези подано в авторській редакції

© Український комітет славістів

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА

Онищенко А. С.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОЗДАНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОГО ЭЛЕКТРОННОГО РЕСУРСА СЛАВЯНСКИХ БИБЛИОТЕЧНЫХ ФОНДОВ

Развитие славистики неразрывно связано с расширением информационных связей между исследователями, доступа к рукописной и печатной литературе, хранящейся в славянских фондах библиотек мира. Оцифрованные и вновь создаваемые цифровые ресурсы открывают в этом плане возрастающие возможности. Практически все ведущие библиотеки славянских стран и библиотеки других стран, имеющие славянские фонды, создали ретроспективные и текущие электронные каталоги, активно ведут оцифровку славянской литературы и литературы о славянстве. Цифровые версии рукописей, печатных изданий, изофотофономатериалов все больше включаются в национальные и международные электронные библиотеки.

Назрела необходимость и возможность создания целостной информационной картины о славянских фондах библиотек мира. Первое в этом комплексе – библиография библиографий славянской литературы, электронный каталог электронных каталогов славянских фондов библиотек. Сюда же относится и сводная информация о реферативных, биографических, справочных базах славистического характера. В каждом славянском фонде есть литература на многих славянских языках. Целесообразно было бы выделить соответствующие подфонды и дать о них полную информацию. БАН РАН, например, сделала подробное описание всех своих славянских коллекций. Может быть, по инициативе национальных славистических комитетов следовало бы стимулировать ускорение оцифровки славянских фондов в своих странах и на базе главных библиотек организовать международные специализированные интегрированные центры славистической библиографической, биографической, реферативной, справочной электронной информации. Они играли бы роль и навигаторов в поиске необходимых сведений.

Самое важное и самое сложное – формирование интегрированных полнотекстовых славистических баз и расширение свободного досту-

па к ним. Здесь возникают вопросы авторского, имущественного права. Да и далеко не все материалы славянских фондов оцифрованы. Есть проблемы хранения цифрового материала и поиска в нем. Кроме того, объединенный славистический ресурс библиотек мира неизбежно возрастает в колоссальный объем. Все же он возможен. Виртуально.

Вполне реалистичен путь – формировать такой ресурс в библиотеках, которые имеют наибольшие коллекции славянской литературы (Библиотека Конгресса США, БАН РАН, Российская национальная, Российская государственная библиотеки). Параллельно может идти наполнение славянским материалом таких интеграторов библиотечных ресурсов, как Всемирная цифровая библиотека, Европеана, “Золотая коллекция Евразии”. Оправдали бы себя и международные центры – интеграторы ресурсов конкретных направлений славистики. Они фактически сложились на базе ведущих библиотек каждой из славянских стран. Поэтому реально ставить задачу, чтобы, скажем, все электронные материалы со всего мира по богемистике собирались, обрабатывались и предлагались в научный и учебный оборот в одной из библиотек Чехии, по беларусистике – Беларуси, полоники – Польши и т.д. Формирование, хотя и виртуального, но объединенного, ресурса славянских фондов библиотек, существенно обогатит источниковедческую базу славистики, умножит возможности ее развития.

Широков В. А.

СИСТЕМНАЯ СЕМАНТИКА ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЕЙ

Основная цель работы – продемонстрировать, что большие толковые словари являются носителями глубоких системных закономерностей, которые, будучи неочевидными, «скрытыми» от читателя, играют важную роль в выявлении информационного потенциала языка. Благодаря своему объему, сложности строения и полноте лексикографического описания такие словари являются носителями огромного количества имплицитно заданных лингвистических, когнитивных, логических и других связей и отношений, преимущественно неконтролируемых, что превращает эти большие лексикографические системы в своего рода «вещи в себе». Исследование выполнено на материале Словаря украинского языка в 11 томах (СУМ-11) и Словаря украинского языка в 20 томах (СУМ-20), созданного в Украинском языково-информационном

фонде совместно с институтами языкознания им. О. О. Потемнина и украинского языка. В Украинском языково-информационном фонде для этой цели СУМ-20 была разработана специальная компьютерная технология лексикографирования, воплощенная в Виртуальной лексикографической лаборатории «Словарь украинского языка», предоставляющая необходимые инструменты для проведения исследований системных свойств языка, имплицитно представленных в словаре. В работе проанализировано четыре системных отношения (Лексико-графическая замкнутость и полнота. Автоморфизмы лексикографических систем гиперцепи и гиперциклы Словаря; Строение эквисемантических рядов; Формулы квазисемантики и ядро лексической системы; Слова и коллокации). Понятно, что эта четверка не исчерпывает всего множества системных отношений данной лексикографической системы, которая является открытой – так же как открытой является система самого языка. Однако становится очевидной роль системных отношений в фундаментальном толковом словаре, который оказывается не механической суммой элементов – словарных статей, а носителем очень большого числа неявных системных связей, формирующих его семантический фрейм. Для корректного представления семантики лексикограф (и пользователь) должен “пройти” через эти системные связи, невидимым каркасом поддерживающие семантическую структуру как, собственно, словаря, так и языка в целом. Таким образом, актуальной видится задача разработки специального исчисления системных отношений и создания эффективных инструментов для работы с ними.

Півторак Г. П.

ПРОБЛЕМИ ЕТНО — І ПЛОТОГЕНЕЗУ КРИВИЧІВ ТА НОВГОРОДСЬКИХ СЛОВЕНІВ У КОНТЕКСТІ РАНЬОЇ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЛЕМЕН

Комплексне використання сучасних досягнень суспільних наук підтверджує давню гіпотезу вчених про те, що предками зазначених племен були не надніпрянські, а західні слов'яни з південної Балтики.

В історії східнослов'янських союзів племен раннього середньовіччя кривичам і новгородським словенам належить особливе місце. Від самого початку свого буття вони відрізнялися від інших матеріальною і духовною культурою, мовленням, укладом життя, побутом, звичаями

і, вірогідно, ментальністю. Чи були вони все ж таки частиною єдиного східнослов'янського етномовного простору, а їхні своєрідні особливості спричинилися переважно географічними чинниками (тобто периферійністю й істотною віддаленістю від східнослов'янського епіцентру Середньої Наддніпряни), чи вони, можливо, переселилися на північ Східної Європи з якогось іншого регіону (наприклад, із західного ареалу прабатьківщини слов'ян з Південної Балтики), у славістиці впродовж уже двох століть ведеться жвава дискусія, до якої часто домішується й політика.

Звичайно, етно-і плотогенез кривичів та новгородських словенів — це проблема насамперед російської історії, але вона має прямий стосунок і до білорусів та українців. Постійну увагу білоруських дослідників у досить значній історичній ретроспективі привертала полоцькі та смоленські кривичі як етнічна основа формування північно-східного ареалу білоруської народності. Українські ж медієвісти вважали (і, мабуть, вважають) віддалених від праукраїнських земель кривичів та словенів вихідцями з Наддніпряни та суміжних ареалів, рання історія яких нібито цілком ясна і зрозуміла, через що фактично нею не переймалися й спеціально не досліджували. Проте проблема походження цих племен і взаємини їх із сусідніми етносами дуже важлива й для історії України. Адже від з'ясування реальних історичних зв'язків найпівнічнішої гілки східних слов'ян з норманами й південно-балтійськими слов'янами залежить об'єктивне розв'язання так званої норманської проблеми, а відтак - і походження норманських князів, які, вірогідно, наприкінці IX ст. з'явилися в Новгороді, а потім — і в Києві, започаткувавши тут династію Рюриковичів.

За традиційними уявленнями, які сформувалися в російській історіографії протягом багатьох десятиліть, східнослов'янський етномовний простір — це історично зумовлена гомогенна єдність, центр якої незмінно містився на Середній Наддніпряні (Київ та Київщина), а віддалені від нього верхньонаддніпрянські й північні окраїни сприймаються як типова периферія. Саме з цих позицій більшість дослідників пояснюють локальні діалектизми кривичів та ільменських (новгородських) словенів і їхніх предків: на крайній північній периферії давні (деякі ще праслов'янські) мовні особливості нібито законсервувалися й стали периферійними архаїзмами. Це логічно впливає і з поширеного серед лінгвістів переконання, що архаїзми краще зберігаються переважно на мовній периферії, а інновації виникають у центрі мовного простору. Проте мовні факти переконливо свідчать про протилежне й повністю спростовують це необґрунтоване твердження.

Нівеляція діалектних рис давніх кривичьких діалектів і розподіл їхніх ареалів між різними східнослов'янськими мовами значною мірою затемнили їх первісну історію. Але їхнє західнослов'янське походження, встановлюване за комплексом достовірних історичних, археологічних та мовних джерел, безсумнівне. Припущуване деякими дослідниками раннє розселення предків кривичів, як і ільменських (новгородських) словенів з наддніпрянського півдня, історично не можливе через несприятливу для цього локалізацію південних східнослов'янських племен, відділених від північних ареалів Східноєвропейської рівнини балтами та фіно-уграми, не дало б наявного членування східнослов'янського етномовного простору. Адже гадані вихідці з Наддніпрянщини не змогли б настільки втратити свої праслов'янські етнічні та мовні особливості, щоб на нових землях набути багато в чому нової етномовної якості. Крім того, у разі південного походження предків кривичів та ільменських словенів зовсім не можливими були б і відзначавані майже всіма дослідниками ті своєрідні етномовні риси, що єднають їх із західними слов'янами Надвіслянщини та Південної Балтики.

Сучасні етнонаціональні процеси серед слов'янських народів України. Україна, особливо окремі регіони півдня і сходу та міста, відрізняється етнічно-мішаним складом населення. Зазначене вимагає всебічного дослідження з точки зору територіального розміщення народів і сучасних етнокультурних процесів. Відмінності в культурі та побуті етносів України склалися історично, залежно від певних умов формування та розвитку, політичного статусу, соціальних та конфесійних чинників, міжетнічної взаємодії (йдеться, наприклад, про етнографічні групи поляків „шляхта” та „мазури”, окремі спільноти росіян, болгар та чехів), а також певних негативних явищ (військові втрати, асиміляційні процеси, знижування народжуваності та ін.). З іншого боку, особливо в роки незалежності і на сучасному етапі знаходять вияв глобалізаційні та інтеграційні процеси, характерні для всіх народів: зниження природного приросту, негативний вплив міграцій особливо зарубіжних, формування об'єднуючих рис в культурі. Крім безпосереднього дослідження сучасні, етнокультурні процеси вимагають широкого використання багатой історіографічної та документальної спадщини, яка міститься у наукових працях, музеях і архівосховищах України та інших країн. Особливий інтерес становлять етноспецифічні риси слов'янських народів, що історично склалися, ступінь їхньої інтеграції в українське суспільство і міжетнічні взаємини, які найбільше збереглися у сфері духовності і ви-

являються у трьох напрямках: 1) формуванні деяких спільних особливостей духовності; 2) вияві регіональних особливостей за відповідними історично-етнокультурними регіонами України; 3) намаганні спільнот зберегти ідентичність і взаємини з етнічною батьківщиною.

Клименко Н. Ф.

ОСНОВОСКЛАДАННЯ У ПРОЦЕСАХ НОМІНАЦІЇ СУЧАСНИХ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ (у зіставленні з німецькою та новогрецькою)

Інтелектуалізація слов'янських літературних мов на сучасному етапі розвитку сприяє інтенсивному зростанню питомої ваги складних слів у їхніх лексиконах. Це зумовлено необхідністю створення нових номінацій, міграцією слів з одного стилю в інший, що супроводжується термінуванням і детермінуванням лексики в літературній мові, посиленням її експресивно-оцінної функції. У східнослов'янських, новогрецькій та німецькій мовах збільшується словотвірний потенціал композиції та юкстапозиції, а також проміжних способів словотворення, наприклад, аббревіатурно-компаративного, юкстапозитно-компаративного, телескопічного.

Динамічні процеси в лексиконах близькоспоріднених слов'янських та інших неспоріднених мов свідчать про зміну функціональної поведінки їхніх словотвірних ресурсів. Одні афіксальні морфеми стають активнішими, інші переходять до розряду пасивних, посилюється конкуренція між ними. Відбувається оновлення словотвірних ресурсів мов за рахунок збільшення кількості основ, багато з яких має статус афіксоїдних одиниць. Серед них численні запозичені основи, з якими часто конкурують питомі афіксоїди.

Нові основи, що з'явилися в останні три десятиліття у слов'янських мовах, стають центрами формування потужних кореневих і словотвірних гнізд. Значна частина з них має статус інтернаціональних. Завдяки подібності поняттєвих полів, схожій стратифікації лексики у різних мовах з'являються умови для семантичної інтерференції, формуються нові ідіоморфеми та ідіосеми, посилюється варіативність запозичених одиниць на шляху пристосування до тієї або іншої мови, зростає синонімія словотвірних засобів.

Інтегративні процеси в словотворенні різних мов відбуваються на тлі збереження своєрідності кожної з них, наприклад, у реалізації осново-

та словоскладання. Так, у східнослов'янських мовах малопродуктивне творення дієслівних композитів, у новогрецькій та німецькій – це продуктивний спосіб поповнення дієслів. Питома вага акронімів і слів, утворених телескопічним способом, у германських мовах значно вища, ніж у східнослов'янських та новогрецькій.

З'ясування впливу нових суспільних стимулів на активність використання словотворчих ресурсів, появу нової лексики, розподіл її між уже наявними тематичними групами і формування нових лексико-тематичних груп вимагає посиленої уваги до способів і засобів словотворення, їхньої ролі в номінації нової лексики, її категоризації та субкатегоризації, а також випрацювання відповідної метамови для аналізу та опису цих явищ.

Бріцин В. М.
Мозгунов В. В.

КОГНІТИВНА ТЕОРІЯ МОДАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Антропоцентрична парадигма опису мови зумовила помітні зміни в поняттєво-термінологічному апараті лінгвістичних досліджень, спричинила нову інтерпретацію багатьох базових мовних категорій, зокрема, категорії модальності. У статті сформульовано нову когнітивну теорію модальності, показано можливості її застосування в текстовому аналізі, задекларовано її застосовність для пояснення особливостей багатьох мовних категорій: категорії предикативності, категорії метафори, категорії вставленості тощо.

Розвиток і зміна наукових парадигм опису мови закономірно позначаються на складі категорій, використовуваних тією чи іншою теорією, нерідко трансформації підходів до опису мови супроводжуються появою нового розуміння поняттєво-термінологічного апарату дослідження. Непоодинокими є й випадки традиційного використання в межах нових наукових парадигм категорій, властивих попереднім етапам інтерпретації мови. Це, як правило, спостерігається на початкових етапах становлення нової теорії або ж тоді, коли попередні форми категоризації мовного матеріалу можна включити до нової теорії як допоміжний засіб. Ілюстрацією цього узагальнення може бути аналіз таких центральних

категорій синтаксису слов'янських мов, якими є категорії модальності та предикативності.

Отже, реальне життя мови, мовлення виявляється не менш важливим об'єктом вивчення, ніж абстрагована від мовлення сукупність мовних засобів.

Пропонований нами підхід до визначення модальності як когнітивної категорії знімає протиріччя і дозволяє розглядати метафори як один із різновидів модальності – модальності уяви, яка існує поряд з іншими модальностями чуттєвого сприйняття: знання, віри, переконання, припущення тощо. Зокрема, наведені вище рядки втрачають незвичність, якщо вони будуть пояснені за допомогою модального показника Я уявляю, що.

Аналіз речень у дискурсі змушує стверджувати, що модальна семантика формується не тільки всередині речення.

Категорія модальності характеризує спосіб створення ментально-чуттєвої картини світу і відповідно до цього типу відношення цієї картини світу, вираженої в диктальній частині, до дійсності. Отже, запропонований підхід спирається на розгляд двох семантичних частин у характеристиці диктуму: лівої, що описує ментально-чуттєву основу його формування і праву, яка впливає з особливостей когнітивних характеристик лівої і встановлює тип відношення диктуму до дійсності. Таке визначення модальності дозволяє об'єднати в рамках єдиної категорії явища, які в рамках вузького підходу відносилися до об'єктивної і суб'єктивної модальності, до модальності дійсного й ірреальних способів.

Запропонований когнітивний підхід до категорії модальності має значення не тільки для лінгвістики, наприклад, для теорії мовного розвитку, взаємодії мови і мислення, теорії стилів, для пояснення особливостей багатьох мовних категорій: категорії метафори, категорії вставленості, категорії називного теми, комунікативних типів речення, категорії предикативності тощо. Не викликає сумнівів його значний інтерпретаційний потенціал і для літературознавства, зокрема у дослідженні генези літературних жанрів, у формуванні типології стилів і літературних течій, у вивченні особливостей художнього твору, властивих йому тропів тощо. У контексті активізації досліджень віртуалізації сучасного буття людини сформовані в статті підходи будуть цікавими й для філософів і психологів.

СЛОВ'ЯНСКА МОВНА ЄДНІСТЬ

Лучик В. В.

«ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК СУФІКСІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» — НОВИЙ ЕТАП У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ

Укладання «Етимологічного словника суфіксів української мови» — об'єктивно зумовлене явище, яке започаткує новий етап у розвитку слов'янської та індоевропейської компаративістики, адже ці важливі для з'ясування походження, історичної семантики і структури слів афікси зазвичай не потрапляли до традиційних етимологічних словників лексем.

Найперші аргументовані спроби пояснити походження слів з'явилися ще в європейському античному мовознавстві, що розвивалося в складі давньогрецької філософії, у зв'язку з відомою дискусією про природу назв, але відповідна наукова галузь етимологія (гр. *ἐτυμολογία*, від *ἔτυμον* — істина і *λόγος* — слово, вчення), яка пов'язана з реконструкцією первинного (істинного) значення і праформи (архетипу) слів, зародилася лише після виникнення порівняльно-історичного напрямку в європейській лінгвістиці близько двохсот років тому завдяки працям Ф. Боппа, Я. Грімма, Р. Раска, О. Х. Востокова. Основним його здобутком стало створення етимологічних словників живих національних і споріднених мов, мертвих історичних (наприклад, пруської, старослов'янської) і доісторичних (наприклад, праслов'янської, ностратичної) мов, що є вершиною розвитку компаративістики. Першим у Європі був «Етимологічний словник романських мов» (1853) Ф. Діца, у славістиці такий тип словників започаткував виданий німецькою мовою «Етимологічний словник слов'янських мов» (1886) Ф. Міклошича, а перший «Етимологічний словник української мови» у двох томах уклав у Вінніпезі (Канада) протягом 1962 – 1982 рр. Я.–Б. Рудницький, після чого в Україні почав виходити у світ семитомний словник з такою самою назвою за редакцією академіка О. С. Мельничука (на сьогодні видано шість томів цього словника з усіма етимологічними статтями від А до Я, а сьомий, який включатиме індекси слів і мов, побачить світ найближчим часом).

Проблеми, які пов'язані з укладанням «Етимологічного словника суфіксів української мови», не вичерпуються зазначеними обставинами

теоретичного й практичного характеру. За своєю природою вони відзеркалюють стан синхронічного й діякронічного словотвору, сучасної та історичної морфеміки у вітчизняному й слов'янському мовознавстві загалом. Основні труднощі, які виникають у процесі етимологізування суфіксів та укладання відповідного словника, полягають у семантичній специфіці цього виду афіксів, зумовленій загальним для певних типів дериватів словотвірним або морфологічним значенням, в архаїчності багатьох первинних суфіксів, які давно втратили мотиваційний зв'язок з твірними коренями чи іншими структурними елементами, в історичних змінах семантичної та формальної структури морфем, у взаємодії споріднених і неспоріднених мов на різних рівнях їхньої системи, у відсутності досвіду укладання спеціальних етимологічних словників суфіксів в українському, слов'янському й загальному мовознавстві тощо. Подолання цих та інших проблем і вихід у світ «Етимологічного словника суфіксів української мови», як і відповідних словників інших слов'янських мов, — це об'єктивно зумовлене явище початку XXI ст. Такий словник започаткує новий тип лексикографічних праць, а відтак і новий етап у розвитку слов'янської і, ширше, індоєвропейської компаративістики, яка продовжує залишатися одним із провідних напрямів сучасного мовознавства і виявляє невичерпні ресурси для його подальшого прогресу.

Шевченко Л. І.

КОЛОРИСТИКА В МАСОВІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ СОЦІУМІВ

Інтегральне для сучасної гуманітаристики термінопоняття «мовна свідомість соціуму» (син. «масова мовна свідомість») здебільшого не викликає дослідницького ентузіазму у традиційній лінгвістиці. Неоднозначним є психологічне сприйняття позначуваного терміном явища з причини естетичної абсолютизації іншої моделі словесної комунікації – художнього тексту. Відповідно, персоніфікована мовна свідомість береться до уваги й аналізу як еталонне явище в культурі. Мовна свідомість соціуму з цього погляду постає уніфікованим, шаблонним, позбавленим особистісного вияву типом словесної комунікації, до якого щонайбільше можна підходити з культуромовних позицій.

Очевидним є і психологічний дисонанс між стрімким розвитком масових комунікацій, варіативністю носіїв інформації, в яких присут-

не слово (паперові носії, радіо, телебачення, реклама, Інтернет), агресивним тиском цих джерел інформації на свідомість сучасної людини, об'єктивно сильним впливом мас-медіа на процеси розвитку мови – і неврівноваженою здатністю індивіда зберегти духовний простір особистості та відповісти на проблемні питання, що виникають у зв'язку з названими процесами. Мас-медіа насамперед репрезентують мовну свідомість соціуму, апелюють до її сутнісних характеристик, водночас актуалізуючи дослідницьке поле медіалінгвістики постановкою нових, нестандартних завдань.

Міждисциплінарний статус семантично скорельованих понять «мовної свідомості соціуму», «масової мовної свідомості» спричиняє до численних, з різним ступенем аргументації пояснень явища.

У розрізненні мовної картини світу народу та мовної свідомості соціуму полягає, на нашу думку, методологічний принцип послідовного окреслення предмета аналізу. Тоді як мовна картина світу докладно аргументована в філології, мовна свідомість соціуму – **виявлена в мові та синхронізована з модерним часом масова комунікація** – здебільшого науково інтерпретується лише медіалінгвістами і, з огляду на синкретичність проблематика, ширшим колом причетних до масової комунікації авторів.

Очевидно, що мовна свідомість соціуму має ті ж онтологічні характеристики, які властиві всьому живому та співмірному з людиною: вона системно впорядкована й базисно скорельована з концептуально представленою мовною картиною світу; водночас вона рухлива, відкрита досвіду світу, а отже, еволюціонує в часі та просторі.

Іманентна здатність колористики бути ефективним інструментом нейрофізіологічного впливу на мовну свідомість соціуму широко використовується політтехнологами з метою формування заданих норм, оцінок, створення модельованих соціальних страт.

Таким чином, зіставний аналіз колористики в масовій мовній свідомості слов'янських соціумів дозволяє визначити спільне й відмінне у сприйнятті кольору носіями сучасних мов, сприяє розумінню словесного інструментарію, що впливає на формування масової свідомості в її культурних константах та екстралінгвально вмотивованої варіабельності, коли йдеться про рефлексію соціуму на колір. Не можна в контексті сказаного не погодитися з думкою А. Б. Островського «Намагання проаналізувати кристалізацію змін, що відбулися, в багатоскладності, в логіці внутрішньої організації, властивій явищам культури» (К початкам

человеческого интеллекта // Леви-Строс К. Тотемизм сегодня. Неприрученная мысль / Клод Леви-Строс ; Пер. с фр. А.Б. Островского. – М. : Академический Проект, 2008. – С. 12) – шлях до пізнання причиновості змін. І не тільки філологічний шлях.

Карпіловська Є.А.

КОНКУРУВАННЯ РЕСУРСІВ У СУЧАСНІЙ СЛОВ'ЯНСЬКІЙ НОМІНАЦІЇ: СВОЄ – ЗАСВОЄНЕ – ЗАСВОЮВАНЕ

У розвитку лексиконів слов'янських мов незмінно беруть участь їх власні, внутрішні, ресурси й ресурси, засвоєні раніше або засвоювані нині з інших мов разом з різного роду запозиченнями (явними і прихованими, повторними, кальками і напівкальками). Ці два потужні струми нових номінацій – новотвори (морфологічні й семантичні, або неосемантизми) і новозапозичення, слова та словосполучення – і нині, в умовах глобалізації, становлять провідні способи оновлення й поповнення лексиконів слов'янських мов. Нові номінації, утворені в системі самої національної мови або адаптовані до неї з інших мов, ставлять перед мовознавцями завдання виявити чинники, які сприяють збереженню в ній рівноваги між питомою та іншомовною лексикою, між власними й запозиченими ресурсами номінації. Таке підтримання рівноваги в мові потребує і вивчення засобів самоорганізації та саморегулювання у мові, які й сприяють переорганізації системи мови під впливом нових її одиниць. Це завдання є складником ширшої проблеми вироблення способів і засобів підтримки рівноваги в певній мові між різноспрямованими тенденціями її розвитку, виявленими найвиразніше в оновленні її номінаційного корпусу: націоналізацією, тобто захистом її «національного обличчя», та інтернаціоналізацією, яка забезпечує відкритість мови до нових реалій і явищ в житті інших слов'янських народів, світової спільноти, її здатність відповідати на нові когнітивні й комунікативні потреби мовців у нових суспільно-політичних обставинах функціонування [2]. В умовах дедалі активніших контактів слов'янських мов з англійською як провідною мовою сучасної глобалізації з'ясування характеру взаємодії питомих і запозичених ресурсів розвитку мови, їхньої конкурентоздатності зокрема в номінації набуває не лише суто наукового, а й суспільного значення для дальшого розвитку слов'янських мов у повноті

властивих їм функцій, забезпечення їх від перетворення на національні варіанти globish.

Аналіз нової української лексики, засвідченої текстами та словниками періоду незалежності України (після 1991 р.), переконаливо доводить, що в ній наявне активне конкурування питомих та іншомовних ресурсів номінації. Ресурсами номінації вважаємо сукупність способів, формальних засобів і зразків, які беруть участь як у створенні позначення в межах самої національної мови, так і в адаптуванні позначення, запозиченого з іншої мови, до системи мови-реципієнта.

Аналіз співвідношення своїх, засвоєних і засвоюваних ресурсів у сучасній слов'янській номінації виявляє тиск на них усталеної системи мови, яка спричинює вибір того з них, який найбільше відповідає когнітивним і комунікативним потребам мовців або їх семантико-прагматичну й функціонально-стилістичну диференціацію. Такі ресурси за нормальних обставин розвитку національної мови не витісняють один одного з арсеналу мовця, а, навпаки, взаємодіють, доповнюючи, посилюючи й уточнюючи втілення певного поняття, формуючи широкі й різноманітні поля вербалізаторів певних активних у сучасній мовній свідомості слов'ян спільних об'єктів номінації. Завдання мовознавців – оцінити такі ресурси і на основі всебічного обстеження їх функціонального потенціалу подати мовцям надійні рекомендації щодо їх використання в різних сферах сучасної мовної практики, забезпечуючи в такий спосіб самотність слов'янської номінації та її відкритість до нових реалій життя світової спільноти.

Ажнюк Б. М.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (СТАТУС МОВ)

Статтю присвячено зіставному аналізу термінів мовного статусу в слов'янських мовах і їх впливу на процеси мовного планування й мовної політики у відповідних країнах. Терміни мовного статусу, які позначають головну мову держави, мають різну словесну форму: державна мова (Білорусь, Росія, Словаччина, Україна), офіційна мова (Македонія, Словенія, Чорногорія), мова офіційного використання (Сербія, Хорватія); їх значення і термінологічний підтекст не завжди тотожні як у конкретних національних мовах, так і в різні історичні періоди. У суспільній свідо-

мості зростає розуміння символічної ролі мови як чинника національної ідентичності. Це знайшло відображення в законотворчій практиці Словаччини, де статус титульної мови було цілеспрямовано піднято на вищий щабель – з офіційної мови (**úradny jazyk**, закон 1990 р.) до державної мови (**štátny jazyk** закон 1995 р.).

Термінологічні інновації в багатьох слов'янських мовах виникли під впливом «Європейської хартії регіональних або міноритарних мов». Аналіз показує, що термін, який є цілком адекватним у контексті акта міжнародного права (наприклад, регіональна або міноритарна мова), може бути не цілком придатним для термінологічної й концептуальної системи національного законодавства (наприклад, України). Ця розбіжність спричинює численні суперечності теоретичного плану і викликає труднощі при застосуванні закону на практиці.

Досить поширеними є випадки не цілком коректного використання начебто однакових або подібних термінів, які мають відмінний соціолінгвістичний підтекст, у законодавчих, наукових і медійних текстах, що викликає непоодинокі двозначності й непорозуміння. Для їх запобігання потрібний спеціалізований термінологічний словник з вільним доступом до його адаптованої версії через канали Інтернету.

Лукінова Т. Б.

УКРАЇНЬСЬКА ЛЕКСИКА: СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ В ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛОВАХ

Одним з найважливіших проявів і наслідків мовної взаємодії є запозичення лексичних елементів. У лексиці української мови десятки тисяч слів запозичені у різний час і з різних мов. Запозичалися й запозичаються нині переважно іменники – назви предметів і понять, терміни різних галузей науки й техніки, і, як наслідок, запозичені слова на українському ґрунті не виявляють схильності до семантичних змін, здебільшого семантичні трансформації відбувалися в мові-джерелі.

Багатоаспектна комплексна проблема взаємодії мов та її складника лексичних запозичень – хронологія та джерела останніх, їхні причини та наслідки, зміни формальні й семантичні здавна були і є актуальними для мовознавства всіх розвинутих країн. У наш бурхливий час її актуальність незрівнянно підвищилася через нинішній могутній процес розширення й зміцнення всебічних – економічних, політичних, культурних міжнарод-

них контактів, небачене досі тісне міжнаціональне співробітництво, через швидкий розвиток науки й техніки, виникнення величезної кількості нових понять в усіх сферах людського життя. Міжнародні контакти набрали нині глобального характеру, отже зростають і масштаби конвергенції мов.

Відзначалися змішаний характер мов світу, роль схрещення в мовному розвитку, співвідношення диференціації й інтеграції як типових процесів мовного життя, особливості й наслідки двомовності, різний ступінь проникності для сторонніх впливів різних рівнів мови, різні шляхи запозичення мовних елементів, зокрема лексичних і т. ін.

Нині Україна має свій «Етимологічний словник української мови» [16]. У ньому зібрано величезну кількість слів як літературної мови, так і діалектних (його значення в цьому плані можна порівняти з національним корпусом лексики). Завдання ЕСУМу – коротко визначити походження слів; вони подаються в словнику гніздами споріднених утворень, і коментується лише одне з них – реєстрове, як правило, непохідне.

Поряд з питомими словами висвітлюється походження й слів запозичених. Їх у сучасній українській мові десятки тисяч. Починаючи з найдавніших часів, і слов'янські племена, з яких згодом сформувався український народ, і українці упродовж усієї своєї історії жили й продовжують жити в оточенні багатьох споріднених і неспоріднених племен і народів, з якими доводилося й доводиться спілкуватися упродовж сотень, а то й тисяч років. Свій внесок у розширення кола запозичених елементів у лексичному складі української мови зробили й переселенці з різних країн на терени України – росіяни, поляки, чехи, болгари, німці, угорці та ін. Запозичені в різний час слова продовжують жити в українській мові, нерідко змінюючись і фонетично, і семантично. Семантичні зміни можна простежити ще в мові-джерелі, найдавнішу семантику допомагають встановити й відповідники в споріднених мовах.

Васильєва Л. П.

ЛІНГВАЛЬНИЙ УНІВЕРСУМ ДОБИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Літературна мова виникає як необхідність відобразити новий ступінь розвитку культури народу. Стандартизовані мови, що стабілізувалися в XIX–XX ст., зайняли панівне становище в системі наявних мовних ідіомів (діалектів, говірок та ін.).

Чималий період розвитку до етапу формування націй та стандартизованої форми мови пройшли слов'янські літературні мови. У ситуації, що склалася, перед їх носіями постало завдання визначитись у ставленні до власної літературномовної традиції: прийняти її, відмовитися від неї чи обрати середній шлях – симбіоз старого та нового. Цим новим елементом часто була народна мова або конкретний діалектний ідіом, які до того часу або не фіксувалися літературно-писемними пам'ятками, або вживались обмежено.

У досліджуваній період соціолінгвальні проблеми багатьох слов'ян здебільшого вирішувалися шляхом вибору діалектної бази. Велику роль у цьому відігравали такі чинники: а) демографічні, передусім кількість носіїв певного діалекту; б) географічні, тобто географічна поширеність конкретного діалекту, наріччя; в) економіко-географічні – наявність центрів торгівлі, ремесел тощо; г) політично-й культурно-географічні – функціонування центрів державної влади, культури та ін.

Основою для формування української стандартизованої мови стали діалекти регіонів, які перебували у складі двох імперій – тут здавна сформувалася традиція проникнення народномовних елементів до літературної мови.

На початку — в середині XIX ст. боротьба за створення літературної мови у більшості слов'ян означала не лише бажання впорядкувати одну з форм літературного та громадського життя, унормувати й збагатити літературну (писемну) й розмовну мову, визначити її головні функції, суттєві для всіх стабільних мов (наприклад, німецької, французької, а зі слов'янських – російської, польської) – вона символізувала прагнення народів до національно-культурної незалежності, самовизначення і водночас об'єднання своїх народів.

Дискусії щодо вибору типу літературної мови, який за різними параметрами визначався сукупністю показників, велися не лише шляхом літературно-публіцистичної полеміки й прийняття відповідних адміністративних декретів, а й через конкурування різних мовних форм у літературних, публіцистичних і наукових творах. Саме в донціональний період суперництво форм з окремими оказіальними чи провізорними формами досягло апогею, а затихання такого суперництва знаменувало початок функціонування єдиної стандартизованої мови.

Мета пропонованої розвідки – кризь призму аналізу поетичної мови видатних представників чотирьох слов'янських народів – Т. Шевченка, Янки Купали, І. Мажуранича, Петра II Петровича Негоша – розгляну-

ти певні лінгвальні факти, спільні для періоду стандартизації їхніх мов. Виходимо насамперед з висновку І. Огієнка про те, що в історії постановлення літературних мов звичайним явищем є те, що „мова найсильнішого письменника й господаря дум народних помалу [часто] стає за основу мови літературної“]. Таке явище характерне для більшості слов'ян. У статті висвітлюються деякі особливості, вагомі для процесу формування української, білоруської, хорватської та чорногорської мов.

Ніка О. І.

ПЕТРО СКАРГА В УКРАЇНСЬКИХ РУКОПИСАХ XVII СТ.: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасній гуманітаристиці українські казання XVI – XVII ст. демонструють різні дослідницькі позиції для зіставлення та/або накладання православної та католицької ментальностей. Зіставний аспект дослідження репрезентує розбіжності у православній і католицькій проповідях XVI і XVII ст.: так, М.В. Дмитрів розгортає цю тезу у витлумаченні притчі про митаря і фарисея на матеріалі казань Петра Скарги та Учительного Євангелія 1569 року (відомого як Заблудівське Учительне Євангеліє) [1, с.13-22]; у XVII ст. відмінності казань аналізуються за уявленнями в них людини [2]. Разом із цим тексти Петра Скарги експлікувалися по-українськи в XVII ст.

Із рукописної спадщини XVII ст. окремі староукраїнські тексти вказують на єзуїта Петра Скаргу: «Czwarta część o chwale niebieskiey» (Skarga, с.191-208) співвідноситься з рукописом «Четвертая часть в хвале нб(с)ной», який був переписаний крилалівським поповичем Федором Михайловим у Канівському монастирі 1645 року. Те саме стосується «Життя Олексія, чоловіка божого», перекладеного «руською мовою».

Серед рукописних проповідей XVII ст. помітно вирізняється збірка «Книга третя# каза(н)я розные» (Кн.), на створенні якої позначився виразний вплив єзуїта Петра Скарги. У зв'язку з цим уточнюється датування рукопису, його текстове зіставлення з Петром Скаргою, з'ясування основних мовних і стильових ознак перекладу. Цей рукопис належить до XVII ст.: М.І. Петров датував його першою половиною XVII ст. [3, с.97-98], але за філігранню –1658-1673 рр. Збірка була перекладом із Петра Скарги, що підтверджує її зіставлення з виданням: Kazania przygodne u inne drobnieysze Prace wielebnego xiędza Piotra Skargi. Wilno, 1738. Пе-

рекладач змістово адаптував польськомовні казання до православного українського читача. Про це свідчать нечисленні вставки в різних частинах рукопису: про руських святих (Кн., 73), про Україну (яко то у на(с) в(ъ) то(й) Ук(ъ)раинє (Кн., 75).

Крім врахування мовної специфіки українського перекладу, відзначаються характерні для барокового часу лінгвостилістичні ознаки проповіді (концепт як нонсенс, що передбачає новий тип текстопородження, за яким суб'єкт акцентує на смислах «у просторі душі» та ін.). Риторичний прийом діалогізму враховував реакції аудиторії, передбачав встановлення контакту для досягнення повного розуміння теми проповіді всіма вірянами.

«Книга третя# каза(н)я розныє» постала під впливом польського джерела, привнісши в український проповідницький дискурс потриденські уявлення про спокуту, військові казання, а також нові цитування, барокову образність, концептивність. Зіставлення з казаннями Петра Скарги підтвердили висновок, що це український переклад творів відомого єзуїта, з додаванням незначних доповнень.

1. Дмитриев М.В. Евангелие в польской и украинско-белорусской культуре Речи Посполитой XVI – XVII вв.: притча о мытаре и фарисее в католической (Петр Скарга) и православной (Учительное Евангелие) проповеди / М.В. Дмитриев // Одиссей. Человек в истории. 2003. Язык Библии в нарративе. – М. : Наука, 2003. – С. 13-22.

2. Корзо М.А. Образ человека в проповеди XVII века / М.А. Корзо. – М. : ИФРАН, 1999. – 189 с.

3. Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве / Н.И. Петров. – М. : Универс. тип. 1896. – Вып. 2. – С.97-98.

Список умовних скорочень назв джерел

Кн. – Книга третя# каза(н)я розныє., XVII ст. – Рукопис.- Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Ш. 289П (61). Skarga – Kazania przygodne y inne drobnieysze Prace wielebnego xiędza Piotra Skargi. Wilno, 1738. – In. 1086.

«ПРОСТА МОВА» В УКРАЇНІ ТА БІЛОРУСІ В XVI СТОЛІТТІ

У статті проаналізовано терміни «руська мова», «проста мова», які використовують науковці для називання літературно-писемної мови на землях, що входили до складу Великого князівства Литовського у XVI ст. На прикладах конкретних текстів показані спільні, інтегрувальні риси, що дають можливість потрактувати літературну мову цих творів як одну, українсько-білоруську, та відмінні, що дозволяють робити висновки про впливи української, білоруської розмовної стихії на вироблення неписаного узусу цієї спільної для українців і білорусів літературно-писемної мови.

Літературно-писемна, так звана «проста», мова, яка активно вживалася на українських і білоруських землях у складі Великого князівства Литовського, дотепер є об'єктом вивчення, що викликає серед лінгвістів чимало суперечок щодо її потрактування. Що то була за мова? На основі чого вона постала? Який етнос зробив найбільший внесок в її становлення й розвій?

Уже усталений погляд на розвиток літературно-писемної мови на українських і білоруських землях після розпаду Київської Русі має таку схему: у XIV – XV ст. на цих теренах була поширена мова «руська» (мова документів і грамот), яку багато українських і закордонних (крім білоруських) дослідників вважали і вважають спільною українсько-білоруською; у XVI ст. на цих теренах з'являється різновид цієї мови (а в дослідженнях деяких учених – окрема мова) «проста». При цьому «руській мові», як правило, відмовлювано в статусі літературної, а «просту» переважно називають мовою, що мала всі ознаки літературної.

Історія розвитку української та білоруської літературно-писемних мов періоду XIV – XVI ст. надивовиж подібна. Чи не в кожному тексті, створеному на теренах України та Білорусі, що входили до складу ВКЛ, можна виділити кілька мовних стихій. Передусім кожна така пам'ятка характеризується рисами загальними, наддіалектними, які не «прив'язують» текст до конкретної території. Таких мовних особливостей найбільше, оскільки до них відносимо успадковані з попередньої писемної традиції (наприклад, збереження давніх елементів на всіх мовних рівнях), а також різновідсоткове для кожної окремо взятої пам'ятки живання полонізмів і церковнослов'янізмів.

Іващенко В. Л., Туровська Л. В.,
Казимирова І. А., Яценко Н. О.

ЗАГАЛЬНЕ СЛОВ'ЯНСЬКЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Будь-який аналітичний огляд наукових праць вимагає насамперед узагальнення попереднього досвіду, напрацьованого впродовж певного періоду розвитку тієї чи тієї галузі знання. Інвентаризація теоретичних праць зі слов'янського термінознавства показала, що в царині мовознавчої науки немає їх систематизованого опису за основними напрямими досліджень, що допомагало б орієнтуватися в цьому фрагменті термінознавчого простору.

Ураховуючи *поліпарадигмальність* сучасного мовознавства, а отже, й термінознавства як одного з його структурних підрозділів і цілком самодостатньої наукової дисципліни, можна говорити про паралельне співіснування в обраному термінознавчому просторі трьох **дослідницьких парадигм**: 1) [*системно-*]структурної / *терміноцентричної* / *традиційної*, або, за визначенням окремих дослідників, *структуралістської, класифікаційно-структурної, таксономічної, формальної, інвентарної*, на її постпарадигмальному етапі – **[системно-]структурне / терміноцентричне / традиційне термінознавство**; 2) *функціональної* на її власне парадигмальному етапі – **функціональне термінознавство**; 3) *когнітивної / когнітивно-дискурсивної*, або, за визначенням окремих дослідників, *амбісемантичної, когнітивно-функціональної, когнітивно-комунікативної, антропоцентричної, неофункціональної, інтерпретаційної*, на її допарадигмальному етапі – **когнітивне термінознавство**. Коротко проаналізуємо фундаментальні теоретичні дослідження із загального слов'янського термінознавства обраного періоду за визначеними дослідницькими парадигмами, або **парадигмальними напрямими**. Перспективою подальшого аналітичного огляду зі слов'янського термінознавства кінця ХХ – початку ХХІ ст. є систематизація наукових пошуків у царині галузевого термінознавства.

ЧЕСЬКИЙ ПАРЕМІЙНИЙ ФОНД: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено аналізу античних, біблійних і національних джерел чеського паремійного фонду. За формою освоєння античної спадщини виділено три типи паремійних висловів, які ґрунтуються на принципі мотивування внутрішньої форми вислову. Коротко схарактеризовано переклади Біблії чеською мовою. Основна увага зосереджена на біблійних джерелах, з яких походять чеські паремії, та на семантиці цих одиниць. Наводяться відповідники українською мовою. Для виявлення тенденцій розвитку сучасної чеської пареміології проведено в Чехії соціолінгвістичний експеримент методом анкетування та визначено паремійний мінімум.

Остапова І. В.,
Якименко К. М.

ВИРТУАЛЬНАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ “ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА”

В докладе рассматриваются методологические и технологические проблемы цифровой этимологии на примере цифровой версии Этимологического словаря украинского языка (ЕСУМ).

В последние десятилетия словари в цифровой форме не только стали всемирно распространенными, но и имеют тенденцию выйти в лидеры современной лексикографической отрасли. Наглядными преимуществами лексикографических трудов в цифровом формате является их практически неограниченный объем и потенциал интеграции разнообразных лингвистических фактов в едином объекте, эффективность навигации и поиска лексикографической информации, возможность проведения вычислительных экспериментов на словарных структурах и массивах лингвистических данных, способность к встраиванию в контуры обработки естественного языка и т. п.

Однако, среди этимологических словарей мы почти не встречаем цифровых реализаций, соответствующих современным требованиям. Такое положение вещей обусловлено сложностью этимологических словарей, что мешает построению их компьютерно-ориентированных моде-

лей, а также определенным консерватизмом ученых-этимологов, которые пока не приобрели навыки цифрового лексикографирования. Относительно украинского языка, отсутствие цифровых этимологических лексикографических помешало решению целого ряда важных теоретических и практических задач. Среди последних – завершение составления и издания академического Этимологического словаря украинского языка в 7 томах. Шесть томов ЕСУМ содержат более 30 тысяч этимологий украинских слов; при их разработке использованы данные около 250 разных языков. Седьмой том должен стать многоязычным индексом к Словарю. Для каждого языка нужно создать отдельный индекс с указанием всех точных текстовых локализаций каждого слова – единицы индекса, построить для каждого языка индексы в ручном режиме технологически неоправданно. Проблема создания многоязычного индекса, прежде всего, и побудило к созданию цифровой версии ЕСУМ. Но необходимость в цифровой реализации обусловлена не только задачей индексирования. Для эффективного использования этимологической информации необходимо иметь доступ ко всему корпусу текста словаря. Первый, второй и третий тома уже давно стали раритетами, малые тиражи четвертого, пятого и шестого тоже ограничивают возможность доступа пользователей. Поэтому актуальной является адаптация ЭСУМ к цифровому формату, а также создание эффективного многоцелевого инструментального комплекса для поддержки цифровой версии ЕСУМ, в состав которого входят подсистемы редактирования словаря и интерактивная языковая индексация. Такой подход позволяет сформировать в автоматическом режиме базу данных многоязычного индекса этимологического словаря. На базе инструментального комплекса построена виртуальная лексикографическая лаборатория – ВЛЛ “ЕСУМ”, которая обеспечивает профессиональное взаимодействие лексикографов и широкого круга пользователей в Интернет-среде

Томиленко Л. М.

ЗДОБУТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТЛУМАЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ XXI СТ. У ПОРІВНЯННІ З РОСІЙСЬКОЮ ТА БІЛОРУСЬКОЮ

Тлумачні словники посідають одне з найважливіших місць у сучасній лексикографії, засвідчуючи рівень розвитку нації, оскільки є основними репрезентантами лексико-фразеологічного багатства певної мови.

Л. В. Щерба однією з причин появи словників тлумачного типу вважає потребу зафіксувати в них зміни, що відбулися на лексико-семантичному мовному рівні. Окрім того, вони інформують користувача про нормативне написання слова, особливості наголошування, основні граматичні характеристики, стилістичні властивості, контексти вживання тощо.

У загальній лексикографії виділяють повні (понад 100 тис. слів), середні (понад 40 тис. слів), короткі (понад 10 тис. слів) словники та словники-мінімуми. За цими критеріями й розглянемо розвиток вітчизняного тлумачного словникарства у XXI ст. та порівняємо зі здобутками інших східнослов'янських мов – білоруської й російської.

З 2000 року українська лексикографія досить плідно розвивається, про що свідчить значна кількість випущених словників у різних регіонах нашої держави. Зокрема загальномовних тлумачних довідників, згідно з дослідженням, нараховується понад п'ятдесят (включаючи перевидання).

Найповнішими лексикографічними працями сьогодення є «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2005, 2007, 2009) за ред. В. Т. Бусела (250 тис. слів), «Новий тлумачний словник української мови» у 3 т. 2007 р. В. Яременка, О. Сліпущко (200 тис. слів), «Великий тлумачний словник сучасної української мови» 2012 р. О. Єрошенка (250 тис. слів та словосполучень) й академічний «Словник українського мови» у 20 т. (близько 200 тис. слів), три томи якого вийшли друком протягом 2010–2012 років.

Активно поповнюється новими словниками й російська лексикографія. Серед найвагоміших здобутків останніх років можна назвати «Большой современный толковый словарь русского языка» 2006 р. А. Т. Єфремової з реєстром понад 180 тис., «Большой толковый словарь современного русского языка» 2007 р. Д. М. Ушакова (180 тис. слів та словосполучень). З 2004 року розпочалося видання «Большого академического словаря русского языка» в 30 томах, з яких до 2013 року надруковано 21 книгу.

Незначні досягнення порівняно з українським та російським має білоруське словникарство. За роки незалежності в Білорусі створено лише середні та невеликі за обсягом однотомні тлумачні словники з реєстрами до 65 тис. слів (наприклад, «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» 1996, 1999, 2002, 2005). Це, очевидно, пов'язано з тим, що «... тлумачна лексикографія Білорусії поєднує тлумачні словники не лише білоруської мови ..., але й створені білоруськими лексикографами тлумачні словники російської мови (яких навіть більше – Л. Т.) ..., оскільки російська мова, як і білоруська, має статус державної...» [1, с. 296].

Література

Щербін В. К. Тлумачальна лексикографія Беларусі / В. К. Щербін // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник. – Київ: Вид.дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 295–308.

Воронич Г. В.

ЧЕТЬЯ МІНЕЯ 1489 Р. І КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКА ТРАДИЦІЯ

Уже найдавніші наші книги презентують взаємодію системи конфесійної старослов'янської мови з давньоруською літературною й живим мовленням східних слов'ян, а до кінця XI ст. цілком сформувалася її давньокиївська редакція. Очевидно, церковнослов'янська мова була панівною конфесійною мовою в Україні до XV ст. Уже з XV ст. дійшли переклади окремих частин Біблії (Пісні пісень, Псалтиря, Плач пророка Єремії, книга пророка Данила), а також значна за обсягом Четья Мінея 1489 р. У середині XVI ст. перекладено українською мовою Новий Заповіт (найвідоміші пам'ятки – Пересопницьке євангеліє 1552–1556 рр., Євангеліє Негалевського 1581 р., Крехівський Апостол 60-х рр. XVI ст.).

Кирило-мефодіївська мовна традиція давала змогу слов'янським народам молитися зрозумілою мовою й була одним із засобів єднання слов'ян візантійського обряду. З часом церковнослов'янська мова щораз більше розходилася з живим мовленням, через те з'являються пояснення незрозумілих елементів – перші лексикографічні спроби. А в XVI ст. маємо уже словники. Експлікацією на давньоукраїнських землях кирило-мефодіївської традиції, започаткованої серед слов'янських народів чехами ще в останній чверті XIV ст., є рукописна пам'ятка Четья Мінея 1489 р. (далі – ЧМ), один із перших перекладів конфесійного тексту народною мовою, важливе й інформативно щедре джерело вивчення історії української мови.

Рукописна Четья 1489 р. зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Пам'ятка досить виразно презентує трансформацію церковнослов'янської мови в українську через насичення першої елементами української мови на різних мовних рівнях: у фонетиці, морфології, лексиці, синтаксисі, тим самим дає можливість простежити взаємодію церковнослов'янської мови з живою народнороз-

мовною українською мовою в різних функціонально-часових й ареальних аспектах. Текст ЧМ позначений свідомим прагненням зробити його доступним для люду (благий виправлено на бѣднѣй, слышитг на чуетг, чисто на щѣрг, цѣргм на паномъ й под.), насичений фонетико-граматичними формами й лексикою живої народної мови, більшість із яких і нині активно побутує в українській мові – літературній чи діалектній: ажьбы, ачгй, с# вал#ю(т), вд#чно, вчитис#, дбати, с# допитати, доловъ, завжди, з мгжи, инший, ласкаво, николи, ниhto, ниць, подивитис#, позирати очима, попытати, посоромитис#, поставити цѣркву, потѣшити, сюди, сгсь, тутъ, хто чи й багато інших. У ЧМ засвідчено низку рис волинських і наддністрянських говірок української мови: наявність **гі, кі, хі; у** на місці ненаголошеного **о**; вживання **е** на місці **и** та **и** на місці **е**; вживання **а** на місці **е**; втрата дзвінкими приголосними дзвінкості перед глухими; флексія **-ови / -еви** в дав. відм. одн. ім. чол. роду; закінчення **-ий** в род. відм. мн. іменників колишньої **јѡ**-основи й под.

На підставі докладного палеографічного, кодикологічного, текстологічного й мовознавчого дослідження рукопису здійснено:

- ареальну й часову локалізацію пам'ятки (особливо інформативними є маргінальні власницькі написи);

- зіставляючи текст пам'ятки з давнішими текстами житійної та проповідницької літератури, які писар використовував вільно і творчо, зокрема, вводячи глоси, запропоновано розв'язання питання про прототекст перекладу;

- на основі мовних фактів на тлі живої народної давньоукраїнської мови встановлено українськомовну належність Четьї Мінеї 1489 р.

Наявність у пам'ятці окремих рис білоруської мови («акання», «якання», е на місці **ѣ**), свідчить що вона також є цінною для вивчення білоруської мови і культури. Проте ЧМ є передусім важливим джерелом вивчення історії української мови: своїм лексичним складом, живомовними елементами всіх мовних рівнів Четья розширювала й збагачувала виражальні її можливості. Вона містить цінний і багатий матеріал для дослідження різноманітних мовних проблем у різних галузях – історії мови, історичної діалектології, антропонімії тощо. Встановлюючи належність Четьї на основі її мовного аналізу, вважаємо за доречне зауважити таке: вивчаючи мову пам'ятки, кваліфікуючи засвідчені у ній мовні факти, треба орієнтуватися на тогочасний стан мови, зокрема й живої народної, а не на сучасний. І саме крізь таку призму слід розглядати й оцінювати репрезентовані в пам'ятці мовні факти, розрізняючи давнє й сучасне. Адже не тільки літературна мова змінюється з часом, але й жива народна мова так само.

НАЗВИ СПОРiДНЕНОСТi ТА СВОЯЦТВА В СЛОВАЦЬКiЙ I УКРАiНСЬКiЙ ЛiТЕРАТУРНiЙ МОВАХ: ПРИЧИНИ ВiДМiННОСТЕЙ

Сучасна лiнгвiстика характеризується посиленою увагою до зiставного опису лексико-семантичних систем. Наша робота присвячена до-слiдженню лексико-семантичної групи назв спорiдненостi та свояцтва в мовних системах генетично спорiднених мов – словацької й української. Основне завдання полягає у виявленнi тих причин i факторiв, якi спричинили появу вiдмiнностей у зiставлюваних мовах, що формувалися з одного джерела. У групi назв спорiдненостi та свояцтва в словацькiй i українськiй мовах наявнi лексичнi паралелi, так званi когнати, оскiльки цi найменування успадкованi слов'янськими мовами вiд мови-основи, iндоевропейської та праслов'янської. Бiльшiсть номiнацiй є еквiвалентними за семантикою, зберiгають фонетичну та морфемну подiбнiсть (пор.: слц. *matka* – укр. *мати, syn* – *син, brat* – *брат, babka* – *баба, dedo* – *дiд, vnuk* – *онук, zat'* – *зять, svokor* – *свекор, svokra* – *свекруха, test'* – *тесть, testiná* – теща тощо), деякi – у результатi еволюцiї слов'янських мов змiнили лексичне значення, фонетичну оформленiсть, набули бiльш складної структури. Розбiжностi мiж словацькою та українською мовами в групi назв спорiдненостi та свояцтва спричиненi такими факторами. По-перше, словацька мова зберiгає найдавнiшi слов'янськi, тобто праслов'янськi, найменування, напр., *strýc* «батькiв брат» < **stryjъ, ujes* «материн брат» < **ujъ, neter* «сестрина або батькова дочка» < **netjъ*, а українська мова в перiод самостiйного розвитку втрачає деякi з них, зберiгаючи лише як дiалектнi (напр., *вуйко, вуйна. стрий, стрийна*), i утворює iншi (племiнник, племiнниця). По-друге, дiя фонетичних законiв i процесу унiфiкацiї iменного вiдмiнювання, яка вiдбулася в слов'янських мовах у перiод розпаду прамови та в процесi наступної еволюцiї, спричинила появу фонетично рiзних найменувань на позначення одних i тих самих назв спорiдненостi та свояцтва. Так, напр., номiнуючи особу жiночої статi стосовно до своїх батькiв у сучасних словацькiй i українськiй мовах використовуються фонетично рiзнi лексеми – словац. *dcéra* i укр. дочка, що походять з праслов'янської форми **dъkti*. Формування цих слов'янських номiнацiй припадає на перiод розпаду праслов'янської мови, коли вiдбувалося завершення процесу перехiдної палаталiзацiї

колишнього звукосполучення **kt'*, яке перед голосним переднього ряду *i в східнослов'янських говорах перетворилось у м'яку шиплячу африкату, а в західнослов'янських – у м'який свистячий африкат *s'* [2, 70]. Українська лексема *дочка* сягає своїм корінням форми *дъчи*, яку фіксували давньоруські пам'ятки раннього періоду. Проте пам'ятки староукраїнської мови форму дочи відбивають дуже рідко, використовуючи натомість стилістично нейтральне *доч(ь)ка*, яке розвинулося з давньоруського *дъчка*, що первісно сприймалося як демінутив до *дъчи*. З кінця XVIII ст. в українській літературній мові спостерігається лише лексема *дочка* [1, 37]. Словацька лексема *dcéra*, яка походить від старочеської назви *dcí* [3, 123], утворилася з форми родового відмінка *dъktere, що пов'язане з переходом типу відмінювання на приголосний до типу відмінювання *žena [3, 123]. По-третє, функціонування запозичених найменувань у словацькій мові (напр., *švagor* «брат дружини або чоловіка, сестрин чоловік» і *švagríná* «сестра чоловіка або дружини, братова дружина» походять з німецької мови, нім. Schwager) та їхня відсутність в українській літературній мові. По-четверте, існування синтетичних найменувань у словацькій мові та аналітичних конструкцій в українській. Так, у словацькій мові на позначення осіб, що мають спільних діда та бабу, функціонують однослівні найменування – *bratanec* і *sesternica*, утворені, напевно, у період самостійного розвитку словацької мови на основі власне мовних засобів, в українській мові – описові форми двоюрідний брат і двоюрідна сестра. По-п'яте, наявність родових і видових назв у словацькій мові (*teta* «батькова або материна сестра», *stryná* «дружина батькового брата», *ujčíná* «дружина материного брата») і відсутність видових номінацій в українській літературній мові.

Отже, у процесі зіставлення лексико-семантичної групи назв спорідненості та свояцтва в словацькій і українській мовах виявлено спільні і національно-специфічні риси та визначено основні причини відмінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурячок А.А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові / А.А. Бурячок. – К. АН УРСР, 1961. – 150 с.
2. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов [за ред. О.С. Мельничука]. – К.: Наук. думка, 1966. – 596 с.
3. Rejzek, J. Český etymologický slovník / J. Rejzek. – Praha: LEDA, 2001. – 752 s.

МОВНИЙ СИМВОЛ *МОРЕ* В ТЕКСТАХ Ю. ЯНОВСЬКОГО ТА С. ПШИБИШЕВСЬКОГО

Однією з важливих тенденцій у сучасних лінгвістичних дослідженнях є зростання інтересу до інтерсуб'єктного чи індивідуального факторів, пов'язаних із відображенням у текстових репрезентаціях інтелектуального і чуттєвого світу людини. На перший план у лінгвістичному пошуку нового часу, як відомо, виходить антропоцентричний принцип, який визначає нові критерії аналізу мовних явищ, передусім із погляду вербалізації присутності індивіда, реконструкції мотиваційної та оцінної сфер свідомості людини. Науковців цікавить не лише текст як певна єдність форми та змісту, що будується за визначеними граматичними і логічними законами, але й врахування процесів смислопородження, сприйняття і, відповідно, розуміння цього тексту, інтенційних намірів мовця, особливо, коли йдеться про майстра слова. Текст за такого підходу постає як художня рефлексія мовця на навколишній світ і на висловлюване, вмотивована індивідуальними та інтерсуб'єктивними факторами, насамперед приналежністю до певної культурно-історичної традиції, ментального універсуму. Особливо актуальним у такому разі є розгортання аналізу в теоретичних координатах сформульованої парадигми (термін Т. Куна, широко використовуваний сучасною лінгвістикою).

У виявленні домінантних характеристик мовно-художнього світу автора лінгвостилістична дослідницька парадигма визначає подальший розвиток ідей і методів функціоналізму, що, у свою чергу, збагачує можливості інтерпретативного аналізу художнього тексту. За такого підходу об'єктивується застосування синкретичних методів у стилістичному аналізі як таких, що дозволяють розглядати мовну репрезентацію творчої свідомості в контексті культури, психо-і соціомотивації.

Наявність численних інтерпретативних методик аналізу ідіостилю в сучасних дослідженнях пов'язана з існуванням різних підходів до розуміння категорії ідіостилю (психолінгвістичний, логічний, герменевтичний, функціональний або ж функтивний, у термінологічному апараті Ю. Степанова, та інші – цілком виправдані й продуктивні принципи аналізу). Відомі сьогодні в європейському гуманітарному колі дослідження ідіостилю (перш за все семіотичний, когнітологічний) відображають стан теоретико-методологічних розробок у загальному мовознавстві та

прикладній лінгвістиці, але застосування цих теоретичних підходів не знайшло вповні свого відбиття у вітчизняному лінгвістичному пошуку. Кожен із опрацьованих у мовознавчій практиці загальних методів часто визначає новий погляд в аналізі питань мовної особистості.

У статті розглядається також проблема функціонування символу в мовотворчості Ю. Яновського та С. Пшибишевського. Дослідження репрезентує якісні розрізнення функціонування символу море в текстах згаданих письменників, вибудовані в рамках лінгвістичного аналізу художнього мовлення.

Черниш Т. О.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОЇ СИНОНІМІЇ В КОНТЕКСТІ ГНІЗДОВОГО ПІДХОДУ

Предметом роботи є встановлення формально-дериваційних типів слов'янських субстантивів на позначення метеорологічного явища спеки, які походять від праслов'янських коренів із вихідним значенням термічного процесу, а також реконструкція відповідних праслов'янських синонімів і характеристика ареальної дистрибуції їхніх континуантів. Матеріали дослідження показують, що деривати з основою псл. **zar-* мають найбільше рефлексів у східнослов'янських мовах; для серболужицьких і південнослов'янських мов характерними є похідні від основи псл. **zeg-*; південнослов'янські мови також послідовно засвідчують формації від дієслова псл. **vbrěti*; у польській, чеській та словацькій мовах поширені іменні похідні з коренями псл. **gor-i* **pal-*; континуанти псл. **pekti* приблизно однаково фіксуються у переважній більшості слов'янських мов. У гнізді з коренем псл. **gor-* найактивнішою є основа псл. **goreŋj-/*gorŋj-*, а в гнізді псл. **vbr-*— основи псл. **vbrŋj-*, **vbrěl-*. Зворотним боком цієї варіативності вираження семантики “спека, висока температура довкілля” конститuentами зазначених гнізд є те, що на сучасному етапі серед цих останніх не зафіксовано жодної лексеми, однаково властивої усім слов'янським мовам. Ця особливість простежується як на матеріалі однокоренових лексем, належних до окремих дериваційно-етимологічних гнізд, так і на множині синонімічних формацій із семантично спорідненими коренями. Таке різноманіття лексичних засобів свідчить про наявність ще на праслов'янському рівні цілої низки синонімів, які позначали спеку, а також вказує на діалектний характер поширення праслов'янських субстантивів із цим значенням.

**ЛЕКСІКА ПЕРАДШЛЮБНАГА ЭТАПА ВЯСЕЛЬНАЙ
АБРАДНАСЦІ НА ГОМЕЛЬШЧЫНЕ: ЗБОРНАЯ СУБОТА,
ЦІ ДЗЯВОЧЫ ВЕЧАР**

Апошні вечар перад вяселлем, які нявеста і жаніх праводзяць асобна, разам са сваімі сяброўкамі ці сябрамі, з'яўляецца абавязковым эпізодам перадвясельнай абраднасці і мае ў розных мясцовасцях Гомельшчыны розныя назвы. Так, калі вяселле пачыналася ў нядзелю, гэты вечар праводзіўся ў суботу і **назваўся зборная субота, суборная субота, зборны дзень** (у песнях), субота, вечар у суботу. Калі ж першым днём вяселья была субота, то вечар праводзіўся ў пятніцу і называўся па-рознаму. Самай пашыранай на Гомельшчыне з'яўляецца састаўная назва **зборная субота**, матываваная як часам правядзення, так і мэтай гэтага мерапрыемства – сабраць сябровак або сяброў. У некаторых мясцовасцях адзначаецца, што **зборную суботу** праводзілі як нявеста са сваімі сяброўкамі-дружкамі, якія вілі ёй вянок, падстрыгалі маладой валасы спераду, ззаду і па баках, свечкай злёгка падпальвалі іх, запляталі касу, пелі песні, рыхтавалі кветкі для дружак маладога, так і жаніх з дружкамі, сябрамі, братамі і сёстрамі, што ладзілі вясельны поезд, упрыгожвалі яго галінкамі сасны і елкі, лентамі (Акцябрскі, Веткаўскі, Лоеўскі р-ны).

У многіх раёнах Гомельскай вобласці зафіксаваны наміцці гэтага вечара, матываваныя суб'ектам деяння: **дзявочы вечар, дзявочнік, дзявічнік, дзявішнік, дзявічкі, дзівішнік, дзяўчатнік, хлапечнік**. Тэмпаральную матывацыю маюць намінацыі **вечар, вечарына, вечарынка, у суботу вечарам**. У Брагінскім раёне занатавана назва **прашчальны вечар** з двайной матывацыяй – час збору і мэта яго. Цікавай з'яўляецца намінацыя **гаратнік** (ад **гараваць**), якая ўказвае на мінорную настраёвасць развітальнага з сяброўкамі вечара ў хаце нявесты (Гомельскі р-н). Назвы гэтага вечара **вянкі** (Ельскі, Калінкавіцкі р-ны), **ёлка** (Кармянскі, Чачэрскі р-ны) утварыліся на аснове метанімічнага пераносу, яны матываваныя аб'ектам дзеяння. У зборную суботу, ці дзявочы вечар выконваліся важныя рытуальныя дзеянні – сяброўкі маладой вілі ёй вясельны вянок і рыхтавалі вясельнае дрэўца, якое называлася **ёлка, ёлачка, ялец, елец, вёльца, в'ёльца, велца, вельца**. Дзяўчаты прыносілі з лесу маладую ёлачку, упрыгожвалі яе (**завівалі**) папяровымі кветкамі, стужкамі, свечкамі, калачыкамі. Ролю вясельнага дрэўца выконвалі таксама букеціці з яліцы, галінак грушы, якія

ўпрыгожвалі кветкамі, ўтыркалі ў хлеб або кадушку з зернем і ставілі на стол. Вакол “ёлкі” сядзелі дзяўчаты, спявалі песні. Дружкі жаніха павінны былі выкупіць ёлку. Ёлку хавалі, каб не змаглі зламаць яе вярхушку. Ёлку маглі завіваць і напярэдадні дзявочага вечара. Важнейшыя рытуальныя прадметы гэтага вясельнага эпізода – вянок і вясельнае дрэўца сімвалізавалі прыгажосць, маладосць нявесты, яе чыстату і цнатлівасць. Пастрыганне валасоў маладой і іх падпальванне выконвалі магічную функцыю ачышчэння агнём, сімвалізавалі абнаўленне яе сямейнага статусу, пераход да новага жыцця. Конец формы

Бибик С. П.,
Сюта Г. М.

«РОЗМОВНЕ» І «ПОЕТИЧНЕ» В СТИЛІСТИЧНИХ СИСТЕМАХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ МОВ

Простежено співвідношення у слов'янських літературних мовах двох універсальних для національних культур сфер – розмовно-побутової та художньо-естетичної. Відзначено їхню специфіку щодо особливостей мовомислення – повсякденно-практичного і пізнавально-естетичного. Підкреслено, що образність розмовної мови спрямована на чинник оцінки, експресії, емоційності, узагальнення, типізації конкретних національно маркованих етнокультурних ситуацій, що формують систему усталених порівнянь, фразеологізмів, стертих «метафор, якими ми живемо», дискурсивних розмовних синтаксичних структур. У розмовному відображено узагальнений національний спосіб комунікації, орієнтований насамперед на передавання інформації, обмін нею, висловлення оцінок щоденного буття в усній формі, зв'язок з категорією діалектизмів, регіональних відмінностей національної мови, сконцентровано широкий спектр поетичних, тобто настроєвих, реєстрів мовлення (романтично-сентиментального, лірично-інтимного, філософсько-медитаційного, іронічно-жартівливого тощо).

Розмовне («низьке», буденне) в поетичному полі, пов'язаному з ідіостильовим конкретно-чуттєвим сприйняттям світу та орієнтацією на його емоційно-естетичне відтворення у певних писемних текстах, зазнає мовно-естетичного опрацювання, набуває статусу мовних знаків культури. Окреслено обмежувальну роль нормативного, функціонального та естетичного чинників щодо використання певних сегментів розмовної національно-мовної структури в поліфонічних, оповідних, діалогізованих поетичних (художніх) текстах.

Взаємодія розмовного і поетичного пов'язана зі стильовою дифузією функціонально маркованих одиниць мови. Розмовність і поетичність визначено як динамічні, змінні категорії, зміст яких детермінований взаємовпливом функціональних і експресивних стилів.

Прискока О. В.
Франчук В. Ю.

КИЇВСЬКА СПАДЩИНА У ПИСЕМНОСТІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

У статті йдеться про складні шляхи формування старобілорусько-української літературної мови на території Великого князівства Литовського. Незважаючи на те, що з зазначеного питання існує чимала наукова література, деякі аспекти цього процесу недостатньо вивчені. Зокрема автори проводять лінгвістичний аналіз документів ВКЛ у зіставленні з діловою писемністю Київської Русі, уточнюють на лексичному рівні місце і роль раннього літописання ВКЛ, створеного на основі давньокиївської літописної традиції (Літопис Авраамки), у формуванні старобілорусько-української літературної мови.

Тараненко О.О.

МОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ І СУЧАСНА МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ (НА ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ ТЛІ)

У мовному житті сучасної України досить помітною є присутність ознак такого явища, як мова української західної діаспори, виявляючись у впливах як на статус, так і на корпус української «материкової» мови. У цьому знаходить свій вияв, з одного боку, прагнення національно активних кіл діаспори реально впливати на розширення і зміцнення соціальних позицій української мови як державної в Україні і коригувати, відповідно до свого розуміння, розвиток української літературної мови в напрямі посилення її «українськості» (насамперед її дерусифікації — у правописі, термінології, стилістичних нормах), з другого боку, — прагнення широких суспільно-культурних кіл у самій Україні до очищення літературної мови від не властивих їй особливостей (з орієнтуванням,

зокрема, й на деякі норми діаспорного варіанта). Ставлення різних суспільно-політичних і культурно-мовних верств українського суспільства до цього явища є неоднозначним і досить диференційованим. Найближчі паралелі з відзначеним аспектом мовної ситуації в Україні демонструє сучасна мовна ситуація в Білорусі.

Як у культурно-мовному, так і в загальнополітичному житті сучасної України досить помітною є присутність ознак такого явища, як мова української західної діаспори, виявляючись у впливах як на статус української мови в державі, так і на корпус її літературно-стандартної форми і викликаючи різне ставлення до себе з боку різних верств суспільства.

Однак між сучасними українською і білоруською мовними ситуаціями існують у цьому плані й достатньо принципові відмінності. По-перше, якщо в Україні мовні норми 20-х рр. / мовна практика західної діаспори відновлюються в деяких виданнях і ЗМІ та в різних альтернативних проєктах правопису здебільшого непослідовно й не повністю, але без різких коливань протягом усього періоду від початку 90-х років, то неофіційний варіант білоруської літературної мови став функціонувати в білоруськомовному просторі ширше, ніж відповідний український в Україні, в цілому (не як окремі його елементи), навіть як мова діяльності деяких радіостанцій (у тому числі білоруської редакції американського радіо «Свобода»). Відзначають, що в Білорусі фактично почали функціонувати два варіанти білоруської літературної мови — «наркомівка» і «тарашкевиця», і, отже, позиції прихильників відновлення альтернативного варіанта білоруської літературної мови стали виявлятися помітніше, ніж позиції прихильників запровадження альтернативного варіанта УЛІМ в Україні. Але, з іншого боку, з кінця 90-х років під впливом різних суспільних факторів у Білорусі стала виявлятися й тенденція до обмеження практики використання цього варіанта (див. нижче). По-друге, протистояння між прихильниками і противниками запровадження альтернативного варіанта літературної мови в Білорусі є значно більш політизованим, ніж в Україні: користування «тарашкевицею» звичайно розглядається як вияв прямої опозиційності відповідних осіб і суспільних кіл (див., наприклад: Запрудскі 1998, 17-18), тоді як в Україні такої залежності між використовуваним варіантом літературної мови і політичною позицією частіше не вбачають.

На межі ХХ-ХХІ ст. у політиці ставлення різних кіл білоруського суспільства до альтернативного варіанта білоруської літературної мови відбулися очевидні зміни, які — кожна по-своєму й ґрунтуючись на різ-

них вихідних позиціях — стали впливати на звуження сфери його функціонування. З одного боку, у зв'язку з загрозою фактичного витіснення білоруської літературної мови із суспільного життя країни в середовищі прихильників зміцнення її соціальних позицій увиразнилося прагнення до пом'якшення гостроти в обговоренні різних питань її нормативної основи, схильність до розуміння недоцільності абсолютизації пуристичного ставлення до мови (див., наприклад: Запрудскі 2002). З другого боку, після прийняття в Білорусі 1998 р. нового закону про мови, який містить, зокрема, положення про неприпустимість «спотворення загальноприйнятих норм використовуваної мови» в засобах масової інформації, опозиційні ЗМІ змушені відповідним чином коригувати свою мовну практику. Із запровадженням нового курсу державної мовної політики в Україні з 2010 р. після приходу до влади політичних сил, які виступають із заявами про доцільність уведення загальнодержавної українсько-російської двомовності (це, звичайно, неминуче призведе до звуження соціальних позицій української мови і вже викликало напруження мовної ситуації в країні) у відповідних колах українського суспільства, пріоритетом для яких є насамперед забезпечення реального повнокровного соціального функціонування української мови в країні, також уже більшою або меншою мірою, як можна зробити попередні висновки, відсуваються на другий план проблеми радикального реформування корпусу УЛМ.

Дергач Д. В.

ОНИМНА КОЛОРИСТИКА У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Сучасний лінгвістичний дискурс спирається на функціональні підходи до визначення особливостей мовних одиниць. Ракурс пропонованого дослідження пов'язаний, у першу чергу, з виявленням основних параметрів онімної колористики, її місця та функцій, зокрема, у слов'янських засобах масової інформації. Звертається увага, що набір пропріативів із колористичним компонентом у різних мовах, зокрема слов'янських, може бути тотожним (враховуючи спільні періоди в історії, розвитку традицій) або таким, що є репрезентативним лише для певного національного простору.

Зважаючи на природу пропріативів, специфіку колоронімів у сучасних слов'янських літературних мовах варто розглядати в структурі кількох актуальних на сьогодні лінгвістичних моделей:

1) колір у власне онімних конструкціях, передусім топонімах, із функцією первинної номінації (*Białystok*, *Білонілля*, *Черен Осъм*, *Червен-Бряг*, *Червена локва*, *Жълт бряг*, *Жовті Води*, *Зеленодольск*, *Złotyja* та ін.). Ідеться про місце кольору у структурі мовних одиниць, які номінують загальновідомі, зокрема географічні, об'єкти. Семантика таких назв, побудованих за єдиним принципом, є нейтральною, а отже, в більшості випадків константною та неваріативною;

2) словесна колористика в мовних формах, пропріальний статус яких визначається контекстуально, коли прецедентні власні назви особливого типу, зокрема прагматоніми номінують об'єкти-результати практичної діяльності людини (фільми, мультфільми «*Zolty bilet*», «*Bialy smok*», «*Білий Бим Черное ухо*», «*Голубой щенок*», торговельні комплекси «*Білий лебідь*», «*Зелений папуга*», «*Зелений дом*», «*Рожевий носоріг*», ресторани «*Czarny Orzech*», «*Żółty Domek*», «*Синє море*», готелі «*Czarna Perła*», «*Bialy Domek*», «*Zolty Dom Hotel*», «*Зелений рай*», парфуми «*Czarny perfumy*», «*Красная Москва*», пісні «*Синий туман*», «*Очи черные*», «*Розовый фламинго*», назви партій, громадських об'єднань «*Партія зелених України*», «*Белая Русь*» та ін.). Саме таку модель із її комунікативно мотивованими трансформаціями, на наш погляд, можна вважати продуктивною й оптимальною для формування об'єктивного знання про сучасний світ.

Комунікативна природа онімної колористики виявляється в системному переосмисленні її семантики, що простежується, передусім, у масмедійних перифразах, неологізмах, метафорах, епітетах, що часто виликають константні або варіативні асоціації.

Проаналізовані структурно-функціональні доміанти онімної колористики у слов'янських мовах, вказують на кілька тенденцій, що визначають специфіку мовної взаємодії у слов'янському просторі. В першу чергу, ідеться про лінгвальну типологічність онімних конструкцій із колористичним компонентом, мотивовану екстралінгвально спільними етапами в історії, розвитку культури, науки. З іншого боку, варто говорити і про функціонально-семантичну варіативність пропріативних колоративів, що визначається їх системним використанням у динамічній сьгодні сфері масової інформації. Вона постає як комунікативний медіум між зовнішнім світом і внутрішнім світом людини / соціуму, індивідуальною / масовою мовною свідомістю. Саме це й породжує особливе прочитання семантики, зокрема, власної назви та кольору, що є диференційним критерієм функціональної еволюції літературних мов модерного слов'янського світу.

ТИПИ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНОМУ СЛОВ'ЯНСЬКОМУ БІЛІНГВАЛЬНОМУ МЕГАПОЛІСІ

У статті схарактеризовані типи мовної поведінки сучасних мешканців м. Києва на тлі мовної ситуації в місті з урахуванням її динаміки. Мовну ситуацію визначено як білінгвальну з дифузним характером білінгвізму, за якого можливе кодове перемикавання в межах того самого комунікативного акту, а це, в свою чергу, є однією з причин функціонування мішаного некодифікованого просторозмовного різновиду мовлення – суржику. Реальні типи мовної поведінки киян зумовлені передусім їхньою мовною компетенцією (координативний чи субординативний тип двомовності) та умовами спілкування, які не завжди відповідають власним мовним перевагам мовців і спонукають до пристосування. Толерантне ставлення як до двомовності, так і до представників іншого типу мовлення відкриває перспективи для моделювання майбутньої мовної ситуації в столиці відповідно до обраної концепції розвитку.

Мовна ситуація у столиці незалежної України, з одного боку, відображає мовні проблеми, притаманні країні загалом, а з іншого – має особливості, зумовлені власне столичним статусом міста, в якому відбуваються активні міграційні процеси, зокрема поповнення населення вихідцями з різних регіонів України і населених пунктів різної величини і з різними мовними ситуаціями, власною історією міста тощо. «Упродовж усієї багатотисячолітньої історії міст їх вирізняла мовна розмаїтість», – зауважує В'яч. Вс. Іванов [13, с. 106], тож якщо не визначальними, то дуже важливими для розуміння сучасної мовної ситуації столиці є дані про зміну національного складу міста від кінця XIX століття і дотепер.

Сучасна мовна ситуація в м. Києві не корелює однозначно з його національним складом: на тлі кількісного переважання українців і тих, хто вважає українську мову рідною, більше половини киян у повсякденні послуговуються переважно російською мовою, тоді як переважно українською – менше 15 %, а близько третини – обома мовами. Реальне функціонування української мови в українській столиці не відповідає її статусу державної.

Мовна ситуація в Києві історично склалася як білінгвальна з дифузним характером білінгвізму, за якого практично відсутні замкнені повністю або переважно одномовні спільноти, мови не мають чіткої

функціональної диференціації, а розбіжність у виборі мови спілкування не створює комунікативних перешкод. Навіть ті мовці, які активно позиціонують себе як одномовні або активно надають перевагу одній з мов, насправді є асиметричними білінгвами. Нерідко трапляється змішування мовних кодів у межах того самого комунікативного акту. Сформувалася специфічна форма мішаного некодифікованого просторозмовного мовлення – суржик, носії якого можуть володіти або й не володіти іншим (літературним) мовним кодом.

Причиною такого становища є передусім специфіка формування національного складу й мовного середовища міста: від переважання російського населення і вихідної орієнтації переважно на російську мову як вищу за статусом, через активну мовну асиміляцію новоприбулих – великою мірою вихідців з українськомовних регіонів – до зміни мовних пріоритетів внаслідок сприйняття ідеї національного відродження та зміцнення позицій державної мови.

Типи мовної поведінки мешканців м. Києва зумовлені передусім їхньою мовною компетенцією (координативний чи субординативний білінгвізм) та умовами спілкування, які не завжди відповідають їхнім власним мовним перевагам і спонукають до пристосування.

Одним із найважливіших чинників утвердження мови в статусі державної є активне впровадження її в систему освіти. Незважаючи на позитивну кількісну динаміку функціонування української мови в цій сфері (збільшення кількості українськомовних шкіл), якісні показники, зокрема дотримання мовного режиму, культура мови учнів і навіть учителів залишаються досить низькими.

Непоследовна і недостатньо науково обґрунтована державна мовно-культурна політика, а згодом і фактична відмова від реальних кроків із забезпечення повноцінного функціонування державної мови спричинили нестабільність сучасної мовної ситуації в країні, а разом з тим і в її столиці. Невизначеність правового статусу мов спричиняє хаотичність їх використання, а в галузях, пов'язаних із отриманням прибутку (передусім в інформаційній сфері), – суто комерційну зумовленість вибору, а як наслідок – ще більший ступінь змішування мов.

Серед мешканців м. Києва спостерігаємо переважно толерантне ставлення як до двомовності, так і до представників іншого типу мовлення. Разом із цим у них досить висока внутрішня потреба вдосконалити власний рівень володіння українською мовою (не відмовляючись повністю від знання російської мови), зокрема й у переважно російсько-

мовних (майже 70 %). Перспективи майбутньої мовної ситуації, визначені через мовні преференції для дітей, пов'язані з субординативним білінгвізмом з переважанням української мови.

За таких обставин зважена та науково обґрунтована мовна політика держави уможливує моделювання майбутньої мовної ситуації в столиці відповідно до обраної концепції розвитку.

Соболь В. О.

ДІАРУШ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК СЛОВ'ЯНСЬКА ПАМ'ЯТКА. ПРОБЛЕМИ ПАЛЕОГРАФІЇ, ТЕКСТОЛОГІЇ, ВИДАННЯ

Стаття «Діаруш Пилипа Орлика (1672-1742) як слов'янська пам'ятка» присвячена проблемам палеографії, текстології та підготовки до видання діаруша Пилипа Орлика за 1724 рік. На матеріалі рукопису щоденника досліджено палеографічні особливості, вживані автором скорочення (суспенсії, контракції, сигли та ін.), значення його малюнка (місцезнаходження святого джерела – «агіазми» неподалік від Салонік). Проаналізовано роль латинських сентенцій, латинських вставок та значної кількості латинсько-польських макаронізмів, які становили найбільшу складність для розшифрування рукопису та перекладу українською мовою. Цитовані фрагменти рукопису порівнюються з факсиміле (Гарвард, 1988-1989) та недрукованою копією анонімних польських палеографів 1830 року.

Вербич С. О.

СЛОВ'ЯНСЬКІ АРХАІЧНІ ТОПОНІМИ КАРПАТ

Архаїчними, тобто стародавніми, топонімами в межах Українських Карпат логічно вважати ті власні географічні назви, які залишилися там від дослов'янського населення цього регіону, адже слов'яни тут не були автохтонами. Як зазначають історики й археологи, у Карпатському ареалі до I тис. н. е. проживали народи, які, найімовірніше, належали до фракійського відгалуження індоєвропейських племен¹. Тому закономірно, що ці неслов'янські етноси, які мешкали в пригірських і гірських районах Українських Карпат, мали б увічнити пам'ять про себе в місцевому топоніміконі. Найбільшою мірою це стосується назв орооб'єктів – гір, пасом, хребтів та ін., що були найкращими орієнтирами на місцевості

для різних етнічних груп². За словами А.П. Непокупного, незалежно від характеру місцевості – гори чи низовина – форми підвищеного рельєфу завжди правили, як продовжують правити, за певні орієнтири у просторі³. Така орієнтаційна риса оронімів, очевидно, й зумовлює те, що вони нерідко є первинними назвами, від яких утворюються не лише численні мікротопоніми, але й досить часто назви поселень і річок. У сфері нашої уваги в пропонованій розвідці українські карпатські ороніми, мотивовані географічними апелятивами на позначення різної форми гори, горба, скелі, більшість із яких не засвідчена в діалектному словникові досліджуваного регіону. Це назви *Гута, Кук, Кукуль, Кукелюк, Хім, Чум, Щур*. Структурно-семантичний і етимологічний аналіз зазначених оронімів здійснюємо на широкому порівняльному слов'янському тлі. На основі лінгвістичного аналізу українських оронімів *Гута, Кук, Кукуль, Кукелюк, Хім, Чум, Щур*, а також назв орооб'єктів із основою *Селемен-, які, безперечно, не вичерпують усього переліку карпатських назв географічних об'єктів, цікавих із погляду архаїки загалом і праслов'янської зокрема, можна зробити такі висновки:

1. Ороніми приховують у своїй структурі давні мовні елементи з попередніх періодів історії певного лінгвоконтинууму, у нашому випадку – східнокарпатського.

2. В Українських Карпатах віднаходимо низку оронімів, які не мають апелятивних аналогів із специфічною оросемантикою, що, безумовно, вказує на їхню архаїку.

3. Попри те що становлення праслов'янського етносу відбувалося не в Карпатському регіоні, наявність у цьому ареалі, зокрема в Українських Карпатах і Прикарпатті, оротермінів, для яких уже доведено праслов'янську генезу, а також відповідних їм онімів свідчить про досить давню карпатську історію слов'ян.

4. В Українських Карпатах і суміжних регіонах зафіксовано не лише архаїчні географічні лексеми на позначення тих чи інших реалій гірського ландшафту, як-от *dělbь, *kyčera, *ščьlbь / *ščьlbь, **zъbyrь(ь)*, *gyga, *kukь, **kukulь(ь)* / **kukolь(ь)*, *xьlmbь, *čumbь, *ščurь та ін., але й первісно нетопографічні номени, які, очевидно, ще в пізньопраслов'янський період розвинули вторинну оросемантику, як-от *selme (*selmeno).

5. Усе відзначене дає підстави для коригування думки С.Б. Бернштейна, що в слов'янських мовах немає питомих специфічних лексем для характеристики різноманітних гірських вершин, ущелин тощо.

ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МАС-МЕДІА: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА

Термінологічні проблеми сучасної лінгвістики не обмежуються лише національною науковою мовою, а включаються в контекст культурних, цивілізаційних, а отже, й міжмовних контактів і відповідного аналізу у світовій, зокрема слов'янській, гуманітаристиці. Термін у всіх сучасних мовах характеризується перш за все системністю та особливостями вживання у прямій (первинній) номінації. Розширюючи функціональну сферу, терміни часто можуть змінювати семантичні характеристики, виходячи за межі системи.

При аналізі мовного матеріалу ми дійшли висновку, що в мові слов'янських медіа при детермінологізації слово медичної сфери проходить кілька етапів. На першому (фундаментальному) етапі слово тільки частково втрачає свій термінологічний характер, виходячи за межі наукового контексту. Це пов'язано з частим уживанням терміна у ЗМІ. При цьому поняття, позначуване цим терміном, залишається тим самим, але порушується однозначна відповідність між власне терміном та його дефініцією.

У стилістиці **функція первинного та вторинного називання** є одною з основних, зокрема, коли йдеться про функції медичного терміна в мас-медіа. Термінологія в засобах масової інформації часто представлена саме в первинній функції – у спеціальних текстах (для інформативності, фактичності, підтверджень наукових гіпотез та ін.). У вторинній функції – в нефахових текстах (для створення образності, функціональної перенесеності ознак та зі спеціальною стилістичною (конотативною) метою). Як засіб номінації та як трансформаційна стилістична модель у текстах ЗМІ використовується, передусім, метафора, що в мас-медіа, на нашу думку, відіграє виняткову роль у розв'язанні нестандартних ситуацій. Метафора фактично апелює до наявного в реципієнта досвіду, щоб через асоціацію досягати комунікативного ефекту.

Проаналізувавши функціональні параметри вторинної номінації та семантичний процес детермінологізації медичних термінів у ЗМІ, можна зробити висновок про перспективу медійної термінологічної трансформації та продуктивності функціональної парадигматики медичного терміна для сучасних динамічних процесів еволюції літературних слов'янських мов.

У статті на матеріалі мас-медійних ресурсів розглядається детермінологізація в активних процесах еволюції сучасних слов'янських мов. Пояснюються особливості функціонування термінів як результат вторинної номінації, аналізуються стилістичні функції, що виконують детермінологізовані медичні терміни у слов'янських мас-медіа.

Богданов Г. О. (Німеччина)

РУССКИЙ ЯЗЫК И ЕГО СТАТУС У ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ „ЧЕТВЁРТОЙ ВОЛНЫ ЭМИГРАЦИИ“

После массового притока в XX - XXI вв. носителей русского языка (в первую очередь немецкого происхождения) зародились тенденции языковых контактов и смешивания языков, преимущественно в устной речи [5]. Эти группы представителей т.н. „четвёртой волны“ прожили первую часть жизни в условиях политических и экономических перемен; после прибытия в Германию статус русского языка у них меняется, и он теряет своё преимущество, становясь языком национального меньшинства на фоне официального (немецкого), что может годами сказываться на социально-культурной и языковой ориентации мигрантов [13, с. 193 и др.]. Выделяют 3 основных типа отношения представителей языкового меньшинства к социально-культурной среде и культуре страны пребывания [13, с. 190, 14, с. 247]:

- а) ассимиляционный;
- б) антиассимиляционный;
- в) бикультурный.

Типы (а) и (б) исходят из того, что один язык всегда приобретает за счёт другого. По мнению людей типа (а) немецкий язык должен приобретаться за счёт вытеснения русского из употребления. Они сознательно отдаляются от русского языка и употребляют вместо этого немецкие лексемы: „алкоголь взаимодействует с фетом“ (нем.: Fett), „У многих здесь фальшивые представления об арбайтсмаркте“ (нем.: „falsch“ и „Arbeitsmarkt“) и пр. Такие изменения часто возникают вследствие сознательного выбора новой культурной ориентации, которая должна свидетельствовать и о смене языка. Люди типа (б) сознательно хотят сохранить язык и культуру страны происхождения и склонны к употреблению как можно более точного перевода всех германизмов вплоть до имён собственных, например они говорят „биржа труда“ вместо не-

мецкого термина „Arbeitsamt“ и т.д. Русский язык играет для них приоритетную роль в случае языковых контактов, что очень часто приводит к их изоляции в немецкоязычном пространстве. Лишь люди типа (с) ориентированы на употребление нескольких языков и поддержку культурных связей. Их цель – повышение уровня знания обоих языков и активное освоение культурного наследия, что противоречит утверждению, что только „первая“ волна эмиграции (1918 – июнь 1940) отличалась многоязычием [2, с. 36], а подавляющее большинство представителей „четвёртой“ волны переходят на немецкий язык, отказываясь от употребления русского в различных сферах деятельности [2, с. 41]. Именно у таких людей наблюдается т.н. „перфекционизм“. Эмигранты расценивают язык как важнейший критерий своей идентичности и социокультурной ориентации [13, с. 246-247]. Выделяют следующие тенденции поведения эмигрантов в сфере социальных коммуникаций [13, с. 248-249, 14, с. 244]:

1. Употребление немецких эквивалентов в русских предложениях для обозначения неизвестных ранее предметов или терминов. Систематическое использование немецких специальных терминов мигрантами наблюдается при обсуждении конкретных проблем в таких сферах социальной деятельности, как юриспруденция („Ordnungsamt“, „Duldung“), образование („Abitur“, „Zwischenprüfung“, „Vordiplom“, „Hauptschule“, „Realschule“, „sich immatrikulieren“), медицина („Krankenversicherung“, „Krankenkasse“), компьютерная техника („Drucker“, „Festplatte“, „speichern“), транспорт („Bahncard“), налоги („Lohnsteuerkarte“, „Steuererklärung“, „Steuerberater“) или организация досуга („Kneipe“, „Jugendherberge“) [13, с. 192 и др.], а также в сферах труда („Arbeitsamt“, „Bewerbung“, „sich bewerben“, „Vorstellungsgespräch“) и общенаучной деятельности („Fachtext“, „Fachübersetzung“).

2. Поиск соответствующего русского эквивалента или сознательный перевод немецких слов и выражений, („подать заявление“ вместо „Antrag stellen“ и др.);

3. Употребление немецких эквивалентов для обозначения соответствующих предметов, например немецкого словосочетания „russische Kirche“ вместо оригинального (русского) „православная церковь“. Подобные тенденции наблюдаются и при употреблении немецких бранных слов, модальных частиц и междометий. Оратор сознательно отделяет русский язык от немецкого и употребляет немецкие эквиваленты, чтобы подчеркнуть свои черты немецкого менталитета.

Существуют также особые формы смешения немецкого и русского произношения, например „Quelia“ (квеля, Qwеля, Qwe'ля; вероятно от немецкого слова „Quelle“ (источник) или „qu?len“ (мучить, терзать)), которая несколько приоткрывает фонетическо-фонологическую, морфологическую, синтаксическую и лексическую специфику. Наиболее заметны в русском языке лексические новообразования, отражающие реалии немецкой или западной культуры в целом, - „арбайтсамт“ (нем. Arbeitsamt) (см. выше), „шпильхалле“ (нем. Spielhalle – спортзал, манеж), „ферайн“ (нем. Verein – общество, кружок) и пр. В случае, связанном со словом „Arbeits'слёзы“, означающим т.н. „Arbeitslosengeld“ (нем. Arbeitslosengeld – пособие по безработице) речь идёт о сознательном или несознательном на первый взгляд сокращении слова „Arbeitslosengeld“ до слова „Arbeitlose“. Далее речь идёт о фонетическом (но неверном морфологически) сходстве части слова -slose с русским словом „слёзы“, вследствие чего и возникает слово „Arbeits'слёзы“. Такой новый вид словообразования отражает (невысокое) пособие по безработице и слёзы, которые такое пособие может вызвать у его получателя [5, с. 212-213]. Пробелы в знаниях литературного языка вызывают чувство отчуждения и часто приводят к отторжению от рынка квалифицированного труда в эпоху развития третичного сектора экономики, в т.ч. сферы услуг, что в первую очередь сказывается на подростках, прибывших в Германию в возрасте 14-19 лет [11, с. 68]. Как пишет учительница одной из гимназий Трира, проблемы в развитии языка могут возникнуть и у детей младшего возраста: „Вследствие недостаточной поддержки изучения языков в школах [...] знания немецкого языка, прежде всего [...] на уровне грамматики и письма, не закреплены. В то же время уровень знаний русского языка – прежде всего литературного языка – снижается в условиях недостаточной мотивации. (Для детей и подростков это означает, что они ни один из языков не считают родным, что впоследствии (сказывается) на процессе самоидентификации личности...)“ [11, с. 69]. Часто на русскоязычных школьников и студентов влияет и социально-культурная среда их родителей: „[...] возможны случаи, когда общение индивида с носителями его родного языка ограничено, а уровень коммуникативного взаимодействия с носителями языка, доминирующего в языковом сообществе, невысок. В подобной ситуации адекватное знание родного языка утрачивается, а второй язык осваивается в ограниченных пределах“ [1, с. 58, 13, с. 188 и др.]. У бикультурных мигрантов наблюдаются случаи мысленного переключения с одного языка на другой, а также перенятие синтаксических, грамматических и/или лексических элементов из одного языка в другой. Для русской

речи билингвов характерно употребление слов русских и немецких жаргонизмов, напр. „Uni“ (Universität), „Prof“ (Professor), а также экспансия этих выражений в бытовой коммуникации. По мнению В. Ждановой, билингвы ориентируются на немецкую грамматику употребления экспрессивных выражений (от жаргонизмов до бранной лексики) и в русской коммуникации [12, с. 281]. В речевом обиходе билингвов, в т.ч. студентов-славистов, минимально, как показывают наблюдения, используются фразеологизмы, пословицы, поговорки, крылатые выражения. Знаковые черты т.н. национальной когнитивной базы уступают место компонентам аналогичной универсальной базы – общеевропейской („Nobody is perfekt!“, „Ich habe fertig!“) или же отсутствуют. Возникает дилемма: они сталкиваются с проблемой перевода, но подобного термина не существовало в социокультурном пространстве прежнего места проживания. Наконец, пребывание в чужой языковой и культурной среде может привести к смене языковых приоритетов вплоть до отказа от использования языка. В исследованиях по социалингвистике до сих пор встречаются утверждения, что двуязычие у мигрантов (представителей некоренного населения) свидетельствует об их происхождении, бедности, „бескультуре“ и недостаточном уровне интеграции, а употребление только доминирующего языка наоборот свидетельствует об их уровне образования, карьере и успехах [7, с. 4, см. также 9, с. 66, 10, с. 124]. В целом по стране русский язык находится на пятой позиции после английского, французского, латинского и испанского. Директора школ отказываются от преподавания русского – в 2005/ 2006 учебном году русский язык в Германии изучали 119,1 тыс. учеников общеобразовательных школ, что на 9,9% меньше, чем в 2004/ 2005 учебном году. В то же время только в земле Бранденбург русский язык как второй иностранный изучали 20% школьников. По словам А. Кретцер, руководителя проекта „Школа и молодёжь“, причин снижения популярности русского языка как иностранного несколько [4, с. 15]:

- рост популярности других языков, в частности испанского;
- позиция родителей, которые не знают, куда их дети смогут применить знание русского языка;
- отсутствие поддержки в ряде регионов и др.

Литература

1. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социоллингвистика / [Ин-т “Открытое о-во”] Крысин – М.: РГГУ, 2001. – 436, [1] с.
2. Земская Е.А. Общие языковые процессы и индивидуальные речевые процессы // Земская Е.А. (ред.) Язык русского зарубежья: Общие процессы и речевые портреты. – М.; Вена, 2001. – с. 25-277.
3. Кошелева Л. Русский – это классно!// Европа – Экспресс. – 2008. – 24-30 март.
4. Русский язык сдаёт позиции : Трудное слово „достопримечательность“...// Нов. волна. – 2009. – 19 июн. – с. 15.
5. Bruns Th. Einführung in die russische Sprachwissenschaft/ Th. Burns. – Tübingen: Gunter Narr Verl., 2007. – 290 S.: Zeichn. – (Narr Studienbücher).
6. Dietz B., Roll H. Jugendliche Aussiedler – Porträt einer Zuwanderungsgeneration / Unter der Mitarb. v. Jü. Greiner. – Berlin: Verl. A. Spitz, 1997. – 104 S.: Tab., Zeichn. – (Schriftenreihe Aussiedlerintegration; Bd. 7).
7. Edwards J. Multilingualism. – London; New York: Routledge, 1994. – 256, (XIV) p.: ill.
8. Pfandl H. Erstsprachenverwendung und kulturelle Einstellungen von russischsprachigen Emigrierten mit frühem Ausreisalter in deutschsprachiger Umgebung: Elemente einer Analyse der sprachlich-kulturellen Persönlichkeit: Habilitationsschrift. – Graz, 2000. – 585 p.
9. Skutnabb-Kangas T. Bilingualism or Not. The Education of Minorities/ Translat. by L. Malmberg and D. Crane.. – Clevedon : Multilingual Matters, 1981. – 378, (XVIII) p.
10. Trudgill P. Sociolinguistics: An introduction to Language and Society/ P. Trudgill. – Rev. ed. – Harmondsworth: Middlesex; New York : Penguin, 1983. – 204 p.: Ill.
11. Vogelgesang W. Jugendliche Aussiedler: Zwischen Entwurzelung, Ausgrenzung und Integration/ Unter Mitarb. v. M. Elfert, N. Krämer, Chr. Maas u.a. – Weinheim; münchen : Juventa, 2008. – 232 S. : Tab., graph. Darst. – (Materialien).
12. Ždanova V. Стилистические процессы в языке русской диаспоры // Beiträge der Europäischen Slavistischen linguistik (Polyslav): Bd. 11/ Hrsg. v. E. Graf u.a. – München: Sagner, 2008. – (Die Welt der Slaven; Bd. 33). – S. 279-287.

13. Ždanova V. Zum Problem der Sprachkompetenz bilingualer Migranten mit Russisch als Erstsprache// Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav): Bd. 10/ Hrsg. v. B. Brehmer. – München: Sagner, 2007. – (Die Welt der Slaven; Bd. 29). – S. 188-198.

14. Ždanova V. Kommunikatives Verhalten als Indikator soziokultureller Orientierungen// Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav): Bd. 7/ Hrsg. v. M. Bayer u.a. – München: Sagner, 2004. – (Die Welt der Slaven; Bd. 22). – S. 244-251.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО СЛОВ'ЯНСЬКИХ КРАЇН

Радишевський Р. П.

ТОПІКА ПРАВДИ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ПОЛЬСЬКИХ РОМАНТИКІВ

Серед універсальних категорій, що функціонують у творчості Тараса Шевченка і польських романтиків, важливе місце займає топіка правди, яка займає важливе місце серед аксіологічних категорій, що виходить із античності, а тому пов'язана із лексемами краси й добра.

У статті підкреслюється, що художнє світосприйняття Т. Шевченка і польських романтиків А. Міцкевича, Ю. Словацького, З. Красінського, К. Ц. Норвіда виявлялося у подібному зверненні до сталих архетипів і топосів, передусім топосу правди, який був найвищим виявом їхньої історіософії, що несло в собі пророчу сутність поета, а це виразилося у поняттях польський поет-віщ і український лірник-кобзар.

Проаналізовано твори Т. Шевченка «Великий льох», «Давидові псалми», «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...», «Марія», «Неофіти», де важливе смислове і художнє навантаження несе топіка правди поруч із лексемою воля, що увиразнюється під час розгляду творчості Т. Шевченка і А. Міцкевича, зокрема в його баладі «Романтичність», поезіях «Ода до молодості», «До Лелевеля», «Розум і віра» і особливо в «Дзядях» (третья частина) та поемі українського поета «Сон».

Єрмолаєнко С. Я.,
Гнатюк І. С., Мойсієнко А. К.

МОВОТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ XIX – XXI СТ.

У слов'янській рецепції мовотворчості Тараса Шевченка виокремлюємо такі аспекти: а) оцінка мовної творчості Шевченка як вияву характерних структурних ознак нової української літературної мови (в термінах періодизації історії української літературної мови), що дала початок загально-визнаній літературній нормі української національної мови; б) сприймання поетичних текстів Шевченка як естетичних феноменів, вартість яких засвідчують міжслов'янські мовно-літературні зв'язки, зокрема численні переклади творів Шевченка іншими слов'янськими мовами.

Мовотворчість Тараса Шевченка привернула увагу сучасників поета насамперед відкриттям українського світу, далеко не знаного в широкому культурному просторі слов'янства: вона відразу стала ознакою, мірилом української ідентичності як через осмислення історії народу, специфіки його мови, так і через відтворення природних умов його життя, соціально-побутової культури, проникнення в психолінгвальні основи спілкування й світосприймання. Показово, що в Україні й поза її межами деякі поетичні тексти Шевченка поширювалися як народні пісні. Водночас Шевченкове художнє слово засвідчило зростання пізнавально-креативної функції літературної мови, означило віхи її інтелектуалізації, естетизації й ролі в духовному житті нації.

Упродовж століть не згасає інтерес дослідників, а також практиків-перекладачів до мовотворчості поета, до вивчення особливостей авторського слововживання, образної системи, співвідношення індивідуального стилю Шевченка та української літературної мови.

Котенко Т. І.

П. С. МОРACHEВСЬКИЙ В ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТ. ЯК ДОСЛІДНИК ТА ПЕРЕКЛАДАЧ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ КНИГ СВЯТОГО ПИСЬМА

Постать Пилипа Семеновича Морачевського і його україномовна творча та перекладацька діяльність активно розробляється сучасною українською історіографією, проте залишається ще недостатньо вивченою.

В історіографії кінця XIX – початку XXI ст. основна увага приділяється постаті П. С. Морачевського як перекладача українською мовою книг Святого Письма, переважно – Євангелія.

Зі здобуттям Україною незалежності (1990) посилюється інтерес до особистостей які своєю працею сприяли розвитку української нації, її політичної та релігійної незалежності. Українська мова та українські біблійні тексти почали входити в церковне життя українського суспільства, і саме тоді було повернуто із забуття й ім'я Пилипа Семеновича Морачевського – першого перекладача новоукраїнською мовою середини XIX ст. книг Нового Завіту та Псалтиря. У Російській імперії та в радянський період особистість П. С. Морачевського, із-за його україномовних перекладів біблійних книг, була під негласною забороною.

На початку XX ст., у часи українізації, інтерес до літературної й перекладацької спадщини П. С. Морачевського був пов'язаний із підготовкою на його основі синодального видання Євангелія українською мовою (1906/1911). Переклад Євангелія Морачевського досліджував П. Г. Житецький (1905), за рекомендацією якого саме цей переклад було взято за основу при підготовці синодального видання. М. Комаров присвятив особистості П. С. Морачевського та його перекладу Євангелія окрему книгу (1913). Відтоді, і аж до 90-х років XX ст. в Україні не було досліджень про переклади Святого Письма П. С. Морачевського. Розглядається перекладацька праця П. Морачевського над текстами Святого Письма як у спеціальних студіях, так і в загальних розвідках учених, присвячених питанням історії української культури, християнства, літератури та мови: І. Огієнком, В. Німчуком, М. Малюком, Г. П. Арполенко, А. Стародубом, В. Статєєвою та ін. Досліджуються і археографічно описуються оригінали 1860–1865 рр., списки та копії перекладів книг Нового Завіту та Псалтиря П. С. Морачевського Л. Гнатенко та Т. Котенко.

Спеціальних праць, присвячених життю й діяльності Морачевського небагато. Перша книжка про життя та діяльність П. С. Морачевського написана Г. В. Самойленком, із поданням у додатку цінних копій з архівних документів (1999, перевидання з доповненням 2006). Уперше вийшов збірник поетичних творів П. С. Морачевського «Пилип Морачевський. Твори», складений П. Хропком і Ф. Кейдом (2001). Біографічні відомості про життя й творчість П. С. Морачевського, історію й долю його перекладів Святого Письма, та значення його праці для української нації подаються в роботах В. Науменка, М. Комарова, Б. Шевеліва, П. Хропка і Ф. Кейди, М. Малюка, А. Стародуба, Г. Самойленка, Б. Галаса, В. Л. Гнатенко Шендеровського, та

ін. Нами досліджується за архівними джерельними матеріалами біографія П. С. Морачевського, його життя й творча діяльність як педагога, письменника, вченого, перекладача Святого Письма; вивчаються його рукописи, за оригіналами та списками.

МИСТЕЦТВО ТА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ СЛОВ'ЯНСКИХ КРАЇН

Маріо Катич (Хорватія)

ВИНИКНЕННЯ Й ЗМІНИ МІСЦЯ ПАЛОМНИЦТВА БОСНІЙСЬКИХ ХОРВАТІВ. ПОВІР'Я ПРО КОНДЖИЛСЬКУ ІКОНУ МАТЕРІ БОЖОЇ

У статті йдеться про збирання повір'їв про Конджильську ікону Божої Матері, записаних від хорватських збирачів ХХ століття, починаючи з 1907 року і до наших днів.

Розрізнення структурних особливостей, тексту й контексту дає змогу сконцентруватися на тексті, уникнувши применшення ролі двох інших рівнів. Проблема тексту полягає в тому, що зафіксований у письмовому вигляді або за допомогою якогось іншого технічного засобу, він перестає бути фольклорним текстом, а стає лише його записом, й функціонує вже як такий.

Фольклорні архіви - це справжні сховища мертвих артефактів, доволі обмежених текстів, які виникли за особливих, здебільшого неавтентичних умов, у певний момент узятих з тієї живої системи комунікації, яку відтворює фольклор.

Аналізуючи розповіді прочан, які століттями мандрували до Єрусалима й до Святої Землі, писали книги про набутий досвід і мемуари про свою мандрівку, антрополог Глен Бауман дійшов висновку, що той описуваний „зовнішній світ“, сконструйований у межах наративної традиції. Тексти про Святу Землю, що створювалися культурною елітою й поширювалися у межах всієї християнської цивілізації, справляли значний вплив на те, як люди сприймають святі місця і їхнє значення.

Перше, що визначають, аналізуючи певну усну літературну фольклорну форму, це її жанр. Проте, і саме визначення жанру є проблема-

тичним. Оповідь заново народжується під час кожної своєї інтерпретації, а реалізується вона відповідно до даної ситуації. Той самий зміст протягом одного періоду може з'явитися у вигляді мемуарів або хроніки, протягом другого - як повір'я, а протягом третього - як міф [Нонко 2010, s. 356, 362]. Беручи до уваги, що тут ідеться про вже визначену форму, яка була вперше зафіксована більше ста років тому й відтоді не змінювала своєї жанрової конфігурації, легенду про Конджилську Матір Божу з високим ступенем ймовірності можна визначати як повір'я.

Відповідно до класифікації Влайка Палавестри, повір'я про ікону Конджильської Матері Божої має відноситися до тематичної групи історико-релігійних повір'їв.

Можна припустити, що ікона з'явилася в Комушині між 1776 і 1779 роками й що її вже тоді берегли, їй поклонялися і вважали її чудотворною.

У даній роботі я аналізував текст і контекст доступних записів повір'їв про ікону Конджильської Матері Божої, а також повір'їв, які я вважав тематично пов'язаними з ним і довів цю пов'язаність у роботі, - незалежно від того, з якого краю вони походять, до якого конфесіонального спрямування належать і хто їх записав. Провести цей аналіз було дуже важко, оскільки більшість записів виникла давно й за невідомих обставин. Однак, на основі іноді фрагментарних й, можливо, неповною мірою аргументованих висновків, все-таки я взяв на себе сміливість зробити певні припущення. Очевидно, що існував більший корпус повір'їв про чудотворні ікони на території сучасної північно-східної Боснії, причому таких повір'їв, які неможливо прив'язати до певних фіксованих місць, оскільки вони являють собою повір'я „сільського“ типу, тому в деяких краях вони в певний момент зникають з різних причин (переселення, війни, знищення церкви або монастиря і т.д.), а в інших - з'являються. Їх також не можна пов'язувати з окремими національно-релігійними спільнотами, бо вони з'являються в межах усіх трьох конфесій в Боснії, і, що ще важливіше, - частіше за все пов'язують їх.

Фольклорні явища змінюються залежно від людей, які їх створюють, від часу, коли живуть ці люди, від суспільних і політичних відносин, відповідно до яких вони впливають на природне й штучно створене середовище, в якій фольклорні твори створюються. У фольклорі ніколи не буває повних збігів так само, як і в життєвих ситуаціях, в які потрапляють люди.

Є. МЕЛЕТНСЬКИЙ ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР КОНЦЕПЦІЙ К. ЛЕВІ-СТРОСА В РОСІЙСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Є. Мелетинський – видатна постать в світовій гуманістиці, його праці були перекладені багатьма мовами, він є засновником дослідницької школи в теоритичній фольклористиці. Його прагнення застосовувати точні прийоми аналізу в гуманітарних науках та виявляти за множинністю форм єдність, закономірності було співзвучно ідеям структуралізму. В своїх спогадах вчений наголошував, що в усій своїй діяльності він завжди був «за Космос проти Хаосу». Отож, раціональне тлумачення міфів К. Леві-Стросом не могло не знайти відгуку в думці російського науковця. В другій половині 60-х років він організовує «домашні» семінари, присвячені структурному опису чарівної казки. Результати цих досліджень доповідались на засіданнях Літніх шкіл в Тарту і були опубліковані в IV і V томах «Праць про знакові системи» в співавторстві з С. Неклюдовим, О. Новик та Д. Сегалом. В цей же час він пише вступ «Структурно-типологічне вивчення казки» до перевидання «Морфології казки» В. Проппа в 1969р., в якій переосмислював здобутки вітчизняної наукової традиції та новітню західну структурну методологію, яку уособлював К. Леві-Строс. Є. Мелетинський високо цінує ідеї французького вченого, в своїх фольклористичних працях він часто посилається на нього, присвячує його концепції багато статей і навіть власну монографію «Палеоазіатський міфологічний епос (цикл Ворона)». Він пише передмову «Міфологія та фольклор в працях К.Леві-Строса» до першого видання перекладу російською мовою «Структурної антропології». Російський вчений розвиває структурне дослідження оповідних жанрів фольклору як чарівна казка, епос та сказання. В своїх фольклорних студіях він приділяв велику увагу парадигматичному аспекту і в цьому він спирався на досягнення аналізу міфів К. Леві-Строса. Але він продовжує традицію вітчизняної фольклористики і в його дослідженнях важливе значення мав історичний вимір. Отож, визначною характеристикою його праць було поєднання синтагматичного (підхід В. Проппа в «Морфології казки») та парадигматичного, синхронічного (структурний метод надав перевагу синхронічному зрізу) та діахронічного рівней аналізу.

РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВЩИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Багатовіковий досвід, знання та вірування українців та поляків яскраво виявляються в родильній обрядовості. Саме в цій сфері тривалий час зберігалася ціла низка різноманітних за походженням звичаїв, у яких релігійно-християнські вірування тісно переплелися з магічними.

На основі власних польових етнографічних матеріалів автора в статті проаналізовано сучасний стан збереження та здійснено порівняльний аналіз родильної обрядовості двох народів: поляків (католиків) та українців (православних та греко-католиків). Основну увагу приділено магічним діям, які виконували з метою забезпечити благополуччя дитини в майбутньому та захистити її від усього лихого в житті.

Дії, спрямовані на забезпечення щасливої долі майбутньої дитини, виконувалися ще під час весільної обрядовості. Так, під час весілля жінка намагалася вплинути на стать майбутньої дитини. Проте найвагоміше місце серед допологових звичаїв мали заборони, що базувалися на вірі про таємничий зв'язок між поведінкою вагітної та ще ненародженою дитиною. Обряди, що виконували під час народження дитини, зафіксовані в поодиноких випадках, хоча респонденти ще пам'ятають імена баб-повитух.

За народними віруваннями, дії, що виконували з моменту народження дитини і до її хрещення, мали найбільший вплив на майбутню долю немовляти, забезпечуючи здорове та щасливе життя. Власне, на реалізацію цієї ідеї було спрямоване перше купання дитини. Обрядово-магічні дії, які виконували в день хрещення, а саме – кладення дитини на кожух, піч, стіл, втратили своє первісне значення і мають свої прояви в менш складних звичаях.

Відмінності у родильній обрядовості українців та поляків були незначними і стосувалися окремих деталей та елементів даної обрядовості.

МЕТОДЫ ТИПОЛОГИЗАЦИИ ОБРАЗОВ КРЕСТА В РИТУАЛЬНОЙ И БЫТОВОЙ КУЛЬТУРЕ ПРИМЕНИТЕЛЬНО К АНАЛИЗУ ЖИВОПИСНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Крест представляет собой центральный христианский символ, фигурирующий в качестве атрибута, образа, композиционного мотива. Крест был и остается наиболее распространенным сакральным символом божественной благодати, добра и красоты.

С точки зрения семиотики искусства стартовыми точками в истории знакообразования и проникновения знака во все сферы человеческой культуры являются выразительные телодвижения (жесты и танец). Изображение крестного знамения известно ещё с апостольских времен. Форма крестного знамения была и остается отличительной чертой христиан и используется для разделения и познания различных конфессиональных принадлежностей [8, с.579].

Исследователи различают функцию крестного знамения в семиотике церкви и в повседневной жизни. В православной церкви знак креста включен в правила поведения каждодневной жизни верующих, которым предписывается креститься при входе и выходе из церкви, во время службы, перед едой. В то же время в повседневной жизни знак крестного знамения зачастую имеет обережно-магическую функцию. Как обережный знак он успокаивает, отрезвляет, отгоняет нечистую силу [8, с.581]. Крест как материальный артефакт, являющийся напоминанием о распятии Христовом, проник практически во все сферы украинской сакральной культуры.

Икона “Воздвижение Чесного креста”

Икона “Воздвижение Чесного креста” поступила в Национальный Художественный Музей Украины в 1910 г. В качестве основы икона имеет комбинированную из двух частей доску (липовую и еловую) размерами 117х74х4,5 см. Исследователи датируют её концом XVII века.

Сцена “Воздвижение Чесного креста” представляет последний из двенадцатых праздников христологического цикла и связывается с идеей торжества христианства над языческим миром. Литературной основой этого сюжета является рассказ о нахождении испытании Животворящего Креста царицей Еленой, матерью царя Константина. Центральной место

в иконографии сюжета “Воздвижение” занимает изображение патриарха Макария, держащего высоко над головой напрестольный крест. По обе стороны от него стоят дьяконы, поддерживающие его руки. Встречаются варианты иконографии этого сюжета, в которых фигурирует изображение большого креста, вокруг которого расположены святители. С двух сторон от центральной группы как правило располагаются так называемые “народы” во главе с царем Константином и царицей Еленой. Икона “Воздвижение Честного Креста” из НХМУ выдержана в самых торжественных тонах. Действие сцены Воздвижения происходит в храме. Священник Макарий с воздвизальным крестом в руках и поддерживающие его дьяконы находятся на трехступенчатом возвышении – амвоне. Мощная фигура священника, повторяемая вертикальными ритмами интерьера церкви, придает композиции “Воздвижение” особую репрезентативность. У ног иерея располагаются коленапреклоненные фигуры детей с горящими свечами. Внизу представлены группы воинов и народа, возглавляемые царем Константином и царицей Еленой. За спиной Константина стоят вельможи и духовенство, рядом с Еленой – группа женщин.

Колорит иконы построен на сочетании сдержанных землистых тонов. Гармония соседствующих коричнево-красных, охристых, серо-зеленоватых оттенков подчеркивается холодным тоном амвона, контрастным сочетанием насыщенных синих и красных оттенков одеяний византийских правителей. Патриарх Макарий и дьяконы облачены в богато декорированные одежды, подчеркивающие торжественность происходящего. На Макарии – темно-зеленая фелонь и красный омофор, украшенный изображениями крестов. Коричнево-красные ризы дьяконов тактично декорированы по линии оплечья и на рукавах зеленоватым растительным орнаментом. Позолоченный, выполненный с применением растительной орнаментики, арочный проем акцентирует силуэт священника и выгодно оттеняет сдержанный колорит иконы.

Икона написана гладким сплавленным мазком, лишь в изображении архитектуры церкви применяются более динамичные штриховые мазки, передающие неровность поверхности каменных стен. В трактовке металлических шлемов, золотых корон, атрибутики иконописец применяет графическую штриховку по позолоченной или посеребрянной поверхности.

Оставаясь в рамках определенного портретного типажа, иконописец варьирует трактовку лиц пожилых и молодых персонажей вне зависимости от их половой принадлежности. В лицах пожилых людей (патриарх Макарий, царица Елена) передана характерная заостренность черт, написаны они в

плотных красновато-охристых тонах. В свою очередь, образы молодых людей (дьяконы, женщины) исполнены подчеркнуто гладко, в более светлой, розоватой цветовой гамме. Мягкая моделировка женских лиц соседствует с графически жесткой трактовкой интерьера церкви.

В основе композиционно-структурной схемы иконы использовано сочетание вертикального креста греческого типа и диагонального (андреевского) креста. Вертикальная ось композиции подчеркивается фигурой патриарха с воздвизальным крестом, средней линией арочного свода и декоративными элементами оклада. На горизонтальных ритмах, разделяющих плоскость иконы на четыре части, иконописей располагает значимые детали: молитвенно сложенные руки Константина и Елены, руки дьяконов, воздвизальный крест. Перспективные построения интерьера церкви не предназначены для передачи глубины пространства, они, скорее, выявляют структуру композиции и акцентируют руки патриарха, сжимающие воздвизальный крест. Крестообразная композиционно-структурная схема произведения подчеркивается декоративными элементами оклада, акцентирующими середины сторон и угловые зоны.

Орнаментальные кресты на омофоре Макария относятся к типу греческих крестов с укороченной средней поперечиной. Они выполнены с применением позолоты и графического контура, окончания поперечин акцентированы точками. Рассматривая декор омофора патриарха как орнаментальные элементы, отнесем их к группе симметричных гетерогенных мотивов (М.Селивачев), играющих роль центральных композиционных элементов.

С точки зрения параметра формы, в иконе “Воздвижение” встречаются семиконечный православный крест и греческий крест с укороченной горизонтальной поперечиной. Исходя из параметра иконографического материала, используются кресты без изображений и орнамента. По параметру характера трактовки кресты в иконе “Воздвижение” относятся к группе выполненных с применением позолоты и графического контура.

Литература

1. Белова О.Б. Крест / Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н.И. Толстого: в 5-ти т. – Т.2 / Белова О.Б. – М, 1999.
2. Боньковська С.М. До генезису гуцульських нагрудних хрестів // Українська хрестологія. Спеціальний випуск Народознавчих Зошитів Інституту народознавства НАН України / Боньковська С.М. – Л., 1997.

3. Іванчо І. Ікона і літургія / пер. с угорськ. о.Л.Пушкаш / Іванчо І. – Л. 2009.
4. Івашків Г. Функція, типологія та художні особливості глиняних хрестів в Україні / Івашків Г. – Народознавчі Зошити. – 2008. – №1-2.
5. Колцуняк Г. Народні хрести в Коломийщині / Колцуняк Г. – Л., 1920.
6. Кузенко П.Я. Народні кам'яні надмогильні хрести українських Карпат середини XVIII – першої половини XX століття (історія, типологія, художні особливості), автореферат дисертації кандидата мистецтвознавства: 17.00.01. Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв / Кузенко П.Я. – К., 2005.
7. Малина В. Типологізація у кам'яному хресторобстві як мистецький прийом. Вісн. ХДАДМ, № 11 / В. Малина – Х. 2007.
8. Мечковская Н. Б. Лавина семиозиса, частично фиксируемая языком (по данным анализа символики креста и мотивированных им знаков). – Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: сб. ст. в честь Н.Д. Арутюновой / Мечковская Н. Б. – М. : Языки славянской культуры, 2004.
9. Моздир М.І. Українська народна меморіальна скульптура / М.І. Моздир – К, 1996.
10. Селівачев М.Р. Лексикон української орнаментики / М.Р. Селівачев – К, 2005
11. Свенціцька В.І. Різблені ручні хрести XVII-XX ст. : в 2-х частинах / В.І Свенціцька – Л. 1939.
12. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI-XX ст. / М. Станкевич М. – Л. 2002.
13. Станкевич М. Структури художнього тексту хреста. Автентичність мистецтва. Питання теорії пластичних мистецтв. Вибрані праці / М. Станкевич – Л. 2004.

ІСТОРИЧНЕ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВО

Мушинка М.

РІК ОРЕСТА ЗІЛИНСЬКОГО В УКРАЇНІ

Назву своєї доповіді я поставив у лапки, бо ніякого „Року О. Зілинського” в Україні проголошено не було. Та якщо брати до уваги дії, вла-

штовані в Україні 2013 року до 90-ліття з дня народження цього українського літературознавця та фольклориста, який все своє порівняно коротке життя (53 роки) прожив за межами України, то лапки з назви доповіді можна усунути. Які це були дії?

1. Міжнародна школа україністики разом з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України у 2013 році видали до цього ювілею збірник „*Літературознавчі праці*” Ореста Зілинського. Упорядкування М. Мушинка та Р. Радишевський – 672 с. – 74 праці).

2. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології М. Т. Рильського НАН України разом з іншими установами в тому ж 2013 році видав „*Вибрані праці з фольклористики*” О. Зілинського у двох книгах. (Упорядкування М. Мушинка; головна редакція та вступна стаття Г. Скрипник – 842 с. – 54 праці). Видання присвячене XV Міжнародному з’їзду славістів у Мінську, що відбудеться в серпні 2013 року.

3. На міжнародному симпозіумі в Празі „*Внесок Ореста Зілинського в дослідження чесько-українських взаємин в літературознавстві і фольклористиці*” 21 березня 2013 року з доповідями про О. Зілинського виступило вісім провідних науковців України: Алла Атаманенко, Ольга Бенч, Лариса Вахніна, Іван Драч, Микола Жулинський, Роман Лубківський, Ростислав Радишевський та Ганна Скрипник. Всі вони високо оцінили наукову спадщину вченого.

4. В Києві ще цього року буде видано матеріали празького симпозіуму та найвизначнішу працю О. Зілинського „*Українські балади Східної Словаччини*”, рукопис та друкарський набір якої було знищено політичною цензурою Словаччини 1973 року і збережену лише в коректорській верстці (635 друкованих стор.).

Тож хто такий О. Зілинський, і чим він заслужив таке визнання й повагу в наш час?

Як людина, яка знала О. Зілинського від студентських років, інтенсивно спілкувалася з ним до останніх днів його життя і до певної міри спричинилася до його посмертної реабілітації, спробую відповісти на ці питання.

Орест Зілинський народився 12 квітня 1923 року в лемківському селі Красна Короснянського повіту (Польща). Його батько Іван Зілинський (1879-1952) був професором Ягелонського університету в Кракові, мати Уляна (Юлія) – дочкою краснянського пароха. В Кракові Орест відвідував польську початкову школу й ліцей, однак атестат зрілості здобув в Українській державній гімназії в Ярославі 1940 р. В тому ж році він поступив на філософський факультет УВУ в Празі (українська філологія) а

паралельно і в Німецький університет там же (славістика). В 1943 році гестапо його арештувало за участь в ОУН і чотири з половиною місяця протримало в слідчій тюрмі на Панкраці в Празі. В 1944 році він успішно закінчив оба університети, однак нова чехословацька влада 1945 року не визнала його навчання у „фашистських ” вузах, і О. Зілинському довелося повторити весь курс навчання на філософському факультеті відновленого Карлового університету (слов'янська філологія та естетика). Після комуністичного путчу в Чехословаччині 1948 року його знов було арештовано за той же „український націоналізм”, однак і на цей раз обвинувачення виявилось необґрунтованим і його звільнили з тюрми. Вищу освіту він закінчив 1949 року титулом „доктор філософії (PhDr.)”.

У 1959 р. після десятирічної роботи в Університеті ім. Палацького в Оломоуці, його було прийнято на посаду наукового працівника в Чехословацьку академію наук у Празі, в гуманітарних інститутах якої він працював до передчасної смерті. Там він 1966 року здобув звання кандидата філологічних наук. Від 1971 року місцем його роботи був Інститут чеської та світової літератур ЧСАН.

В Чехословацькій академії наук він мав сприятливі умови для наукової роботи і порівняно „вільну руку” для обирання наукових тем. Результати своїх досліджень він публікував у численних академічних виданнях та в українській пресі Словаччини. Чехословацьку україністику він успішно репрезентував на численних міжнародних наукових з'їздах, конференціях та симпозиумах. В другій половині 60-х років його наукові праці і у літературознавстві (про „розстріляне відродження”, творчість „шістдесятників”) і у фольклористиці (нові методи дослідження, корпус дум Катерини Грушевської) випередили офіційне радянське українознавство. На VI з'їзді славістів у Празі 1968 року він висунув пропозицію заснувати Міжнародну асоціацію українців проти якої рішуче виступили члени делегації АН УРСР.

19 липня 1976 року мертве тіло О. Зілинського було знайдено в лісі над водоймищем Земплінська Ширава в окрузі Михайлівці. Лікарська експертиза встановила смерть від паралізу серця 17 липня 1976 року. Поховорено його на цвинтарі м. Свидник у Східній Словаччині. Некрологи про його смерть появилися в численних часописах. І Чеська і Словацька академії наук посмертно видали його наукові монографії . В США до 60-ліття з дня народження О. Зілинського появилася окрема книжка автора цих рядків „Науковець з душею поета” (С. Баунд-Брук 1983). Україна про нього завзято мовчала. Цю мовчанку остаточно було подолано лише 2013 року, який сміло можна назвати Роком Ореста Зілинського.

ВІДОБРАЖЕННЯ ХОЗАРСЬКО-СЛОВ'ЯНСЬКИХ КОНТАКТІВ В МАТЕРІАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ КІНЦЯ І ТИС. Н. Е.

Двома крайніми полюсами процесу культурогенезу являються, з одного боку, культурні взаємозв'язки, а з іншого – свого роду культурний ізоляціонізм. А самі такі культурні взаємозв'язки, як альтернативне явище, тісно пов'язані із загальноісторичним прогресом, посиленням усіх видів комунікативних відносин від відпрацювання епохальних стандартів до розвитку торговельної діяльності.

Цікавими у цьому плані являються взаємовідносини населення півдня Східної Європи в кінці I тис. н. е. на етапі становлення Хозарського каганату та Київської Русі, номадів і землеробів на фоні контактів тогочасних цивілізацій Заходу і Сходу у широкому розумінні таких понять.

Окрім відносно нечислених писемних джерел про такі контакти свідчать чисельні залишки матеріальної культури, і в першу чергу кераміка. Дана археологічна категорія знахідок дозволяє виділяти зони Південної та Північної Русі, що, без сумніву, слід пов'язувати із особливостями формування різних в різних зонах східнослов'янського світу (попередня підоснова, контакти із сусідами і т. д.). На півночі чітко прослідковується вплив “балтійського фактору”, а розмежувальна зона фіксується на широті літописного Смоленська у верхів'ях Дніпра.

Керамічні ж особливості південного ареалу в першу чергу формувалися під впливом провінційно-римських та ранньовізантійських традицій. Надалі із південними сусідами східних слов'ян – носіями салтовомаяцької археологічної культури – прослідковується набагато більше спільних форм та орнаментальних мотивів, ніж із північними родичами.

Але прослідкована тенденція не обмежується лише територією Середнього Подніпров'я – давнього економічного, політичного та культурного центру східнослов'янського світу. Її прямі аналогії в кінці згаданого тисячоліття прослідковуються на території Великої Моравії, Малопольщі, у підкарпатському регіоні розселення русів. Всі ці дані мають відношення і до формування так званого “Великого Кордону” – зоні довготривалих контактів осілих та кочових цивілізацій у різні часи та на різних територіях співіснування різноманітних людських спільнот.

УКРАЇНСЬКА ЕТНІЧНА НАЦІЯ

Ще у XVIII ст. відомий гуманіст та філософ І. Г. Гердер виголосив: “Україна колись стане новою Грецією. Колись прокинеться її веселий, музикальний народ й оживе його родюча земля під прекрасним південним небом”. Багато “води витекло” з того часу, але й до цих пір залишається досить актуальним твердження політолога та історика І. Лисяка-Рудницького, проголошене ним набагато пізніше вищенаведеної думки: “...центральна проблема у новітній історії українській історії – це становлення нації, перехід від етномовної спільноти на світову політичну та культурну спільність”. І з цим, на превеликий жаль, в цілому приходиться погоджуватися і нині та розглядати у даному випадку не політичний, а якраз етнічний аспект поставленої актуальної проблеми.

Історія етногенетичного національного розвитку українців, під сучасною власною самоназвою, має вже кілька століть та етапів еволюції. Аж до XIX ст. предки автохтонного землеробського населення у цій частині Східної Європи сприймали себе під різними найменуваннями, а тому процеси тих далеких часів являються лише своєрідною предтечею, фундаментом для більш пізньої еволюції націотворчого процесу. У той же вік XIX своєрідним “локомотивом” у цьому складному й неоднозначному процесі виступили представники вітчизняної інтелігенції, які й почали успішно доносити власні ідеї у різні соціальні прошарки місцевого суспільства того часу. Пізніше, вже на початку XX століття, розвиток української нації отримав новий імпульс в часи Української революції, котра всеж закінчилася поразкою, а нація продовжувала розвиватися вже в системах радянського ладу.

Якісно новий етап розпочався у кінці згаданого вище сторіччя – в часи здобуття національної незалежної державності. У зв’язку з цим слід акцентувати увагу ще на одному, досить важливому питанні, пов’язаному із формулюванням такого поняття як “національна ідея”. Можливо висловити припущення, що відома тріада принципів “Незалежність, державність, соборність української нації” залишається вельми актуальною і нині, тобто в часи подальшого національного розвитку українського народу.

ПВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ СЮЖЕТИ В «ІСТОРІЇ РУСІВ»

На зламі XVIII–XIX ст. в українському суспільстві поглиблюється інтерес до слов'янського світу, що було зумовлено формуванням модерних слов'янських націй, піднесенням національно-визвольної боротьби західних і південних слов'ян проти іноземного поневолення, а також російсько-турецькими війнами 1787–1791 і 1806–1812 рр. Це зацікавлення відображається в художніх і, передусім, історичних творах, зокрема в «Історії русів».

Розповідаючи про розселення слов'янських народів, автор «Історії русів» фіксує факт їх проникнення на Балкани аж до Адріатичного моря в Іллірії. Далі йде плутане й фантастичне тлумачення слов'янської етнічності, де слово «болгари» виводиться від річки Волга, на берегах якої жили їхні предки.

Ні в літописній, ні в житійній літературі, якою міг скористатися автор, Київська Русь не була занесена до країн, безпосередньо пов'язаних з просвітницькою діяльністю Кирила й Мефодія, їх учнів і створених ними шкіл. Але щоб довести наявність руських витоків кирило-мефодіївської традиції, він проголошує засновником Київської академії самого Кирила-філософа й перетворює Київ на загальнослов'янський культурно-науковий осередок IX ст. Попри фрагментарне висвітлення історії Київської Русі, одним із її ключових моментів історик вважає підкорення Болгарії Святославом Ігоровичем.

Решта балканських сюжетів підпорядкована темі багатовікової боротьби європейських народів проти Османської імперії. При цьому автор за будь-якої нагоди намагається звернути увагу на внесок своїх співвітчизників у захист християнської цивілізації. Так, він стверджує ніби аж 43700 русичів вирушили разом з польським королем Владиславом III проти султана Амурата II, котрий у той час вів війну з германським імператором за Сербію й Угорщину.

На думку автора, причиною, через яку в 1444 р. папа умовив короля порушити мир, була обіцянка православних народів Далмації прийняти католицизм за надання військової допомоги. Насправді на середину XV ст. католицизм давно був найбільш поширеною релігією в Хорватії та її приморській провінції Далмації. За словами історика, у битві під Варною нібито брали участь 37000 руських воїнів. Ті з них, кому пощастило вціліти,

були врятовані одновірними й одноплемінними болгарами. Оскільки загальна чисельність армії Владислава III становила близько 20000 воїнів, то в її складі перебували лише кілька сотень українських добровольців.

Справу з героїчною візією національного минулого, що постала під впливом вітчизняної історіографічної традиції, маємо в оповіді про похід гетьмана Федора Богдана вздовж Чорноморського узбережжя. За словами історика, в Болгарії козаки отримували всіляку допомогу від братського місцевого населення, а наляканий їхніми успіхами султан був змушений залишити Сербію. Перемоги австрійців на Балканах у 1688 р., внаслідок яких було здобуто Белград, автор «Історії русів» ставить у пряму залежність від Кримського походу 1687 р. І, нарешті, він не забуває зазначити, що за умовами Карловицьких угод 1699 р. під владу Австрії потрапила частина Славонії.

Як бачимо, практично в усіх розглянутих фрагментах перед нами літературно оформлені історіософсько-ідеологічні роздуми про минуле, а не науково-історіографічний виклад матеріалу. До того ж інформація про південне слов'янство подається виключно через призму національної історії.

Гнатенко Л. А.

ДО ПРОБЛЕМИ ДАТУВАННЯ О. ЛЕБЕДЕВИМ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК КОЛЕКЦІЇ ЦАМ КДА (НА МАТЕРІАЛІ КИРИЛИЧНИХ КОДЕКСІВ XIV–XVI СТ.)

Уперше цілісно піднімається проблема датування О. Лебедевим давніх писемних пам'яток, які не мають точно датуючих кодикологічних даних, колекції колишнього Церковно-археологічного музею (1872/1923), який знаходився при Київській духовній академії. Колекція зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ф. 301).

При вивченні колекції дослідники користуються друкованими каталогами, укладеними й виданими М. Петровим (1875–1879) та О. Лебедевим (1916) ще за часів існування музею, і послуговуються, переважно, даними описів, отриманими на наукових засадах кінця XIX початку XX ст.

До сьогодні ще не здійснено цілісного й сучасного наукового дослідження й описування всієї рукописної колекції ЦАМ КДА. Критичного перегляду потребують й описи рукописів археографічного каталогу О. Лебедева.

Ученими Інституту рукопису НБУВ проведено, при укладанні хронологічних каталогів, дослідження й археографічне та кодиколого-палеографічне

переописування слов'янських кириличних кодексів XIV, XV та XVI ст. із фондів інституту: Л. А. Гнатенко (2003, 2007), О. Іванова, Л. А. Гнатенко (2010). Опрацьовано й давні рукописи колекції ЦАМ КДА. Кириличні кодекси наступних століть ще потребують наукового опрацювання.

Проблема встановлення О. Лебедєвим часу написання недатованих рукописів колекції ЦАМ КДА розглядається на матеріалі проведених новітніх досліджень й археографічних описів кириличних кодексів XIV - XVI ст.

Мяскова Т. Є.

ВІДОМІ ВЧЕНІ – КЕРІВНИКИ КИЇВСЬКИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК СЕРЕДИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Після поразки польського повстання 1830-1831 рр. Київ став центром Київського учбового округу, керував учбовими закладами Київської, Подільської, Волинської і Чернігівської губерній. В бібліотеках вищих навчальних закладів працею бібліотекаря навантажували викладачів, які організували бібліотеку на найвищому рівні. В роботі розглядається наукова та бібліотечна діяльність керівників наукових бібліотек на прикладі співробітників Київського університету св. Володимира та Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II.

Першим завідуючим бібліотеки Київського університету св. Володимира був Павло Йосипович Янковський (завідував бібліотекою в 1834-1845), який розробив власний курс з бібліографії (називав бібліологією). П. О. Янковський автор багатьох наукових праць з бібліографії.

Аполлінарій Якович Красовський (завідував бібліотекою в 1845-1865) та Кирило Олександрович Царевський (завідував бібліотекою в 1866 – 1894 рр.) все життя присвятили роботі в бібліотеці, видали друкований алфавітний каталог книг університетської бібліотеки.

Веніамін Олександрович Кордт завідував університетською бібліотекою з квітня 1894 року. В.О. Кордт відомий більше не як завідуючий найбільшою науковою бібліотекою Києва, а як історик, джерелознавець, картограф, археограф. Володів багатьма мовами. Працюючи в бібліотеці, Веніамін Олександрович зацікавився картографічним фондом і розпочав складання його каталогів з детальними описами та копіюванням карт. Вченим була запропонована концепція розвитку національної книгозбірні України, яка була покладена в основу ВБУ.

При відкритті Київського політехнічного інституту на посаду завідуючого бібліотекою було призначено майбутнього академіка Української Академії Наук, відомого історика, етнографа й археолога Миколу Федотовича Біляшівського (завідував бібліотекою в 1898-1902 рр.). На початок ХХ ст. Микола Федотович вже був знаним вченим і мав досить успішну наукову кар'єру. Мав досвід роботи в архівних установах.

Певний період свого життя в наукових бібліотеках Києва в ХІХ – початку ХХ ст. присвятили історик літератури Андрій Іванович Линниченко, історик, архівіст, дослідник пам'яток культури Іван Михайлович Каманін, український письменник, історик, педагог, бібліограф, бібліотекознавець та громадський діяч, завідуючий Всенародною бібліотекою України (1919-1920 рр.) Євген Олександрович Ківлицький.

Отже, серед завідуючих наукових бібліотек Києва середини ХІХ – початку ХХ ст. були високоосвічені та кваліфіковані вчені, знавці іноземних мов, що позитивно впливало на імідж самих бібліотек. Діяльність директорів бібліотек була важкою, копіткою та трудомісткою, фахову підготовку вони одержували у процесі практичної діяльності. Це була праця науковця, перекладача, письменника, а тому не дивно, що бібліотекарями минулого були видатні люди країни. Професійні здібності й наукова підготовка бібліотекарів дозволили створити унікальні за змістом бібліотеки, весь фонд яких нині є Національним надбанням України.

Екатерина Рогачевская (Великая Британия)

СЛАВЯНСКИЕ РЕСУРСЫ В ЦИФРОВОМ ФОРМАТЕ В ФОНДАХ БРИТАНСКОЙ БИБЛИОТЕКИ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Более двенадцати лет назад, на пороге третьего тысячелетия, в отчете, написанном для Совета по библиотекам и информационным ресурсам, Абби Смит указывала на то, что эпоха оцифровки меняет не только способ функционирования библиотек и архивов, но и саму сущность их работы.

Цифровой формат любых документов прочно занял свое место в хранении, а вернее, на серверах всех библиотек мира. Материалы недавно опубликованного “Доклада о состоянии проектов по переводу материалов в цифровой формат в европейских учреждениях культуры на 2012 год” неопровержимо это подтверждают. По данным исследования, в котором приняли участие около двух тысяч учреждений культуры из

29 европейских стран, 83% учреждений имеют электронные ресурсы и вовлечены в проекты по их созданию. Все без исключения национальные библиотеки, принявшие участие в исследовании, имеют электронные фонды. Но только в 34% организаций существуют стратегические документы, определяющие направление деятельности в этой области. 31% учреждений разработали документ, регламентирующий использование электронных ресурсов. Среди национальных библиотек этот процент достигает 60%.

Британская библиотека, Национальная библиотека Великобритании, определила создание и предоставление бесплатного доступа к электронным ресурсам своей стратегической задачей на ближайшее десятилетие.

Специализированная «славянская коллекция» Британской библиотеки – одна из самых больших коллекций иностранной литературы в библиотеке и крупнейших славянских коллекций в библиотеках Европе вне стран происхождения материалов. Она ведет свое начало от времени создания Библиотеки Британского Музея в 1753 г., когда первые книги на славянских языках и изданные в славянских странах поступили в библиотеку в составе четырех личных библиотек, легших в основу нынешних фондов.

Наиболее интенсивным комплектование на иностранных языках стало в 40-е гг. XIX-го века и продолжается по сей день. Помимо печатных книг и журналов, в библиотеке имеются уникальные материалы, такие как рукописные книги XV–XIX вв., архивные фонды, старопечатные книги, редкие карты и атласы, плакаты времен русско-японской, Первой мировой и Гражданской войн, книги, созданные русскими футуристами и современными художниками, известные всего в нескольких экземплярах, коллекции польского, чешского и советского самиздата, независимая пресса периода перестройки в СССР, агитационные материалы думских и президентских предвыборных кампаний 90-х годов в России и многое другое. Таким образом, развитие электронной составляющей коллекции является одним из основных направлений деятельности Британской библиотеки.

Гордеева М. Ю.,
Романова А.А. (Россия)

ГИПЕРТЕКСТОВАЯ МУЛЬТИМЕДИЙНАЯ СИСТЕМА «ИЗДАНИЯ СВЯТО-УСПЕНСКОЙ ПОЧАЕВСКОЙ ЛАВРЫ В СОБРАНИИ БИБЛИОТЕКИ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК»

Основной особенностью современного этапа развития человечества является переход к информационному обществу: знание и информация становятся одним из ведущих факторов развития. К ряду наиболее перспективных способов информационного обеспечения науки и культуры относится представление информации и знаний не только в печатной, но также и в цифровой, электронной, форме. При чем развитие информационно-коммуникационных технологий позволяет создавать современные информационные ресурсы сразу в электронном виде. Электронные носители информации распространяются все шире, и это дает возможность по-новому создавать, хранить и использовать информацию в любой форме.

Сегодня наиболее перспективным способом информационного обеспечения становится использование электронных библиотек (ЭБ) – распределенных информационных систем, позволяющих надежно накапливать, сохранять и эффективно использовать разнообразные коллекции электронных документов, доступные в удобном для пользователей виде через глобальные сети передачи данных.

Создание массива цифровых копий документов, в том числе печатных изданий, позволяет решить двоякую задачу, стоящую перед библиотеками – хранителями значительных коллекций старопечатных книг. В современном информационном мире библиотеки существуют как поликультурные многофункциональные центры. Отсюда необходимость вводить в научный оборот информацию о своих фондах, делать сами книги доступными возможно большему числу читателей. В то же время одной из неизменных задач библиотечного дела остается сохранение памятников национальной письменности, но каждое предоставление оригинала старопечатной книги читателю отрицательно отражается на ее физическом состоянии.

Именно поэтому работа по созданию электронных библиотек идет во всем мире. Вполне закономерно, что Библиотека Российской академии

наук (БАН) – одна из крупнейших российских и мировых библиотек, участвует в этом процессе, в частности, в рамках большой программы «Библиотека Электронного наследия РАН».

Клименко О. З.

ПОСТМОДЕРНІЗМ ХХІ СТ.: СЛОВ'ЯНСЬКИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКОГО АРГО

Культурно-трансформаційні процеси в сучасній Україні засвідчують, що загальнокультурне поле виявилось нестійким до відкритості та загроз глобалізації. Постмодернізм, як світоглядно-мистецький напрям – продукт постіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування світоглядно-філософських, економічних, політичних систем [3] – яскраво проявляється в мові, котра завжди була головним носієм культури. Символи мови якнайповніше включають людину в культурний простір її життєдіяльності, тобто мова є основним інструментом соціалізації особистості. Втрата чистоти національного мови – дуже серйозний симптом наростання процесу глибокої криміналізації суспільства. Ця криміналізація насамперед зачіпає підростаюче покоління, як найактивнішу в кримінальному відношенні частину соціуму і найбільш чутливу за своїми віковим особливостям до мовних інновацій. [5; с. 57–61].

Українська мова сьогодні наскрізь пронизана термінологією кримінального жаргону. (Під поняттям «кримінальний жаргон» ми розуміємо як аргю – мову професійних злодіїв, так і «блатну музику» («феня») – жаргон тюрми [2]. У німецькій Blatter – злодій, blat – довірений, згодний на що-небудь, польське blat – укривач краденого, blatny, blotny – злочинний, те ж, що і в українському аргю.)

Фактично ще зі середини XVII ст., коли українські діячі з примусу і добровільно емігрували в Російську імперію, активно розпочався ганебний процес нищення національної духовної сфери на усіх щаблях суспільного життя [1, с. 171]. Хвиля фатальних політичних переслідувань та репресій XX ст. носила той же характер. Тому у сучасному кримінальному жаргоні, основу якого становить єврейська, німецька, румунська, російська лексика, українське «хата» – це камера. З німецької мови запозичені такі слова-жаргонізми, як «фрайер» – загальна назва жертви, французької: «шпана» – дрібний злодій, «мар'яжити» – принадувати, спокушати, «алюра» – проститутка; англійської: «шоп» – магазинний злодій,

«шкет» – підліток; угорської: «хаза» – притон. Найчіткіше простежується рівень проникнення лексики арго, яка є однією з визначальних складових кримінальної субкультури, у повсякденну мову через засоби мас-медіа: газети, журнали, радіо-і телеканали, художні фільми («червоний», «обіжаний», «козел» і т. д.). Слова з кримінального жаргону («поставити до стінки» (засудити до вищої міри покарання), «вишка» (розстріл), «мент», «мусор» (співробітник органів внутрішніх справ), «стукач» (інформатор) тощо) вільно функціонують у мові засобів масової інформації. Причина цьому – виразність, образність, таємність і т. д. лексики злочинців [5]. Слова-арго зберегли своє початкове значення 1) іврит: кайф, кіпеш, ксіва, маза, халява, хана, ша; 2) ідіш: лох, мажор, фарт, шмотки, шнобель. Кримінальному жаргону властива також деяка іронічність, сарказм («тролейбус» – людина в окулярах; «кучерявий» – лисий; «баклан» – хуліган; «тривога із стриптизом» – обшук з роздяганням, «кент» – друг, «моргали» – очі і т. д.). Тобто українські ЗМІ, які зобов'язані пропагувати українську літературну мову, стають знаряддям суспільної деградації.

Певно через професійну деформацію вживанням такої лексики при-таманне бізнесменам, спортсменам, артистам, міліціонерам, чиновникам та політичним діячам (совок, совки, тусовка, крутий, криша, беспредел, авторитет, висяк, дати повну розкладку, мандраж, мутити, підписатися, продавати, профура тощо).

Справіку геополітичне розташування української культури і головний носій – мова стимулювало її до творчого засвоєння кращих надбань цивілізації, але сучасна домінуюча культура [4, с. 16–17] стає витвором ціннісно-світоглядних новацій з виразними дефектами ціннісно-сміслових моделей моральної свідомості, яка зневажає загальнолюдські принципи моралі.

Визначальною рисою постмодернізаційної трансформації української національної культури, яка завжди була невід'ємною частиною загальноєвропейського соціально-культурного простору, є проникнення арго у всі царини сучасного українського суспільства, що засвідчує масштабну вульгаризацію та девальвацію культури мови, є результатом розлагодженості і всеохопної кризи не тільки цілісно-нормативних регулятивів сучасної української культури, але й економічної і політичної кризи, супроводжуваної втратою чітких орієнтирів розвитку суспільства.

Література

1. Клименко О. З. Зарубіжна і українська культура епохи Просвітництва / О. З. Клименко // *Культурологія : навч. посібник* / В. В. Павленко, О. М. Цапко, А. І. Буймістр та ін. – К. : КНТ ЦУЛ, 2010. – 224 с.
2. Кримінальна субкультура як фактор злочинності. Кримінологічні дослідження. / Луган. гуманіт. центр ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2008. – Вип. 2. – 200 с.
3. *Культурологія : навч. посіб.* / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, А. Ю. Кондратюк та ін.; за ред. Т. Б. Гриценко. – [2-ге вид. |. – К.: Центр учбової літ.; 2009. – 392 с.
4. *Культурологія: українська та зарубіжна культура*. Навч. посіб. / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. Л. Шевнюк та ін.; за ред. М. М. Заковича. – 4-ге вид., випр. і допов. – К. : Знання, 2009. – 589 с.
5. Пирожков В. Ф. *Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура)* / В. Ф. Пирожков. – Тверь, 1994. – 279 с.

Кунанець Н. Е.

ЛЮБИТЕЛІ КНИЖНОСТІ В ГАЛИЧИНІ У КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Любов до книги плекалася у Галичині з давніх часів. На сучасному етапі діяльності бібліотек масиви таких видань окреслюють поняттям “історико-культурні фонди”, які, за визначенням член-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора Л. А. Дубровіної, “включають до свого складу тематичні й історичні колекції, зібрання, бібліотеки та окремі документи, організовані в окремі та самостійні структурні утворення, відображають матеріальний та духовний досвід людства й національних культур, в основному ретроспективні і такі, що мають непересічне значення для розвитку суспільства” [1].

Особливу групу власників особистих бібліотек складали львівські службовці та науковці, які формували бібліотеки відповідно до фаху, дослідницької тематики або власних уподобань. Ці книгозбірні відіграли визначну роль у розвитку бібліотечної справи регіону. До цього їх спонукали професійні та громадські інтереси.

Переважно зібрання формували за фаховими ознаками, пов’язаними з професією власника. Вважається, що основна цінність вузькопрофіль-

них зібрань діячів культури та науки саме в їх тематичному наповненні [2]. На думку доктора наук Г. І. Ковальчук, необхідність провести розмежування між “книгами, що мають наукове значення, книгами, що становлять цінність завдяки їх оправі чи матеріалу, на якому вони надруковані, і книгами, рідкісними у прямому розумінні цього слова” бібліотекарі усвідомили у другій половині XIX ст. [3]

Дослідження приватних книгозбірень поживавися від 90-х рр. XX ст. Основну увагу дослідники приділяють зібранням, які вдалося зберегти у фондів громадських книгозбірень.

У даній публікації подамо коротку характеристику декількох цікавих приватних бібліотек.

Кількісно вирізнялося зібрання відомого українського філософа В. Лесевича, який тривалий час мешкав у Росії. Останні роки життя В. Лесевич прожив у Києві, займався публіцистичною діяльністю і ґрунтовно вивчав сучасні йому напрями західноєвропейської філософії, особливо позитивізм, залишаючись його популяризатором і пропагандистом, пройшовши шлях від позитивізму О. Конта до емпіріокритицизму німецької критичної школи Авенаріуса–Герінга. В. Лесевич отримав добру освіту у Петербурзькому інженерному училищі і в Академії Генерального штабу, але попри це, він займався і з’ясуванням сутності соціології, її місцем у системі наук, питаннями прогресу. Дослідник сформулював цікаву парадигму, вважаючи, що філософія є результатом прямого і безпосереднього продовження розвитку наукового знання і покликана виконувати функцію синтезу наукового знання, залишаючись при цьому позитивною наукою, яка розчиняється в науковому світогляді. В. Лесевич уважав, що основне завдання наукової філософії полягає в удосконаленні “рутинних” відносин у всіх галузях життя суспільства шляхом вивчення питань, вирішення яких сприяє загальнолюдському благу. Саме тому його приватна бібліотека містила понад три тисячі примірників видань з історії та теорії філософії (переважно європейських філософів-класиків)[4] та велику кількість словників. Мовний аспект видань був дуже широким: у зібранні були книги англійською, французькою, німецькою, італійською, іспанською та російською мовами. Разом із власником книгозбірня подорожувала просторами Росії та України.

Книгозбірня Євгена Олесницького – відомого українського адвоката, організатора і засновника багатьох економічних установ, визначного господарського і просвітянського діяча, депутата Галицького крайового сейму і австрійського парламенту – після передачі до фонду бібліотеки НТШ

налічувала 2450 примірників видань[4], тематика яких окреслювала коло його зацікавлень. Зокрема, основу книгозбірні складала праці з економіки, правознавства, теоретичних засад розвитку економічної й політичної думки в Галицькій Україні, політичної історії, зібрані під час численних мандрівок Австро-Угорщиною та Росією. З іменем Є. Олесницького також пов'язана доля багатьох книгозбірень Галичини. Очолюючи студентське товариство “Дружній Лихвар” та українське господарське товариство “Сільський господар”, а також перебуваючи у товаристві “Просвіта”, він був причетним до формування книгозбірень цих організацій.

Як правило, великі для того часу бібліотеки мали міські посадові особи. Величезне значення, особливо для істориків літератури, має бібліотека райця і бурмістра Львова, історика, поета Йозефа Бартломея Зиморовича (1597–1677), яка, як подає “Słownik pracowników książki polskiej”, складалася зі 106 книг, з яких 38 – були з медицини [5, с.1025]. Старанно зібрав відомості про цю бібліотеку невтомний його біограф К.Й. Гецк (Heck) [6, с.209-215], який детально опрацював її інвентар [7, с.3-17]. На жаль, цей перелік включає в себе лише частину бібліотеки, кожна книжка якої містила позначку, стилі бароко, “me possidet Józef Bartłomiej Zimorowicz”.

Збирацтвом він захопився з молодих років, оскільки напис на книгах походить з часів, коли він був звичайним обивателем, але вже тоді дуже полюбив свої книги і в заповіті зазначив: “З моїх рухомих речей, королівським скарбом назвав би улюблений інвентар, усі мої латинські книжки заповідаю єдиному і коханому синові моему Юзефові Зиморовичу даю, зичачи від пана Бога благословіння і такого безупинного бажання до наук, як дав до останньої хвилини мені недостойному, щоби на хвалу Господню і оздобу Батьківщини на підтримку долі своєї тих книжок довго користав, а якби з будь-якої причини науки своєї не продовжував, тоді та бібліотека для усіх моїх нащадків хай буде порівну розділена.

Доки Юзеф, мій син не виросте, дружина моя усі ці книги нехай дасть комусь зареєструвати при гідних довіри свідках і додасть той реєстр до громадських актів.

А поки що усі книги мої до скринь замкніть і доки не виросте син зберігати і видавати тільки ті з них, що для шкільних наук придатні.

Польські книги мої, особливо церковні, поміж моїх дочками мусять бути поділені” [8, с.20].

Збережений інвентар цієї бібліотеки, як вже згадувалося, дуже неповний, і з цього приводу д-р. Гецк робить припущення, що спадкоємці значну частину книжок приховали перед представниками влади. Явор-

ський зазначає, що у інвентарі зазначалося 12 рукописів та 106 документів латинською, грецькою, польською, французькою і італійською мовами. Тематично зібрання розподілялося на книги з медичного, історичного, юридичного спрямування, творів давніх класиків. До того ж там репрезентувалися праці з геральдики, теології, астрології і навіть військової справи. Очевидно, вона, як і багато інших приваних зібрань, була розпорошена. На думку В. Фрис: “Всі книги для молитв було виділено окремо і вони відійшли у спадок дочкам померлого. І можна не сумніватися, що синам відійшла значна частина збірки, адже мало ймовірно, щоб бібліотека автора такого твору, як “*Historia miasta Lwowa*”, могла поступатися іншим тогочасним збіркам” [9, с.152].

У цей же період формувалася ще одна книгозбірня відомого львівського городянина Еразма Сікста (1570–1635) – видатного ученого медика епохи Ренесансу, який закінчивши навчання у Кракові, здобув в Італії ступінь доктора медицини. Після повернення до Львова з 1614 р. працює лікарем Львівського католицького шпиталю, а згодом викладає на посаді професора медицини у Замойській Академії. Еразм Сікст відомий, як автор першої в Україні праці з бальнеології, присвяченої мінеральним водам “Про теплиці в Шкло” (надрукована Х. Вольбрамом у Замості 1617). Його книгозбірня – підручний довідковий апарат медика – згадується у небагатьох працях. Короткі відомості про неї знаходимо у публікації А. Соколова, який, ґрунтуючись на відомостях, поданих у виданні “*Słownik pracownikow ksiazki polskiej*” [5, с.868], зазначає “3 750 книг його книжкового зібрання 400 було з медицини, ветеринарії та деяких інших природничих наук” і висловлює слушне припущення, про наявність у ній праць самого власника та “багато різних лікарських рукописів”, а у 1618 р. поповнилась частиною книгозбірні доктора медицини Станіслава Дубовицького. Книгозбірня Дубовицького у заповіті власника, щоб не пішла на господарські нужди, була віддана під опіку його друзями Еразму Сіксту і Абрециушові (Abrecyuszowi), зазначає В. Лозинський [10, с.216]. Дослідник переконує, що коло прочитаних книг Еразма Сікста не обмежувалось його фахом, віднайшовши його враження з приводу прочитаної праці Яна Вацлавовича “Про вогні в повітрі Піротеорія”, надрукованої в 1597 р. у Кракові [11, с.88]. В. Лозинський [10, с.217] вважає, що у його бібліотеці була художня література, таких авторів, як Петрарка та Цастінґліона (Castigliona “*Corteggiano*”). Серед книг, отриманих за обміном, був рукопис *Logica Venerabilis Thomas Sixti manuskripta – Proth. Jaris Fidelium*.

Зібрання наукових бібліотек Львова означеного історичного періоду – це цінний пласт матеріальної і духовної культури та значний за обсягом джерелознавчий матеріал з історії культури, науки і освіти. Ці історико-культурні фонди є органічно сформованими документальними комплексами, які потребують бібліографічної реконструкції.

Література

1. Дубровина Л. А. Библиотечные фонды: к проблеме классификации / Л. А. Дубровина // Роль библиотек в развитии общества: тез. докл. междунар. конф. 10–13 окт. 1989 г., Киев. – К., 1989. – С. 84.
2. Дубровина Л. А. Исторические коллекции книг и библиотечных собраний и совершенствование их организации и хранения / Дубровина Л. А., Муха Л. В. // Прогрессивные библиотечные технологии: организация и управление: сб. науч. тр. – К., 1989. – С. 131.
3. Ковальчук Г. І. Колекції стародруків і рідкісних видань у бібліотеках України: історія створення, проблеми обліку та інформаційного розкриття / Ковальчук Г. І. // Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереження, розкриття : Матеріали наук.-практ. конф. присвяченої 100-річчю відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Х., 2003. – С. 7.
4. Sprawozdane za 1906 р. Діяльність відділу // Хроніка НТШ. – 1907. – Вип. I, ч. 29. – С. 1–8.
5. Słownik pracowników książki polskiej / [pod red. Ireny Treichel]. – Warszawa: Państwowe wydawn. nauk, 1972. – S. 1025
6. Heck K.J. Materiały do biografii Józefa Bartolomieja Zimorowicza (Ozimka) Cz. 1. / K.J. Heck // Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce. T. 8. – Krakow, 1895. – S. 209–215.
7. Heck K. Juliusz Inwentarz rzeczy i dzieł, należących niegdyś do Józefa Bartolomieja Zimorowicza / Heck Korneli Juliusz // Prz. Archeol. – 1886. – Z. 4. – S. 3–17.
8. Jaworski Fr. Lwowskie znaki biblioteczne / Fr. Jaworski. – We Lwowie, 1907. – S. 20.
9. Фрис В. Приватні бібліотеки / В. Фрис // Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. / В. Фрис. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. – С. 152.
10. Łoziński W. Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII w. / Łoziński Władysław. – Lwów, 1902. – S. 216.

11. Bugaj R. Prace balneologiczne lekarzy polskich doby Odrodzenia / R. Bugaj // Studia i materialy z dziejow nauki polskiej. – Warszawa, 1956. – T. 4. – S. 88.

Іваненко О. А.

МІЖСЛОВ'ЯНСЬКА СПІВПРАЦЯ В ІСТОРІЇ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Однією із найяскравіших сторінок історії заснованого 1865 року Новоросійського університету стала співпраця його вчених із зарубіжними слов'янськими науково-освітніми центрами, що сприяла зміцненню національно-культурної єдності слов'янських народів та збагаченню духовної спадщини слов'янства.

Упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. піднесенню навчально-виховного процесу й науково-дослідної роботи Новоросійського університету до європейського рівня сприяли закордонні відрядження його вчених. Так, наукова поїздка за кордон ординарного професора кафедри історії слов'янського права Б. Богішича (1869) була присвячена вивченню архівних і бібліотечних фондів Відня та інших міст Австро-Угорщини, ознайомленню з методиками викладання славістичних дисциплін в університетах і гімназіях. У Загребі вчений здійснив бібліографічний опис законодавчих актів, що зберігалися в бібліотеці Югослов'янської академії наук і мистецтв. За підтримки президента академії Ф. Рачкого він описав у хорвато-слов'янському земському архіві збірники законів і постанови хорватського сейму.

Ознайомившись з рівнем викладання славістичних дисциплін у навчальних закладах Австро-Угорщини, Богішич відзначив, що воно набуло розвитку лише після „знаменного 1848 року”. Кафедри слов'янської філології існували у Віденському, Пештському, Празькому, Краківському, Львівському університетах. При цьому викладачі були абсолютно вільні у виборі викладацьких методик і розробці навчальних програм. У Віденському університеті одеський учений мав змогу ознайомитися з досвідом викладання слов'янської філології основоположника порівняльної граматики слов'янських мов, академіка Віденської АН Ф. Міклошича. У Карловому університеті він вивчав зміст лекцій засновника словацької літературної мови М. Гаттали, який до розроблених ним навчальних програм зі слов'янської філології включив „Слово о полку Ігоревім” [1, с.19-20].

Важливість слов'янського напрямку міжнародних зв'язків Новоросійського університету засвідчує маршрут закордонної подорожі (1874-1876) доцента слов'янської філології О.О. Кочубинського. Упродовж відрядження він листувався з академіком Югослов'янської академії наук і мистецтв у Загребі В. Ягичем, який на той час обіймав посаду професора кафедри слов'янської філології у Берлінському університеті [2, арк.3-9]. За рекомендацією В. Ягича одеський учений отримав доступ до рукописних фондів Берлінської королівської бібліотеки. Як свідчать звіти Кочубинського, багато уваги він приділив вивченню давньочеської мови в Празі, відвіданню лекцій професора Карлового університету М. Гаттали, студіюванню видань Серболужицької Матиці в Будишині, дослідженню слов'янських рукописів у Національному музеї Будапешта, Народній бібліотеці Белграда, Югослов'янській академії наук і мистецтв у Загребі [4].

Вивчення джерел з історії південних слов'ян стало метою закордонної подорожі приват-доцента кафедри слов'янської філології М.Г. Попруженка (літо 1907 року). У Софійській народній бібліотеці вчений досліджував південнослов'янські рукописні пам'ятки – „Сазаніє за второ прішествіє хрстови и за антїхріста” (кін. XVIII ст.); Четвероєвангеліє XVII ст.; Октоїх XV ст.; Служебну мінею XVII ст.; Дамаскін XVIII ст.; рукопис XVI ст. зі статтями моралістичного змісту щодо смиренності, добродієсного життя тощо. Наукові та громадсько-політичні діячі Болгарії надавали Попруженку допомогу в дослідницькій роботі. Міністр освіти І.Д. Шишманов (1903-1907) інформував його про зберігання у міністерстві рукописів релігійного змісту XIII-XVII ст. (євангелій, тріодей, апостолів, служебників), що надходили з різних куточків країни [5, с.17].

На Слов'янському з'їзді у Софії (1910), скликаному з метою обговорення питань культурно-економічного зближення слов'янських народів, Новоросійський університет представляв ординарний професор кафедри міжнародного права П.Є. Казанський. Організаторами цього міжслов'янського форуму стали Слов'янське благодійне товариство в Болгарії і близько 60 культурних товариств Софії. На відкритті з'їзду Казанський проголосив вітання від Новоросійського університету, відзначивши, що з-поміж усіх науково-освітніх закладів Російської імперії він мав найтісніші зв'язки з Болгарією, до того ж у ньому традиційно здобувала освіту болгарська молодь. На зібранні юристів, організованому Софійським юридичним товариством, П.Є. Казанський виголосив промову, присвячену питанню про місце та роль правознавців у слов'янському русі [3, с.22-24].

Загалом упродовж другої половини XIX – початку XX ст. міжслов'янська співпраця Новоросійського університету успішно розвивалася передусім завдяки науковим подорожам його вчених слов'янськими країнами й землями, що входили до складу Австро-Угорщини, оскільки вони давали можливість безпосередньо поспілкуватися, налагодити наукову кореспонденцію й книгообмін із визначними слов'янськими громадсько-культурними й політичними діячами, студіювати мови, літератури, історію слов'янських народів, і зокрема, ознайомлюватися з рівнем викладання української мови у Львівському університеті, діяльністю Галицького крайового сейму, правовим становищем західних українців.

Джерела

1. Богишич Б. Отчёт о заграничной командировке // Записки Императорского Новороссийского Университета / Б. Богишич. – 1870. – Т.5. – С.1-32.

2. Державний архів Одеської області. – Ф.158. – Оп.1. – Спр.9 „Письма И.В. Ягича к А.А. Кочубинскому”. – 22 арк.

3. Казанский П.Е. Славянский съезд в Софии // Записки Императорского Новороссийского Университета / П.Е. Казанский. – 1911. – Вип.4. – С.1-52.

4. Кочубинский А. Отчёт о занятиях славянскими наречиями за время с 1 августа 1874 г. по 1 февраля 1875 г. // Записки Императорского Новороссийского Университета / А. Кочубинский. – 1876. – Т.18. – С.191-266; Його ж. Отчёт о занятиях славянскими наречиями с 1-го февраля по 1-е августа 1875 г. // Там само. – 1876. – Т.20. – С.79-105; Його ж. Отчёт о занятиях славянскими наречиями с 1 февраля по 1 июня 1876 года // Там само. – 1877. – Т.22. – С.143-148.

5. Попруженко М.Г. Отчёт о заграничной командировке летом 1907 года // Записки Императорского Новороссийского Университета / М.Г. Попруженко. – 1908. – Т.111. – С.1-48.

**ИНТЕРНЕТ-ПРЕЗЕНТАЦИЯ СЛАВЯНСКИХ ФОНДОВ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ
В. И. ВЕРНАДСКОГО В КОНТЕКСТЕ
РАЗВИТИЯ СЛАВИСТИКИ**

Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского (НБУВ) последовательно и целенаправленно занимается проблемами славяноведения. Фонд НБУВ ныне достигает свыше 15 миллионов единиц хранения. Охвачен широчайший исторический спектр, начиная с глаголических рукописных книг IX ст. Мощный славянский фонд представлен литературой на белорусском, болгарском, македонском, польском, сербском, словацком, словенском, русском, украинском, хорватском, чешском и др. языках.

Развиваются традиционные для НБУВ библиографические исследования. Создана компьютерная программа библиографического описания славянских рукописей и старопечатных изданий. Формируются полнотекстовые базы книжных коллекций на славянских языках. Славистические исследования выставлены на сайте библиотеки и включены в реферативную базу «Наукова україніка». Сайт НБУВ ежедневно посещает в среднем 50 тыс. пользователей со всего мира. Славистическая проблематика широко отражается в электронном библиографическом архиве.

В последнее десятилетие в НБУВ систематически проводятся международные научные конференции, посвященные Дню славянской письменности и культуры: в 2004 г. – «Славянские культуры XIX – XX столетия: состояние и перспективы»; 2005 г. – «Проблемы этносоциального и этнокультурного развития Киевской Руси и славянский мир»; 2006 г. – «Славянство и национально-культурные процессы XXI столетия»; 2007 г. – «Славянское слово и культура в контексте мирового развития»; 2008 г. – «Славянство и межкультурный диалог»; 2009 г. – «Славянский идентитет: общие корни и общее будущее – парадигма XXI столетия»; 2010 г. – XII Международная конференция Комиссии по славянскому словообразованию при Международном комитете славистов «Отражение истории и культуры народа в словообразовании» и Международная научная конференция «Славистика: образы прошлого и новая историческая ситуация»; в 2011 г. – «Славяноведение XXI столетия: тенденции интеграции и дифференциации» и «Пересопническое Еван-

гелие и рукописная традиция в истории и сегодняшнем дне славянских культур»; 2012 г. – «Традиции славянской письменности и культуры: трансформации в XXI столетии»; 2013 г. – «Современная славистика: ключевые проблемы и тенденции развития».

В рамках славистических конференций работают книжные выставки (традиционные и электронные) из фондов НБУВ; каталоги выставок и материалы конференций выставляются на сайт.

Украинские слависты все чаще обращаются к славянским фондам зарубежных библиотек. Поиск усложняется отсутствием сводного электронного каталога и недостаточностью оцифрованного ресурса славянских фондов библиотек мира. Поэтому формирование интегрированного электронного ресурса славянских фондов является актуальной задачей.

Сирцова О. М.

ЖИТІЄ МЕФОДІЯ І ПАНЕГІРИК ГРИГОРІЯ БОГОСЛОВА АФАНАСІО ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОМУ

Твори Григорія Богослова, які були улюбленим читанням обох святих та їхніх учнів, не випадково належать до найчастіше цитованих як в «Житті Костянтина», так і в «Житті Мефодія». Дослідники звернули увагу, зокрема, на цитування в гл. III «Життя Костянтина», де йдеться про його чудесний сон, в якому майбутній Філософ обрав своєю дружиною Мудрість Софію, вірша Григорія Богослова «Θρηῖνος περὶ τῶν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς παθῶν», а в гл. V – листа цього ж отця до Нікобула. При цьому прикметною особливістю цитування Григорія Богослова автором «Життя Мефодія» виступає його подвійне звернення до панегирика Григорія Богослова Афанасію Олександрійському. Низку цитат з цього панегирика чеський славист В. Вавжинек відзначив на початку твору в гл. II і наприкінці «Життя» в гл. XII

Така особлива «обрамлююча» роль відведена в «Житті Мефодія» панегирикові Афанасію Олександрійському дозволяє висловити припущення про її обумовленість тим, що світським ім'ям Мефодія до прийняття ним чернецтва було саме ім'я Афанасія, як світським ім'ям його молодшого брата Кирила, який прийняв чернецтво лише в кінці життя в Римі, було ім'я Костянтин. Донині світське ім'я Мефодія вважалось невідомим, а відношення саме до місії Кирила та Мефодія оповідання про хрещення росів під назвою «Διήγησις ἀκριβῆς ὅπως ἔβαλτίσθη τὸ τῶν

Ῥωσῶν ἔθνος», яке збереглося в двох грецьких рукописах XV ст., де згадуються творці слов'янської азбуки, два мужа Κύριλλος καὶ Ἀθανάσιος, більшістю дослідників ставилось під сумнів. Усвідомлення того, що світське ім'я Мефодія Ἀθανάσιος було відоме автору «Життя Мефодія», схиляє до більш уважного ставлення до зазначеного грецького джерела.

Петрикова В. Т.

БІБЛЮГРАФІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАУКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Історія української державності в слов'янському світі має багато-змістовний соціальний окрас через сутнісні особливості структурування соціальних інститутів і організацій. Найбільш сутнісною особливістю процесу інституціоналізації українства стало формування таких гуманітарних інститутів, як інститут науки та інститут освіти, за потреб українського суспільства ще на ранніх етапах історії державності України. В Європі процеси інституціонального оформлення науки в суспільстві розпочались вже в сформованих територіально державах з окресленим титульним етносом через необхідність організаційного оформлення різних сфер суспільних відносин в систему державних установ. Хронологічно ці процеси датуються в Європі XVII-XVIII ст.ст. – періодом становлення капіталістичного типу суспільства. В історії української спільноти, роз'єднаній у цей час між різними державами, процеси створення соціального інституту науки знаходились в площині потреб духовної єдності, збереження духовної культури, тобто гуманітарних проблем побутового життя компактного розселення українців.

Органічно поєднаною з інститутом науки за змістовною направленістю процесів збереження етнічної спільності знаходилась і сфера освіти в той час. Інститут освіти розпочинає просвітницьку діяльність по засвоєнню знань та навичок із накопиченого людського досвіду, а інститут науки завершує формування освіченості людини, забезпечує прояв її професіоналізму і, як кінцевий результат, завершує процес соціалізації людини для потреб самого суспільства. Так трактує значення цих інститутів для суспільства теоретична соціологія. Кожний з цих соціальних інститутів використовує різні методичні та методологічні прийоми в своїй діяльності, які обумовлюються одночасно і досвідом людства, і історико-культурними потребами етносу. Українство, відстоюючи

своє право на самовизначеність нації, на протязі тривалого історичного часу формувало підґрунття із визначенням соціальних чинників для подальшої розбудови соціального комунікаційного простору в сукупності базових та гуманітарних інститутів майбутньої держави.

Визначною подією процесу структурування інституту науки в Україні стає організація в 1918 році Української академії наук (УАН). В межах створення системи закладів науки новоутвореної держави УАН очолила в українському суспільстві доби революційного державотворення керівництво науковою працею. В головному організаційному центрі науки України розпочинається процес дослідження, узагальнення та прогнозування функціонування наукових комунікацій як історичної, соціальної, наукової складової суспільства. Напрями дослідження визначало Спільне зібрання УАН на чолі з Головою Президії Академії та Неодмінним секретарем Президії. Згідно актуальності сформованих дослідницьких завдань затверджувалась структура УАН, поділ її на відділення, комітети, комісії, лабораторії, допоміжні наукові інституції. Структура УАН за потребами наукового вивчення України відзначалась динамічністю завдяки системному процесу виявлення наукових визначальних чинників для розбудовування базового, економічного середовища новоутвореної держави, які потребували організації відповідного дослідницького осередку.

Найбільш вимогливі потреби суспільства організаційно оформлювались для дослідження безпосередньо при Президії УАН. Так в 1926 році було організовано Бібліографічну комісію УАН (БК УАН). Необхідність формування наукового центру з питань бібліографії в Україні мало кілька обґрунтованих підстав. По-перше, поточні проблеми налагодження регіональних наукових комунікаційних структур з наростаючою кількістю підготовленого друкованого матеріалу соціально активованого для масового сприйняття. Кількісне нарощування наукових джерел потребувало систематизації, аналітичної обробки та визначення перспективності застосування вміщеної інформації в життя. По-друге, питання успадкування історичного надбання українців і пов'язаної з цим соціальної пам'яті. Важливим в цьому переліку підстав щодо доцільності організації БК УАН стає питання збереження соціальної пам'яті відносно видатних діячів українського етносу. Коло бібліографічних досліджень Комісії поширюється за межі українського етносу, оскільки духовна спорідненість з українством для багатьох історичних постатей проходила саме через бібліографічні засоби наукової діяльності. Бібліографічна комісія УАН мала далекосяжні стратегічні плани з огляду на масштабність історично напра-

цьованого матеріалу в напрямі українознавства та реалістичні тактичні завдання, продиктовані потребами суспільства 20-х років ХХ ст..

Створення БК УАН стало завершальним кроком організаційного управління бібліографічною діяльністю, яка за природою свого походження змістовно орієнтована на освітянську та наукову сферу соціуму і здатна бути природнім імпульсом мисленевої діяльності людини як суб'єкта соціуму. Такі теоретичні і прикладні припущення мали місце в наукових працях визначних діячів в царині духовної культури України, чия художня та наукова творчість органічно увібрала бібліографічну компоненту. В історії української бібліографії багато імен і відповідно викладених описів їх бібліографічної діяльності. Новий конструктивний підхід за змістом соціальних відносин дає змогу окреслити еволюцію наукової сфери суспільства України в напрямі входження в інформаційне суспільство. Розглядання наукового надбання М.Грушевського, С.Єфремова, І. Франка, В.Вернадського, П.Тутковського, Д.Багалія, Ф.Шміта та інших представників академічної спільноти України з позицій їх інформаційної культури дає змогу визначення бібліографічної компоненти в її комплексному тлумаченні як чинника формування ситуативного знання в контексті наукового пізнання істини.

Кравчук Л. В.

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ

Одним із носіїв фіксації розвитку сучасної української та російської мов є періодична преса. Адже засоби масової інформації завдяки своїй здатності швидко охоплювати великі аудиторії та пропагувати політичні ідеї, формують суспільні думки, впливають на громадську свідомість. Оказіональне слово з властивою йому незвичністю, яскравістю, високою впливовою силою виявляється у газетно-журнальному тексті.

Сучасна лінгвістика накопичила велику кількість теоретичного і фактичного матеріалу стосовно оказіональних утворень (М. О. Бакіна, Г. М. Вокальчук, В. В. Герман, О. А. Земська, Д. В. Мазурик, О. Г. Ликов, А. М. Нелюба, Н. М. Сологуб, О. А. Стишов, О. М. Турчак та ін.).

Оказіоналізмом називають мовленнєву експресивну одиницю, яка наділена властивостями невідтворюваності (утворюваності), не нормативності, номінативної факультативності та словотвірної похідності

[Ликов О. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / О. Ликов. – М. : Высшая школа, 1976. – 120 с. : 36].

Метою наукової розвідки є виявлення та аналіз експресивних окказионалізмів на сторінках української та російської преси.

Зауважимо, що експресивність є невід'ємною рисою окказиональних словотворів, тому у розвідці ми виокремлюємо оцінні, емоційні, іронічні та комічні або ігрові елементи значень.

Емоційні елементи значень окказионалізмів передають додаткову інформацію про мовця, про його емоційний стан і ставлення до того, про що йдеться. Напр. : мордодели, жириноиды, путиноактивисты, Леонардо Ди Идиотио, прости Ступка, бракороби, тигросанти, клычководи, оппозиционерви.

Оцінні елементи значень використовуються на сторінках періодичної преси для формування певного ставлення до зображуваного, надання йому позитивної чи негативної оцінки. Прихильності, схваленню, співчуттю сприяють такі окказионалізми, як: суперлиберал, заколдованая милиция; етнічна арифметика, інтелектуальні санкції, мегагламурний, кібер-робінгуд, мегаспівчутливіці. Навпаки, несхвальне ставлення, осуд, відразу та навіть зневагу викликають окказионалізми: мегазлодей, мегамозг, козыревщина, внецензурник, недопрезиденты; грантоїди, джип-монстр.

Іронічні елементи значень окказиональних слів здатні реалізувати нескінченне число неймовірних асоціацій. В іронічному плані цьому найчастіше служать епітети: деньгоуборный комбайн, гривнепроливные битвы; гламурний фашизм, дресирована оппозиция, псевдонауковий секонд-хенд, різнокаліберні політики. Продуктивними є також для обох мов морфологічні засоби створення іронія. Напр. : тараканодром, микроэпохалки, стародежь (старый + молодежь), Робин ГУДки (українські спортсменки зі стрільби з лука); коаліцтво (коаліція + каліцтво), прем'єрзидент (прем'єр + президент), спікеріада (спікер + олімпіада), геніалізми (геній + афоризм), шококлава (шоколад + клавіатура), матембол (математика + баскетбол).

Іронія реалізується на всіх мовних рівнях, і чим складніші форми іронії, тим яскравіші та різноманітніші асоціації, викликані ними. Часто для правильного розуміння іронічного змісту необхідно залучити досить великі контексти, навіть цілі абзаци.

Комічні або ігрові елементи значень унілексів в дослідженні розуміються як своєрідний заклик до читача сприймати описуване гумористично, способами реалізації цієї настанови є: каламбур: «зацекалила» Цекалом; зростання забаксувало; фонематичні перетворення: грейп-

труп, аристократія, фейсбек, айфоризм, глобалізм; контамінації: ПутИ-НОЧЕТ (Путин + Пиночет), филлениум (Филлип + миллениум), квартиранія (квартира + тиранія), етноцид (етнологія + геноцид); жартівливе порушення принципів вживання великих і малих літер.

Отже, дослідження потенціалу експресивних оказіоналізмів на сторінках української та російської преси засвідчило, що створення нового слова в газетно-журнальній комунікації сприймається як свідоме мовленнєве новаторство, що ставить за мету досягти найбільшого (емоційного, оцінного, іронічного чи комічного) впливу на адресата.

Третьякова Е. В.

ЯЗЫКОВЕДЧЕСКАЯ БЕЛОРУСИСТИКА В ИССЛЕДОВАНИЯХ УКРАИНСКИХ ФИЛОЛОГОВ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ (ПО МАТЕРИАЛАМ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ СОБСТВЕННОЙ ГЕНЕРАЦИИ ЦНБ ИМ. ЯКУБА КОЛАСА НАН БЕЛАРУСИ)

В статье рассматривается современное состояние языковедческой белорусистики за рубежом и дается библиографический обзор, нашедших отражение в языковедческих библиографических ресурсах собственной генерации ЦНБ НАН Беларуси публикаций украинских авторов по белорусскому языку в историческом и тематическом аспекте.

Гайдученко Л. В.

ВИКЛАДАННЯ СЛАВІСТИКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ АВСТРІЇ

У доповіді здійснено огляд основних центрів вивчення славістики в сучасній Австрії, виділено основні проблеми, які пов'язані з її викладанням у вищих навчальних закладах країни. Основна увага в доповіді фокусується на провідних інститутах та університетах, де вивчають різні напрями славістики, зокрема, полоністику, сербістику, русистику, хорватистику, богемістику, болгаристику, а також україністику.

До основних навчальних закладів Австрії, де нині вивчають славістику як фах, належать, передусім, Інститут славістики та Інститут теоретичного та прикладного перекладознавства Університету міста Грац, Інститут славістики при Університеті міста Зальцбург, Інститут славістики та Інститут

перекладознавства Університету міста Іннсбрук, Інститут славістики Віденського університету, Інститут слов'янських мов Економічного університету Відня, Інститут славістики в Університеті міста Клагенфурт.

Здебільшого в університетах Австрії славістика представлена курсами з сербської та хорватської, а також словенської і російської мов, культур і літератур. Своя славістична школа з тривалою історією існує в Віденському університеті, де славістика представлена найбільш широко. Вивчення україністика в Австрії передбачено лише навчальними програмами столичного університету.

Чайковська Л. Д.

АВСТРІЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ФОРУМ – ШЛЯХ ДО ПОШИРЕННЯ АВСТРІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Тенденція розвитку сучасного суспільства впевнено йде до поширення інформаційного та економічного просторів, що відкривають нові можливості зростання та плідної співпраці. Поряд із політикою та економікою культурна діяльність за кордоном є однією з основних напрямків зовнішньої політики кожної країни. Співробітництво в галузі культури допомагає створювати найсприятливіші умови в суспільстві для поширення взаєморозуміння в інших сферах сучасного суспільства. Яскравим прикладом такої тенденції є створення центрів науки та культури різних країн світу в Україні, що допомагають поширювати національні простори за межами своїх країн. З кінця XX – початку XXI століття в Україні розпочали свою діяльність такі установи як: Центр німецької культури «Widerstrahl», Центр іспанської мови і культури «CHISPA», Центр історії і культури Італії імені Джузеппе Гарібальді, Центр польської мови і культури, Французький культурний центр, Чеський культурний центр, Російський центр науки і культури в м. Києві. Серед таких установ особливо увагу сьогодні хочеться зосередити на діяльності Австрійського культурного форуму.

Як відомо, Україну та Австрію поєднують особливо теплі та плідні стосунки як на офіційному політичному рівні, так і в сферах економіки, культури, народної дипломатії. Австрія має довгу історію зв'язків з Україною. Початок міждержавних стосунків сягає раннього середньовіччя. Такі наші території як Галичина, Буковина й Закарпаття тривалий

час були частинами Австро-Угорської імперії. Австрія і Україна мають глибоке спільне історичне минуле, 20 років двосторонніх дипломатичних відносин та бажання йти у майбутнє, інтегруючи свої зусилля. Тому інтеграція в сучасний світ, ідентичність нації – дуже актуальні питання. У цьому контексті минулого року була видана двомовна збірка праць «Українсько-австрійські зустрічі». У ній автори дискутують на тему 20-річчя встановлення контактів між Австрією і Україною. Відносини між країнами, які вже з історичних причин є тісними та дружніми, останніми роками зазнали подальшої інтенсифікації в усіх галузях. Слід особливо відзначити поглиблення культурної та наукової співпраці між Австрією та Україною. Надзвичайний і Повноважний Посол Австрійської Республіки в Україні Вольф Дитріх Хайм наголошує: «Мені приємно відзначити, що останнім часом ми наростили свою культурну присутність в Україні, призначивши нещодавно нового директора Австрійського культурного форуму. З огляду на важливість України, Міністерство закордонних справ Австрії вирішило створити нову посаду для завідування культурними і науковими зв'язками. Ми маємо намір наблизити наші країни одна до одної, поширювати більше інформації про Австрію і наші європейські цінності демократичного, плюралістичного суспільства, про наші здобутки в мистецтві, літературі, кінематографії і музиці серед ширших кіл української інтелектуальної спільноти і розширювати наш українсько-австрійський діалог. Виокремлення культури в окремий відділ стало справді важливим кроком у побудові культурного мосту між Австрією й Україною, адже це може допомогти створити цілий комплекс спільних проєктів, які з одного боку, репрезентували б мистецькі надбання Австрії, а з іншого, дали можливість для партнерських стосунків із українським культурним простором».

З жовтня 2011 року питання культурної співпраці очолив новий Міністр-Посланник посольства Австрії в Україні й водночас директор Австрійського культурного форуму – доктор Якуб Форст-Баттаглія. Політика цієї установи спрямована на встановлення партнерських стосунків із українським культурним простором. Австрійський культурний форум здійснює свою діяльність в межах зовнішньої політики Австрії та пріоритетів ЄС. Доктор Якуб Форст-Баттаглія наголошує на важливості побудови міцних культурних мостів між Австрією та Україною, особливо в галузі науки і гуманітаристики. Стратегія поширення культурної діяльності закладає міцний фундамент співробітництва в галузі науки та культури між Австрією та Україною, що є платформою діяльності

Австрійського культурного форуму в м. Києві. Особливу увагу Австрійський культурний форум приділяє розбудові Австрійських бібліотек. На сьогодні на території України діє вже п'ять бібліотек: у Києві, Харкові, Львові, Чернівцях, Дрогобичі. Австрійська бібліотека в Києві нещодавно відзначила 20-ту річницю свого створення. З цієї нагоди у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) відбулася міжнародна наукова конференція «Україна – Австрія: історико-культурні взаємозв'язки», до участі в якій були запрошені провідні фахівці у сфері австрійсько-українських та українсько-австрійських взаємин. Учасники та гості міжнародної наукової конференції виступили з доповідями про нові дослідження в галузі спільних подій історії, літературознавства, культури, про проблеми перекладу, про постаті відомих особистостей, які вибудовували мости між культурами. Фонди Австрійської бібліотеки української столиці нараховують 7 000 примірників, подарованих австрійським урядом. Це видання з історії, літератури, географії, мовознавства, живопису та архітектури, права, економіки і суспільствознавства. Австрійська бібліотека дає можливість поширювати твори австрійських авторів та інформацію про австрійський культурний простір. На питання, чому така увага приділяється бібліотекам, доктор Якуб Форст-Баттаглія дає відповідь: «По-перше, кожна з них має постійне оновлення бібліотечного фонду, і це важливо. Адже потрібно не лише одноразово наповнити книжками бібліотеку, а й постійно оновлювати фонди. Лише тоді ми можемо говорити про актуальну присутність книги в інформаційному обігу. Окрім того, бібліотека не виконує функцій лише бібліотеки. По суті, це окремі культурні центри, в яких часто відбуваються конференції, виставки, дискусії».

9-10 жовтня 2012 року на базі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського проводилась міжнародна наукова конференція «Інноваційна модель наукової бібліотеки ХХІ століття», на якій з промовою виступав директор Австрійського культурного форуму доктор Якуб Форст-Баттаглія. Діяльність Австрійського культурного форуму підтверджує, якого великого значення приділяється роботі бібліотек. На початку 2012 року НБУВ надіслала офіційний лист на ім'я директора Австрійського культурного форуму з проханням про допомогу у відправленні українських наукових видань до Бібліотеки Австрійської академії наук, з якою у НБУВ склалися дуже ефективні і доброзичливі книгообмінні контакти, започатковані ще у 30-х рр. минулого століття. Здійснюючи політику підтримки бібліотек, директор Австрійського

культурного форуму задовольнив прохання і НБУВ змогла відправити до Австрії чималу кількість українських періодичних видань, що дало можливість отримати від Бібліотеки Австрійської академії наук їх видання. Такі заходи дають змогу підтримувати міжнародний книгообмін з деякими науковими установами в складних економічних умовах та сприяти книгообміну між Австрією та Україною.

Австрійський культурний форум надає організаційну, структурну і фінансову підтримку в організації та проведенні концертів, доповідей, демонстрацій фільмів, театральних вистав, авторських читань, наукових конференцій, виставок та робочих семінарів. Основна увага при цьому приділяється сучасному мистецтву. Культурний форум опікується виданнями літературних та наукових публікацій, перекладами австрійських авторів та прагне відкрити для українського слухача нові імена, які не представлено широко за кордоном, познайомити слухачів із новим мистецьким надбанням Австрії.

Австрійський культурний форум виступає спонсором перекладів і видань творів відомих австрійських письменників, зокрема, таких як Лео Перцу, Артур Шніцлер, Адальберт Штифтер. Культурний форум координує свою діяльність з українськими партнерами, як то музеями, галереями, концертними будинками, театрами, фестивалями, бібліотеками, інститутами, дослідницькими закладами, з Академією наук та іншими культурними і науковими інституціями, що дає можливість зробити той чи інший захід успішним. Якщо такі заходи перетворюються на тривале співробітництво між австрійськими та українськими митцями і науковцями, то таке співробітництво може розвиватися самостійно, без допомоги Австрійського культурного форуму з метою взаємозбагачення двох культур, які мають спільне минуле і прагнуть до поширення і зміцнення співробітництва в усіх галузях суспільного життя.

Карпінчук Г. В.

М. М. НОВИЦЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ КИРИЛО-МЕФОДІЄВСЬКОГО БРАТСТВА

Шевченкознавець Михайло Новицький понад сорок років (1921 – 1964 рр.) досліджував біографію Т. Шевченка, вивчав тексти його творів, був редактором і упорядником видань поета та автором коментарів до них.

У 1921 році М. Новицький, випускник Санкт-Петербурзького Імпе-

раторського університету, за підтримки О. Шахматова був прийнятий на посаду старшого наукового співробітника Комісії для видавання пам'яток новітнього українського письменства Історико-філологічного відділу, який діяв при АН УРСР з 1918 р. до 1926 р. Науковий світогляд молодого вченого формувался в оточенні С. Єфремова, Ю. Меженка, М. Плевако, П. Филиповича, В. Міяковського та ін. З 1926 р. М. Новицький поступив до аспірантури новоствореного Інституту Тараса Шевченка (Київської філії). (Темою його кандидатської дисертації було дослідження «Шевченко і общество «Мочиморди»»). Саме 20-і роки минулого століття стали найсприятливішими для наукової праці вченого. У цей час з'явилися такі дослідження М. Новицького біографічного характеру: «Арешт Шевченка в 1859 р.» (1924), «До історії арешту Шевченка 1850 р.» (1925), «З листування Т. Г. Шевченка» (1926), «З історії Оренбургського арешту Шевченка» (1929), «Біографічні про листи до Шевченка нотатки» (1929), та ін. Вчений також підготував і надрукував окремі статті із текстології: «Поема Т. Шевченка «Мар'яна Черниця»» (1924), «До тексту Шевченкового «Кобзаря»» (1924) та ін.

У середині 20-х років минулого століття М. Новицький звернувся і до теми Кирило-Мефодієвського братства. Його стаття «Шевченко в процесі 1847 р. і його папери» була опублікована в ж. «Україна» за 1925 рік (Кн. I/II). Тут вчений подав архівні матеріали слідчої справи «Объ Украйно-Славянскомъ Обществѣ», а саме її частини «Дѣло о художникѣ Шевченко» з III відділу. У своїй статті М. Новицький звернувся до свідчень Г. Андрузького та характеристики Тараса Шевченка тодішнім Президентом Академії Мистецтв Герцогом Максиміліаном Лейхтенбергським. В передмові до статті М. Новицький писав «...така публікація дає загальне уявлення про літературні й громадські інтереси не тільки самого поета, але й почасти української інтелігенції 40-х років минулого століття». [3, 68]

Використовуючи матеріали слідчої справи про Кирило-Мефодієвське братство, М. Новицький у статті «Шевченко в процесі 1847 р. і його папери» вперше надрукував археологічні нотатки Т. Шевченка та листи до поета від Правління Харківського Університету (13 листопада 1844), Я. Кухаренка (25 травня 1845), І. Гудовського (22 вересня 1845), М. Карпа [22 вересня 1845] та О. Штрандмана (14 грудня 1845 – йому належить і атрибуція листа). У цій самій статті М. Новицький також вперше надрукував огляд поезії Т. Шевченка за 1838 – 1842 роки, зроблений на запит начальника штабу Окремого корпусу жандармів генералом-лейтенантом Л. Дубельтом, що містився в «Журналі» слідчої справи

Кирило-Мефодіївського братства. Друкована на той час поезія Т. Шевченка була переказана російською мовою і згодом використана у справі обвинувачення поета у антиросійських настроях. Матеріали повністю були опубліковані в книзі «Кирило-Мефодієвське товариство: у 3 т.» (К. : Наук. думка. – 1990. – Т. 3. – С. 325 – 384).

Як відомо, вже у 1929 році розпочався процес над «СВУ», були заарештовані наближені до М. Новицького С. Єфремов (липень 1929 р.), В. Міяковський (вересень 1929 р.). Тоді ж у поле зору і нагляді НКВС потрапив і М. Новицький – справу на нього відкрито 29 лютого 1929 р.

26 грудня 1937 року М. Новицького заарештували. Як інших представників української інтелігенції, його звинуватили за статтю 54-8, 54-10, 54-11 (контреволюційні дії проти радянської влади). Історію арешту М. Новицького і період його заслання, матеріали яких зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України, дослідив С. Білокінь. [1, 8; 2, 7 – 8]

Після заслання 1946 р. М. Новицький повернувся до Києва. З того часу, впродовж чотирнадцяти років, його життя було пов'язане з роботою в музеях Тараса Шевченка: спочатку в Літературно-меморіальному будинку-музеї ім. Т. Г. Шевченка (1946 – 1952), згодом у Державному музеї ім. Т. Г. Шевченка (1954 – 1962).

Займаючись музейною роботою (екскурсії, лекції, опис експонатів), М. Новицький водночас продовжував досліджувати літературну і мистецьку спадщину Т. Шевченка. Зокрема, він взяв участь у виданні мистецької спадщини з повного зібрання творів Тараса Шевченка у 10 т. (т. 7 – 10). (Його атрибуції портретів роботи Т. Шевченка – М. Луніна і Й. Рудзинського використані також у сьомому томі нинішнього академвидання (К., 2005).

У цей час М. Новицький також звертався до вивчення історії Кирило-Мефодіївського братства. Про це свідчать архівні матеріали, що зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ф. 1, оп. 1). Зокрема, у документі під назвою «Кирило-Мефодиевское братство. Дальнейшая судьба членов общества» (од. зб. 186) зберігаються матеріали про М. Костомарова, М. Гулака, Г. Андрузького, В. Білозерського та ін. (Їх вченому міг надіслати І. Зільбернштейн про що йдеться у листі від 27 листопада 1962 року: «Справки о Кирилло-Мефодиявцам я прислал Вам, как говорится, навсегда. У меня есть еще экземпляры...». [4, Арк. 10]) Є тут також копії листів І. Фундукля до начальника жандармів, графа О. Орлова

від 14 червня 1847 р., Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора Д. Бібікова від 15 червня 1847 р.; нотатки праць до історії братства. Окрема частина напрацювань вченого присвячена вивченню системи судочинства в Російській імперії у XIX столітті. (На жаль, зміщені тут власні міркування М. Новицького про покарання Т. Шевченка залишились неопубліковані. Як відомо, після повернення із заслання вчений не мав змоги друкувати всі свої напрацювання).

У 1962 р. вчений залишає роботу в Державному музеї ім. Т. Г. Шевченка. Помер М. Новицький 29 березня 1964 р.

Опрацювання всієї наукової спадщини М. Новицького і, з-поміж якої і праць, присвячених Кирило-Мефодієвському братству, дасть можливість окреслити заслуги вченого у розвитку шевченкознавства 20 – 60-х рр. XX століття і достойно оцінити його ім'я.

Література

1. Білокінь С. Досьє шевченкознавця / Сергій Білокінь // Літ. Україна. – 2007. – 4 жовт. – № 38 (5226). – С. 8.

2. Білокінь С. Досьє шевченкознавця / Сергій Білокінь // Літ. Україна. – 2007. – 11 жовт. – № 39 (5227). – С. 7, 8.

3. Новицький М. Шевченко в процесі 1847 р. і його папери // Україна: науковий трьохмісячник українознавства / під загал. ред. М. Грушевського ; ред. П. Филипович ; редкол. : Д. Багалій, С. Веселовський, О. Гермейзе [та ін.] ; Всеукраїнська академія наук, історична секція. – К. : Держ. вид. України, 1925. – Кн. I/II. – С. 51 – 99.

4. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Лист І. С. Зільбернштейна до М. М. Новицького від 27 листопада 1962 року. Ф. 1, – оп. 1., од. зб. 293, 10 арк.

Добрянська Т. А.

УКРАЇНСЬКІ ДАТОВАНІ КОДЕКСИ XVII СТ. КОЛЕКЦІЇ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ (ДО ПИТАННЯ НАУКОВОГО ОПИСУВАННЯ)

Давні українські писемні пам'ятки займають вагомe місце в колекції раритетних рукописів Церковно-археологічного музею, який знаходив-

ся при Київській духовній академії (ЦАМ КДА) (1872/1923). Зараз колекція музею зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Ф. 301).

На сьогодні немає повного наукового каталогу описів рукописної колекції ЦАМу КДА. Рукописна частина колекції перших років існування музею була описана М. Петровим й студентами КДА ще в 70-х роках XIX ст., описи якої подано вченим у каталозі «Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии» (К., 1875–1879. – Вып. 1–3). Рукописи наступних надходжень були описані в 10-х роках XX ст. О. Лебедевим «Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии» (Саратов, 1916).

У колекції ЦАМу наявні рукописи українського походження від часів Київської Русі й до початку XX ст., серед яких широко представлені й рукописи XVII ст. Точну кількість українських кодексів і до сьогодні ще не встановлено, оскільки старі описи є не точними, а рукописи потребують новітнього дослідження й переписування на сучасних наукових засадах.

Серйозною й складною проблемою в описах О. Лебедева є представлення вченим хронологічно звуженої дати створення кодексів, які не мають датуючих кодикологічних записів, тобто в рукописах не вказано точний час їх написання. Ця проблема є актуальною і для українських кодексів XVII ст., оскільки О. Лебедев указував в описах «непряму» дату для недатованих кодексів за водяними знаками датованих рукописів, поданих у філігранологічних альбомах К. Тромона (1844) та М. Лихачова (1891).

Проведений нами критичний розгляд матеріалу описів, представлених у каталогах М. Петрова і О. Лебедева, та дослідження й описування кодексів, дало можливість виділити українські кодекси, які дійсно мають точну дату написання, зокрема, Ірмологіон 1670 р. (№ 646 П), Мінея 1602 р. (№ 127 Л), Збірник слів Ісаака Сирина та Іоана Дамаскіна 1607 р., які знаходяться в складі конволюта XVIII ст. (№ 901 Л).

**МАЛОВІДОМІ ДОКУМЕНТИ АРХІВУ ФОРТЕЦІ
СВ. ЄЛИЗАВЕТИ, ЩОДО ОСВОЄННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
СЛОВ'ЯНСЬКИМИ НАРОДАМИ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ).**

Бібліотечні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського зберігають маловідомі рукописні документи Архіву фортеці Святої Єлисавети (ІР НБУВ Фонд.ІХ. Фортеця Св.Єлисавети). Маловідомі рукописні документи Архіву фортеці Св.Єлисавети містять історичний матеріал, щодо історії тісних контактів слов'янського світу Росії та тюрського світу Туреччини на порубіжних територіях України в епоху російсько-турецьких війн в другій половині XVIII ст. Рукописні документи Архіву розкривають нові, маловідомі історичні факти взаємовідносин різних слов'янських народів – росіян, українців, сербів, поляків в даний історичний період.

В різні часи цей архів досліджували історики А.Скальковський, автор «Історії Нової Січі, або останнього Коша Запорозького» та член кореспондент Одеського Товариства Історії та Старожитностей В.Ястребов [1, с. 10].

У 1888 році історик В.Ястребов отримав можливість ознайомитись з історичними документами цього архіву та пізніше у квітні 1888 року він написав статтю для Одеського Товариства Історії та Старожитностей, яка мала назву «Архив крепости Св.Елисаветы», (Записки Одесского Общества Истории и Древностей, Т.15., Одесса, 1883). В цій статті історик відмітив, що у 1876 році елисаветградська городська Дума видала постанову про передачу Київському університету справ запорозького архіву, якій зберігався в архіві думи. Документи, які надійшли в Київ були не запорозьким архівом, а залишками Архіву фортеці Св.Єлисавети (м.Єлисаветград, нині Кіровоград). Історик відмітив, що Архів фортеці Св.Єлисавети розміщується в Києві в університетській бібліотеці та має 24 папки в яких 433 справи. Історик А.А.Скальковський тако ж знайшов залишки Архіву фортеці Св.Єлисавети, які у свій час були знайдені істориком Г.П.Соколовим та передані останнім Одеському Товариству Історії та Старожитностей [2, с.7].

Матеріали Архіву фортеці Св.Єлисавети хронологічно відносяться до 1753-1784р.р. з 1784 по 1821 р.р., коли фортеця була вже заштатною вони відбивають діяльність кінно-єгерського корпусу, що був розташова-

ний у Єлисаветграді. Фактично матеріали архіву фортеці Св.Єлизавети можна розподілити на дві частини до і після 1784 року [3, с.29-35].

13 липня 1751 р. рескриптом російської імператриці Єлизавети Петрівни було створено військове поселення Новосербія, яке було поділено на полки та роти.

На території Новосербії почалась побудова фортеці Святої Єлизавети. Будівельні роботи були поставлені під керівництво київського генерал-губернатора Глебова та генерала Хорвата [4, с.5].

Документи Архіву фортеці Св.Єлизавети пов'язані з побудовою фортеці Св.Єлизавети, модернізацією фортифікаційних споруд : ІР НБУВ Ф.ІХ. Ш-127.Рапорти о привлечении к ответственности за грабеж, об осмотре места для строительства крепости... Май 1754 г.

Ф. ІХ 521-551 Отношения инженера Менцелиуса кондуктору Протасову о расходе денег на производство казенных и фортификационных работ в крепости Св.Елизаветы. Февраль-октябрь 1759г.

Фортеця Св.Єлизавети була побудована вздовж південного кордону Новосербії, області військових поселень створеної у 1752 р. для оборони Південної України від нападів турок та кримських татарів. Указ про побудову цієї фортеці був підписаний Єлизаветою Петрівною 11 січня 1752р. та Проєкт затверджений 30 липня 1752р. Фортеця Св.Єлизавети отримала свою назву в честь покровительки російської імператриці – Святої Єлизавети. З 1785 р. фортеця Св.Єлизавети перетворюються в місто Єлисаветград [5, с.1.].

Турки бачили в побудові фортеці Св.Єлизавети недружелюбний акт. Російській резидент в Стамбулі Олексій Михайлович Обрезков доповідав, що при турецькому дворі розповсюджуються чутки про те, що начеб то ще Петро I указав на місто , вибране Єлизаветою для побудови фортеці, як удобного плацдарму для вторгнення в Османську імперію. Протест з приводу планів створення сербського поселення виказав і васал Туреччини – молдавський господар. Він побоювався масової втечі своїх підданих на російську територію. О.М.Обрезкову довелося прикласти не мало зусиль, що б заспокоїти турків [6,с.219]

Ряд документів Архіву фортеці Св. Єлизавети розповідають про Османську імперію, Крим , російсько-турецьку війну 1768-1774р.р. Ці документи свідчать про тісний контакт слов'янського світу (до якого входили українці, росіяни, серби) на прикордонних , сучасних південних територіях України, з тюрським світом Османської імперії у другій половині XVIII ст. напередодні російсько-турецьких війн. Серед таких документів можливо відмітити :

Ф.ІХ. 132-214. Переписка коменданта крепости Св.Елизаветы генерала Глебова с киевским генерал-губернатором, русским резидентом в Константинополе Обрезковым, турецким пашой... 31 мая 1754 – 1 ноября 1755 г. – 156 л. 83 ед.,

Ф.ІХ. 625-650. Рапорты и ведомости сотников о расходе денег на продовольствие и фураж для турецкого посла и татарских посланников, их свиты и лошадей 1759.

Документальні матеріали першої частини Архіву складаються з справ канцелярії (комендантської, гарнізонної), провінціальної та Канцелярії Слободського казачого полку. Більша частина цих матеріалів має безпосереднє відношення до історії заселення півдня України. Ці матеріали діляться на дві групи. До першої з них належать справи, які висвітлюють «порубіжні» стосунки між російськими колоністами, поляками і запорозькими козаками.

Необхідно відмітити документи про прикордонні відносини, гайдамаків, Запорозьську Січ, Слобідську Україну (Ф.ІХ. 38-73. Преморія о передаче дел Слободского казачьего полка в Киев, рапорты начальников черношишлыкского форпоста о состоянии границы, о действиях гайдамацких отрядов и другим вопросам. 1753, 1763. Оригиналы. Черновики).

Друга група матеріалів характеризує взаємини колоністів – новосербів і слобожан. Частина матеріалів висвітлює заселення Новосербії, поземельні відносини на тільки що заселених територіях. Можливо відмітити указ Київської губернської канцелярії про заселення Новосербії, про штати та утримання утворюваних полків (Ф.ІХ. 1128-1145 Указ киевской губернской канцелярии о заселении Новой Сербии, штаты и содержание вновь созданных полков. 1760-1762 г.г.). Листування з приводу заселення нових слобід вихідцями з-за кордону та про прийняття ними російського підданства, (Ф. ІХ. 1904-1911 Переписка по вопросу о заселении новых слобод выходцами из за границы и о принятии ими русского подданства 1763г.). В справах знаходяться вказівки про час та обставини заснування ряду поселень колишньої Новоросії (Домоткан, Орла – згодом Ольвіюполь, Тишківки та Плетеного Ташлику).

Документи Архіву фортеці Св.Єлизавети про Польщу : Ф.ІХ. 843-890 Рапорты сотников и казаков полковой слободской канцелярии о взыскании с должников денег, о самовольном выезде в польские области, о причинении обид и другим вопросам и ордера полковой канцелярии. Январь—март 1760г.г. , Ф. ІХ. 1912-1953 Указы, ордера, премории, рапорты и другие документы об учреждении почты, об усилении границ, о нападении поляков на новопоселенные слободы... 1763г.

Маловідомими залишаються документи Архіву фортеці Св.Єлизавети, пов'язані з військовою компанією 1788 р. по осаді фортеці Очаків в період російсько-турецької війни 1787-1791р.р.

На початку російсько-турецької війни 1787-1791р.р. за ініціативою князя Г.О.Потьомкіна в фортеці Св.Єлизавети був заснований генеральний шпиталь. Про що говорить папка рукописних документів з Архіву фортеці Св.Єлизавети (ІР НБУВ Ф.ІХ.18775-18790. Описание помещения, отведенного под генеральный госпиталь в крепости Св.Елизаветы , именной список лиц находящихся на излечении, ордера, рапорты о содержании больных. Оригиналы. Сентябрь 1787года. Дело №315. Об учреждении в г. Елисаветграде крепости Св.Елизаветы генерального госпиталя. 1787г.). Світліший князь планував розмістити в його приміщеннях військових різних полків своєї армії, яка пізніше була направлена для осаді Очакова (1788р.). Прикази Г.О.Потьомкіна коменданту фортеці Св.Єлизавети у 1788 р. щодо військових Катеринославської армії, які мали перебувати у генеральному шпиталі фортеці, знайшли відображення в маловідомих рукописних документах Архіву фортеці Св.Єлизавети :

ІР НБУВ. Фонд.ІХ. Е.19200-19220. Крепость Св. Елизаветы. Ордера Потемкина, Репнина, Ферзена и Розена об отчислении по состоянию здоровья из полков нижних чинов в гарнизонные команды и госпитали, премерии и рапорты по этому вопросу. Оригиналы и копии. март –май 1788 года.

Військовополонені турки (154 чоловіка), які потрапили в полон на о. Березань під час осаді фортеці Очаків князем Г.О.Потьомкіним , тако ж знаходились в генеральному шпиталі фортеці Св.Єлизавети та були в розпорядженні М.І.Кутузова. В «Архіві» зберігся рукописний документ, що до цих подій військової компанії 1788 р.: Ф.ІХ. 12051- 21055 «Крепость Св.Елизаветы. Переписка о содержании турок, взятых под крепостью Березань и о довольствовании их из экстраординарных сумм, согласно предписанию Голенищева-Кутузова. Оригиналы и черновики. 1789 год. Дело №322. 1789. Бога января 31-го».

Архів фортеці Св.Єлизавети зберігає значну кількість маловідомих рукописних документів, що до історії слов'янської колонізації південних порубіжних територій та контактів слов'ян з тюрським світом Туреччини в епоху російсько-турецьких війн другої половини XVIII ст. Ці рукописні документи містять великий історичний матеріал для подальших історичних досліджень.

Література

1. Ястребов В.. Архив крепости Св.Елизаветы // Обласна універсальна наукова бібліотека ім.Д.І.Чижевського // <http://library.kr.ua/kray/yastreb/elizaveta/hme> –10с.
2. К истории Новой Сербии (Документы Архива Канцелярии Новосербского корпуса) // [http:// www.vostlist.info](http://www.vostlist.info) – 7с.
3. Лисоченко І.Д. Архів фортеці Святої Єлизавети. // Збірник оглядів фондів відділу рукописів./ І.Д.Лисоченко. –К.: Вид. АН УРСР, 1962.— С.29-35.
4. Белова Е.В. Из прошлого Новороссии: сербы на охране российских границ (1750-1760 г.г.) // Documents/ iz-proshlogo-novorossii-serbipa-ohrane –rossii –С.1-5.
5. Крепость Св.Елизаветы // [http:// 100 travels. com ua/ krepost-sv-elisavety](http://100travels.com.ua/krepost-sv-elisavety) –1с.
6. Кирпиченок А. Сербские поселения на Украине в середине XVIII века. / Артем Кирпиченок. – Санкт-Петербург. : Нестор, 2007. –219.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Онищенко А. С.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОЗДАНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОГО ЭЛЕКТРОННОГО РЕСУРСА СЛАВЯНСКИХ БИБЛИОТЕЧНЫХ ФОНДОВ

3

Широков В. А.

СИСТЕМНАЯ СЕМАНТИКА ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЕЙ

4

Півторак Г. П.

ПРОБЛЕМИ ЕТНО - І ПЛОТОГЕНЕЗУ КРИВИЧІВ ТА НОВГОРОДСЬКИХ СЛОВЕНІВ У КОНТЕКСТІ РАННЬОЇ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЛЕМЕН

5

Клименко Н. Ф.

ОСНОВОСКЛАДАННЯ У ПРОЦЕСАХ НОМІНАЦІЇ СУЧАСНИХ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

(у зіставленні з німецькою та новогрецькою)

8

Бріцин В. М.

Мозгунов В. В.

КОГНІТИВНА ТЕОРІЯ МОДАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

9

СЛОВ'ЯНСКА МОВНА ЄДНІСТЬ

Лучик В.В.

**«ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК СУФІКСІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» — НОВИЙ ЕТАП
У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ**

11

Шевченко Л.І.

**КОЛОРИСТИКА В МАСОВІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ СОЦІУМІВ**

12

Карпіловська Є.А.

**КОНКУРУВАННЯ РЕСУРСІВ У СУЧАСНІЙ
СЛОВ'ЯНСЬКІЙ НОМІНАЦІЇ:
СВОЄ – ЗАСВОЄНЕ – ЗАСВОЮВАНЕ**

14

Ажнюк Б. М.

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ
СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (СТАТУС МОВ)**

15

Лукінова Т. Б.

**УКРАЇНСЬКА ЛЕКСИКА: СЕМАНТИЧНІ
ЗМІНИ В ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛОВАХ**

16

Васильєва Л. П.

**ЛІНГВАЛЬНИЙ УНІВЕРСУМ ДОБИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ**

17

Ніка О. І.

**ПЕТРО СКАРГА В УКРАЇНСЬКИХ РУКОПИСАХ
XVII СТ.: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

19

Мойсеєнко В. М.
Ніка О.І.

**«ПРОСТА МОВА» В УКРАЇНІ
ТА БІЛОРУСІ В XVI СТОЛІТТІ**

21

Іващенко В. Л., Туровська Л. В.,
Казимирова І. А., Яценко Н. О.

**ЗАГАЛЬНЕ СЛОВ'ЯНСЬКЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО:
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

22

Даниленко Л. І.

**ЧЕСЬКИЙ ПАРЕМІЙНИЙ ФОНД: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ
ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

23

Остапова І. В.,
Якименко К. М.

**ВИРТУАЛЬНА ЛЕКСИКОГРАФІЧЕСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ
“ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА”**

23

Томиленко Л. М.

**ЗДОБУТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТЛУМАЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ
XXI СТ. У ПОРІВНЯННІ З РОСІЙСЬКОЮ ТА БІЛОРУСЬКОЮ**

24

Воронич Г. В.

ЧЕТЬЯ МІНЕЯ 1489 Р. І КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКА ТРАДИЦІЯ

26

Шпітько І.М.

**НАЗВИ СПОРІДНЕНOSTI ТА СВОЯЦТВА
В СЛОВАЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВАХ:
ПРИЧИНИ ВІДМІННОСТЕЙ**

28

Домилівська Л. В.
**МОВНИЙ СИМВОЛ *МОРЕ* В ТЕКСТАХ
Ю. ЯНОВСЬКОГО ТА С. ПШИБИШЕВСЬКОГО**
30

Черниш Т. О.
**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОЇ СИНОНІМІЇ
В КОНТЕКСТІ ГНІЗДОВОГО ПІДХОДУ**
31

Станкевіч А. А. (Білорусь)
**ЛЕКСИКА ПЕРАДШЛЮБНАГА ЭТАПА ВЯСЕЛЬНАЙ
АБРАДНАСЦІ НА ГОМЕЛЬШЧЫНЕ: ЗБОРНАЯ СУБОТА,
ЦІ ДЗЯВОЧЫ ВЕЧАР**
32

Бибик С.П.,
Сюта Г.М.
**«РОЗМОВНЕ» І «ПОЕТИЧНЕ» В СТИЛІСТИЧНИХ
СИСТЕМАХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ МОВ**
33

Прискока О. В.
Франчук В. Ю.
**КИЇВСЬКА СПАДЩИНА У ПИСЕМНОСТІ ВЕЛИКОГО
КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО**
34

Тараненко О.О.
**МОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ І СУЧАСНА
МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ
(НА ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ ТЛІ)**
34

Дергач Д. В.
ОНІМНА КОЛОРИСТИКА У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ
36

Соколова С. О., Труб В. М., Масенко Л. Т.,
Данилевська О. М., Руда О. Г.

**ТИПИ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНОМУ
СЛОВ'ЯНСЬКОМУ БІЛІНГВАЛЬНОМУ МЕГАПОЛІСІ**

38

Соболь В. О.

**ДІАРИШ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК СЛОВ'ЯНСЬКА ПАМ'ЯТКА.
ПРОБЛЕМИ ПАЛЕОГРАФІЇ, ТЕКСТОЛОГІЇ, ВИДАННЯ**

40

Вербич С. О.

СЛОВ'ЯНСЬКІ АРХАЇЧНІ ТОПОНІМИ КАРПАТ

40

Сизонов Д. Ю.

**ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МАС-МЕДІА:
АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА**

42

Богданов Г. О. (Німеччина)

**РУССКИЙ ЯЗЫК И ЕГО СТАТУС У ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ
„ЧЕТВЁРТОЙ ВОЛНЫ ЭМИГРАЦИИ“**

43

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО СЛОВ'ЯНСЬКИХ КРАЇН

Радишевський Р. П.

**ТОПКА ПРАВДИ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
І ПОЛЬСЬКИХ РОМАНТИКІВ**

48

Єрмолаєнко С. Я.,
Гнатюк І. С., Мойсієнко А. К.

**МОВОТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ XIX – XXI СТ.**

49

Котенко Т. І.

**П. С. МОРACHEВСЬКИЙ В ІСТОРИОГРАФІЇ КІНЦЯ
XIX – ПОЧАТКУ XXI СТ. ЯК ДОСЛІДНИК ТА ПЕРЕКЛАДАЧ
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ КНИГ СВЯТОГО ПИСЬМА**

49

**МИТСЕЦТВО І НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ І
СЛОВ'ЯНСКИХ КРАЇН**

Маріо Катич (Хорватія)

**ВИНИКНЕННЯ Й ЗМІНИ МІСЦЯ ПАЛОМНИЦТВА
БОСНІЙСЬКИХ ХОРВАТІВ. ПОВІР'Я ПРО
КОНДЖИЛСЬКУ ІКОНУ МАТЕРІ БОЖОЇ**

51

Маршева Н. П.

**Є. МЕЛЕТІНСЬКИЙ ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР КОНЦЕПЦІЙ
К. ЛЕВІ-СТРОСА В РОСІЙСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

53

Ганус (Трумко) Д. М.

**РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО
ТА ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВЩИНИ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

54

Омельченко О. В.
**МЕТОДЫ ТИПОЛОГИЗАЦИИ ОБРАЗОВ КРЕСТА
В РИТУАЛЬНОЙ И БЫТОВОЙ КУЛЬТУРЕ
ПРИМЕНИТЕЛЬНО К АНАЛИЗУ ЖИВОПИСНЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ**
55

ІСТОРИЧНЕ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВО

Мушинка М.
РІК ОРЕСТА ЗЛИНСЬКОГО В УКРАЇНІ
58

Моця О. П.
**ВІДОБРАЖЕННЯ ХОЗАРСЬКО-СЛОВ'ЯНСЬКИХ
КОНТАКТІВ В МАТЕРІАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ КІНЦЯ І ТИС. Н. Е.**
61

Горелов М.,
Моця О., Рафальський О..
УКРАЇНСЬКА ЕТНІЧНА НАЦІЯ
62

Дзира І. Я.
ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ СЮЖЕТИ В «ІСТОРІЇ РУСІВ»
63

Гнатенко Л. А.
**ДО ПРОБЛЕМИ ДАТУВАННЯ О. ЛЕБЕДЄВИМ ПИСЕМНИХ
ПАМ'ЯТОК КОЛЕКЦІЇ ЦАМ КДА
(НА МАТЕРІАЛІ КИРИЛИЧНИХ КОДЕКСІВ ХІV–ХVІ СТ.)**
64

Мяскова Т. Є.
**ВІДОМІ ВЧЕНІ – КЕРІВНИКИ КИЇВСЬКИХ НАУКОВИХ
БІБЛЮТЕК СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**
65

Екатерина Рогачевская (Великая Британия)
**СЛАВЯНСКИЕ РЕСУРСЫ В ЦИФРОВОМ ФОРМАТЕ
В ФОНДАХ БРИТАНСКОЙ БИБЛИОТЕКИ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

66

Гордеева М. Ю.,
Романова А.А. (Россия)
**ГИПЕРТЕКСТОВАЯ МУЛЬТИМЕДИЙНАЯ СИСТЕМА
«ИЗДАНИЯ СВЯТО-УСПЕНСКОЙ ПОЧАЕВСКОЙ
ЛАВРЫ В СОБРАНИИ БИБЛИОТЕКИ
РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК»**

68

Клименко О. З.
**ПОСТМОДЕРНИЗМ ХХІ СТ.: СЛОВ'ЯНСЬКИЙ
КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКОГО АРГО**

69

Кунанець Н. Е.
**ЛЮБИТЕЛІ КНИЖНОСТІ В ГАЛИЧИНІ
У КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

71

Іваненко О. А.
**МІЖСЛОВ'ЯНСЬКА СПІВПРАЦЯ В ІСТОРІЇ
НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

76

Солонская Н. Г.
**ИНТЕРНЕТ-ПРЕЗЕНТАЦИЯ СЛАВЯНСКИХ ФОНДОВ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ
В. И. ВЕРНАДСКОГО В КОНТЕКСТЕ
РАЗВИТИЯ СЛАВИСТИКИ**

79

Сирцова О. М.

**ЖИТТЄ МЕФОДІЯ І ПАНЕГІРИК ГРИГОРІЯ
БОГОСЛОВА АФАНАСІО ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОМУ**

80

Петрикова В. Т.

**БІБЛОГРАФІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ІНСТИТУТУ НАУКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

81

Кравчук Л. В.

**ОКАЗІОНАЛІЗМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
ТА РОСІЙСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ**

83

Третьякова Е. В.

**ЯЗЫКОВЕДЧЕСКАЯ БЕЛОРУСИСТИКА В ИССЛЕДОВАНИЯХ
УКРАИНСКИХ ФИЛОЛОГОВ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ
ТЕНДЕНЦИИ (ПО МАТЕРИАЛАМ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ
РЕСУРСОВ СОБСТВЕННОЙ ГЕНЕРАЦИИ ЦНБ
ИМ. ЯКУБА КОЛАСА НАН БЕЛАРУСИ)**

85

Гайдученко Л. В.

ВИКЛАДАННЯ СЛАВІСТКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ АВСТРІЇ

85

Чайковська Л. Д.

**АВСТРІЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ФОРУМ – ШЛЯХ
ДО ПОШИРЕННЯ АВСТРІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

86

Карпінчук Г. В.

**М. М. НОВИЦЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ
КИРИЛО-МЕФОДІЄВСЬКОГО БРАТСТВА**

89

Добрянська Т. А.
**УКРАЇНСЬКІ ДАТОВАНІ КОДЕКСИ XVII СТ. КОЛЕКЦІЇ
ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО
МУЗЕЮ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ
(ДО ПИТАННЯ НАУКОВОГО ОПИСУВАННЯ)**
92

Якубова Т. А.
**МАЛОВІДОМІ ДОКУМЕНТИ АРХІВУ ФОРТЕЦІ
СВ. ЄЛИЗАВЕТИ ЩОДО ОСВОЄННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
СЛОВ 'ЯНСЬКИМИ НАРОДАМИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ).**
94